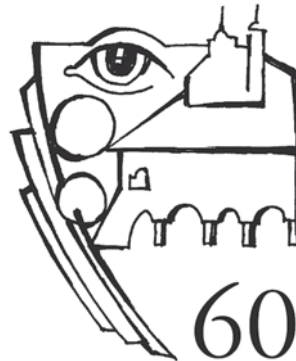

Zo šerosvitu do informačného novoveku

Šesťdesiat rokov Slovenskej knižnice
pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči

Jozef Lapšanský

ZO ŠEROSVITU DO INFORMAČNÉHO NOVOVEKU

*Šesťdesiat rokov Slovenskej knižnice
pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči*

Jozef Lapšanský

Levoča 2008

© PhDr. Jozef Lapšanský, PhD.

Redakčná príprava a jazyková úprava:

Mgr. Gabriela Rerková

Grafická úprava a návrh obálky:

Kristína Lapšanská

Foto:

Mgr. Gabriela Rerková

Preklad:

Mgr. Želmíra Zemčáková

Vydala:

Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči
za finančnej podpory Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

ISBN

978-808110-030-7

Obsah

ÚVOD

I. KAPITOLA

Nevidiaci v historickom a spoločenskom kontexte

1. 1 Obdobie šerosvitu v slepeckých dejinách
1. 2 Priekopníci – nasledovatelia Mateja Hrebendu
1. 3 Levoča a nevidiaci

II. KAPITOLA

„Nevidomý“ neznamená nevedomý

2. 1 Levočské slepecké ústavy
2. 2 Čítam, čítaš, čítame...
2. 3 Prvé tituly slepeckej periodickej tlače

III. KAPITOLA

Polstoročie napredovania i prešľapovania

3. 1 Novostavba na Štúrovej ulici
3. 2 Nevstupovať: nahráva sa!
3. 3 Tlačiareň a knižnica – rázcestie či symbióza?

IV. KAPITOLA

V ére informačného novoveku

4. 1 Desaťročie nových informačných a komunikačných technológií
4. 2 Slepecká tlač v 21. storočí – štýl magazínový a seriózny
4. 3 Modernizácia knižničných informačných systémov a služieb
4. 3 Nový vek zvukových štúdií

ZÁVER

RESUMÉ

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Úvod

Dejiny majú osvecovať rozum, a nie zaťažovať pamäť...

Aforistický výrok súvisí so zámyslami či ambíciami autora: ponúknuť čitateľom prierezový profil jednej inštitúcie a zároveň svedectvo o ľuďoch, ktorí Slovenskú knižnicu pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči (ďalej SKN) zakladali, dotvárali a podstatnou mierou určovali jej smerovanie i osud.

Knižtička *Zo šerosvitu do informačného novoveku* nie je zo žánrologického hľadiska „čistou“ historiografickou monografiou, hoci v nijakom prípade nepodceňuje, tobôž neignoruje nevyhnutný faktografický základ. Autor nemohol nenačrieť do predchádzajúcich publikácií¹ no zároveň sa orientuje na súčasné typické črty jediného slepeckého knižnično-informačného centra svojho druhu na Slovensku.

Ak sa ktokoľvek pokúša čo len načrtnúť celostný portrét pozoruhodnej inštitúcie (a SKN M. Hrebendu takou dozaista je), nevyhne sa väčšej či menšej retrospektívnosti; jedine ak by tvorca uplatnil princíp „výberovej pamäti“ a tváril sa, že dejiny slepeckého hnutia začali včera večer... Písať o histórii, alebo dokonca písať históriu sviežo, príťažlivo, a pritom vecne, objektívne vie len málo publicistov. Stále platí bonmot českého vedca Dušana Třeštika, že dejiny najpríšernejšie vysvetľujú tí najpovolanejší – historici samotní.

Nevidiacich a slabozrakých verejnosť² zotrvačne vníma ako ľudí odsúdených na existenciu v „tmavomodrom svete“. Ide o veľmi relatívnu a značne nepresnú metaforu, pretože súčasná oftalmologická klasifikácia rozlišuje štvorstup-

ňové definovanie zrakového postihnutia: slabozrakosť, sociálnu slepotu, praktickú slepotu a úplnú slepotu.³ „Tmavomodrý svet“ môže mať pre ľudí s diferencovaným poškodením vízusu rôzne hodnoty, problémy a – keď zostaneme verní metaforám – aj rozličné odtiene. Pre daktorého človeka môže zrakový hendikep znamenať naozaj totálnu tmu, pre ďalšieho jestvovanie v matnom šerosvite umožňujúcim rozpoznávať aspoň obrysy – kontúry okolitého súcna.

Analógie a podobenstvá bývajú zradné nielen v umení, ale i v bežnom živote, jednako sa však ponúka porovnanie jednotlivých odtieňov vnútorných mikrosvetov nevidiacich s vývojom informačných a komunikačných systémov. Najstaršiu dobu, ktorej verejnosť zvykne uštedrovať dosť necitlivý prívlastok „predpotopná“, bola etapou šerosvitu. Zámerne sa vyhneme výrazom „temno, absolútna tma“, lebo nech boli časy pre zrakové postihnutých akokoľvek kruté, títo ľudia nerezignovali, nemohli sa totálne a beznádejne opustiť. Keď už nič iné, tak potom sebazáchovný inštinkt prežitia im pozitívne vnucoval prinajmenej pokusy o prosté človečie porozumenie, o jednoduchú výmenu nevyhnutných informácií.

Štyri kapitoly tejto knihy si nenárokujú na komplexný sumár, na detailnú analýzu všetkých udalostí aj osobností, ktoré sa v šesťdesiatročnej histórii SKN Hrebendu vyskytli. Vkus čitateľov je rôznorodý a každý má svoju predstavu, svoju hodnotovú hierarchiu i rebríček persón, ktoré by na stránkach tejto knižky nemali chýbať. Takú celostnú zaľudnenosť ale možno dosiahnuť jedine v lexikónoch a príbuzných žánroch faktografickej spisby.

¹ Porov.: 50 rokov Ústrednej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči, Významní špeciálni pedagógovia z Levoče, Výchova a vzdelávanie nevidiacich a slabozrakých na Slovensku od roku 1922 etc.

² Termín verejnosť sa veľmi nešťastne zvykne zamieňať s príbuzným výrazom verejná mienka, lenže tá je aktuálnym stavom vedomia spoločnosti (verejnosti) v určitom časopriestorovom bode (poznámka autora).

³ GAJDOŠOVÁ, E.: *Ambulancia pre slabozrakých a prakticky nevidiacich*. In: *Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých*. Levoča: Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Roč. XI, č. 3/200, s. 75.

Nemusíme sa navzájom presvedčať, že bez priekopníckych pokusov s vydávaním prvých braillovských učebníc, šlabikárov by nebolo digitalizovaných dokumentov či Daisy kníh; takáto súvislosť je zrejmá a ťažko spochybniteľná.

Zdanlivo v povrchných sumarizovaniach sa téma slepeckej knižničnej spisby a periodickej tlače môže zdať vyčerpaná a definitívne uzavretá. Isteže sa spomedzi nás vytrácajú žijúci svedkovia a legendy dejstvom i jestvom slovenských nevidiacich. Ale ešte vždy sa otvára dostatočný časopriestor umožňujúci hľadať súvislosti príčinné aj historické. Napríklad odpoveď na otázku, prečo sa práve Levoča postupne vyprofilovala na svojbytnú i svojráznu Mekku zrakovo postihnutých. Nuž a napokon sa črtá príležitosť, snáď dokonca povinnosť, zaznamenávať aj interpretovať mimoriadne dynamické procesy dnešných slepeckých informačných a komunikačných technológií.

Známy teoretik komunikácie Neil Postman tvrdí, že každé médium má sklony prerásť do mýtu, do legendy. Postman varuje pred nekritickým vydávaním moderných komunikačných technológií za súčasť prírody, za prvky stvorené Bohom. Opiera sa pritom o definíciu mýtu a zároveň poukazuje na tendencie mnohých ľudí, ktorí si o viacerých vynálezoch nesprávne myslia, že existovali odjakživa. Najmä mladé pokolenie podlieha predstavám ako keby internet jestvoval od nepamäti. Keď však technológia podľahne iracionálnej mytológii, začína sa vnímať ako dobrá sama o sebe, nevyžaduje si žiadnu kontrolu ani modifikácie. Napríklad medzi používateľmi internetu možno pozorovať jav, ktorý by sa dal nazvať technologická idolatria, čiže uctievanie médií ako modly. Webová sieť sa považuje za nevyhnutnú súčasť každodenného fungovania. Technológii sa pripisuje väčší význam než v skutočnosti má a mala by mať.⁴ Mnohé spoločenské inštitúcie si vplyv printo-

vých, elektronických médií a internetu uvedomujú, dokonca ho nezriedka značne nadhodnocujú.

Nebýva zvykom opatriť publikáciu blížiacu sa svojim popularizačným štýlom k presnoprisnej literatúre faktu metaforickým názvom. Kniha *Zo šerosvitu do informačného novoveku* má svoju primárnu informatívnu funkciu, ale nezrieka sa ani epištólarnosti; chce dobrožičlivo poďakovať znamenitým ľuďom, ktorí stáli pri kolíske levočskej hrebendovskej knižničnej inštitúcie.

V publicistike platí tvorivý princíp: ak nie o novom, tak potom aspoň ponovom. Isteže sa nedajú nanovo písať historicky overené a oficiálne viackrát potvrdené dátumy ťažiskových udalostí v levočskej hrebendovskej knižnici. Každé pripomenutie týchto dôležitých medzníkov však ponúka šancu i časopriestor na stručnú, prípadne obširnejšiu reflexiu. Áno, každé okomentovanie historiografických reálií má v sebe zakódovanú subjektívnu a emotívnu hranicu medzi nimi sa hľadajú mimoriadne ťažko, lebo obidve kategórie sú veľmi ľahko navzájom prestupné. Môže nastať situácia, ktorú trefným aforizmom charakterizoval editor Timesov Charles A. Dana (preslávil sa pohotovým, lež výsostne korektným spravodajstvom o Titanicu): „Viem, ako písať pravdu. Viem, ako neublížovať ľuďom. Nevie, ako robiť oboje odrazu.“

„*Krištáľovo čistá je iba budúcnosť, mení sa vždy minulosť,*“ tvrdia s jemným sarkazmom prognostici. Dejiny Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebandu neboli – našťastie – ani tak často prepisované; skôr bude pravdou, že sú ešte vždy v daktorých pasážach nedopísané. Nasledujúce stránky možbyť zaplnia ešte stále biele miesta, dopovedia v nových kontextoch čosi viac o udalostiach, veciach, ľuďoch i dejoch, čo sa nám zdali raz a navždy dokončené.

Autor

⁴ ZASEPA, T. – OLEKŠÁK, P.: *Internet a globalizácia. Antropologické aspekty*. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, 2006, s. 101.

I. KAPITOLA

Nevidiaci v historickom a spoločenskom kontexte

„My, ktorí sme žili v koncentračných táboroch, si pamätáme na mužov, ktorí chodili po chatrčiach upokojujúc druhých, dávali im svoj posledný kúsok chleba. Možno ich bolo málo, ale ponúkajú dostatočný dôkaz, že človeku možno zobrať všetko – okrem jedného: poslednej z ľudských slobôd – v rozličných okolnostiach si vybrať vlastnú cestu.“

(Viktor Frankl)

Myšlienky múdreho židovského psychiatra, ktorý prešiel osvienčimským infernom, sa nevzťahujú výlučne na apokalypsu druhej svetovej vojny, i keď sa práve toto dramatické obdobie v súvislosti s údelom nevidiacich spomína menej, než by bolo žiaduce i potrebné. Či už prvá, alebo druhá svetová vojna totiž zanechala desaťtisíce invalidov nazývaných príznačne „vojnovými poškodencami“. Slepota bola jednou z najčastejších a najkrutejších splátok, čo musel človek odovzdať osudu, aby prežil. Lež navzdory strate drahocenného, vitálne dôležitého vnemu sa nevidiaci a slabozrakí nevzdali svojej poslednej šance: vybrať si vlastnú cestu, skúšať, hľadať spôsoby resocializácie, profesijnej aj sociokultúrnej integrácie. Také odhodlanie bývalo neraz smelým pokusom o prinavrátenie ľudskej dôstojnosti sebe samému.

1. 1 Obdobie šerosvitu v slepeckých dejinách

Historici s obľubou používajú metódu periodizácie dejín, členia ich klasicky od najranejšieho úsvitu ľudstva – praveku až po súčasné začínajúce tretie tisícročie. Možno však z tohto globálneho cyklu vyčleniť, vyselektovať dejiny

slepecké?¹ Ak áno, ktorá udalosť, poprípade osobnosť, by stála v pomyselnom nultom bode známej priamky ústiacej do neuzatvoriteľného nekonečna? Určite by bolo chimérou pátrať po prvom homo sapiens, čo stratil zrak, ale prvé archetypy takto postihnutých jedincov poznáme už z čias starozákonných.

Silák Samson oslepený Filištíncami vyprosí u Stvoriteľa prinavrátenie svojej bájnej sily, zborí palác a pochová v jeho ruinách sám seba i nepriateľské vojsko. Okrem individuálnej tragickosti sa v tejto biblickej legende objavuje sólový vzdor; hrdina sa nevzdáva, nepodrobuje sa trýznivému údelu, ale bojuje, bárs a doslova i poslepiacky... Samsonov príbeh svojim spôsobom predznamenáva poslanstvo a vykresľuje charakteristickú črtu budúcich slepcov: porušať sa s osudom a nepoddať sa. V knihe kníh sú epizódy o nevidiacich končiace happy endom – zázračným uzdravením chorých očí (Tobiášovo belmo). Nepoznáme autorov starozákonných biblických kníh, no pokiaľ zobrazovali slepotu, tak nikdy nie ako stav odumierania ľudskej bytosti. Samozrejme, šťastlivo zakľúčené príbehy biblických slepcov mali svoje teologické či liturgic-

¹ Nevidiaci a slabozrakí zväčša i dosť ostro protestujú proti výrazu slepec vo význame zrakovo postihnutý človek. Prídavné mená odvodené od tohto základu, teda slepecký, slepecká, slepecké (hnutie, dejiny) prijímajú bez podstatnejších výhrad. (Poznámka autora).

ké pozadie aj motívy, ale uchovali si až dodnes svoju hodnotu výpovednú i oslovujúcu. Ani v časoch po Kristovi sa osud so zrakovo hendikepovanými vonkoncom nemaznal. Kto nevidel, nestačil, nedokázal si uloviť potravu zahynul. Prežili len fyzicky zdatní, obratní, vynachádzajú a medzi tých nevidiaci rozhodne nepatrili. V mytológii starovekých národov nachádzame správy o nedôstojnom zaobchádzaní s nevidiacimi; krutý postoj k slepým verne odrážal súveký stav myslenia zaťaženého nezmyselnými predsudkami. Ľudia si akoby v predstihu počínali podľa neskoršieho Einsteinovho výroku: „Ľudstvo skôr dokáže rozštiepiť atóm, ako prekonať predsudky.“ Sparťania odstraňovali defektné deti hádzaním do priepasti pohoria Taygetos, Rimania do rieky Tiber. Úmyselné osleповanie sa často používalo ako trest alebo na odstraňovanie nepohodlných, na vtedajšie časy pokrokovovo zmýšľajúcich osôb.²

Prvé správy o skutočných základoch organizovanej starostlivosti o nevidiacich pochádzajú z roku 358 n. l., keď bol v Cesarei založený útulok pre slepcov a škola s výchovným zameraním pre potreby nevidiacich v Jeruzaleme v roku 650 n. l. Japonský princ Hitoyasu (9. stor.) stratil zrak vo veku 28 rokov a zasväcoval slepcov do tajov hudby a fyzioterapie. Pretože poznal ťažký osud nevidiacich, dal vyhradiť príjmy z celej jednej veľkej provincie chudobným slepcom. Podpora nevidiacim potom prechádzala z jedného panovníka na druhého a slepci vytvorili zvláštne spoločenstvá – kasty s výsadným postavením. Tieto privilégia boli zrušené až po politickom prevrate v roku 1868.

V období križiackych výprav proti neveriacim a tuhých bojov za oslobodenie Jeruzalema francúzsky kráľ Ľudovít IX. zriadil v roku 1260 útulok pre oslepnutých vojakov v Les Quinze-Vingts, ktorý sa zachoval dodnes. Počin francúzskeho kráľa však bol v stredoveku, pohrdajúcim

slabými a zmrzačenými, zriedkavou výnimkou. Ani tak propagovaná kresťanská láska človeka k blížnemu nedokázala vyburcovať aspoň trochu súcitu s nevidiacimi.

Dejiny civilizácie akoby dávali za pravdu samsonovským a ďalším kresťanským legendárnym príbehom. Zrakovo hendikepovaní sa vďaka svojim schopnostiam, charizme osobnosti, pevnej vôli a silnému charakteru presadzovali v náročných intelektuálnych povolaniach. Svetovo presláveným literátom bol Homér. Didimus z Alexandrie si už v 4. storočí osvojil čítanie pomocou reliéfneho písma a túto metódu aj vyučoval.

V 13. stor. bol známy nevidiaci znalec cirkevného práva Fasnani. Klasik John Milton stratil zrak vo veku 45 rokov; svoje najznámejšie dielo *Stratený raj* (*The Paradise Lost*) diktoval dcéram osem rokov. Pozoruhodný mysliteľ Táhá Husajn (1899 – 1973) oslepol v detstve, napriek tomu dokázal vyštudovať Sorbonu, počas druhej svetovej vojny založil v Alexandrii univerzitu a v rokoch 1950 – 1952 bol egyptským ministrom školstva. Obdivuhodná bola taktiež kariéra hluchoslepých vysokoškolských profesoriek Ellen Kellerovej, Laury Bridgmanovej a Olgy Skorochoodovovej.³

Osudy týchto vzácných ľudí mali niektoré spoločné rysy: všetci vynikli skôr v humanitných disciplínach spríbuznených s knihou, s informáciou a so značným podielom duševnej práce (pedagogika, literatúra, právo). Títo húževnatí obdivuhodní jedinci však boli skôr solitéri: dosiahli nevídané úspechy, ale státisíce ďalších nevidiacich nemohli o podobných výšvihoch ani len snívať. Človek nemusí mať vždy a zákonite šťastie v tom, že sa jeho poškodený zrakový vnem vykompenzuje výnimočne vyvinutým ďalším zmyslom (hmatom, sluchom).

V skutočnosti sa už nevidiace dieťa v predškolskom veku musí vyrovnávať so zložitou

² Porov.: BENDÍKOVÁ, M.: *Informačná debarierizácia v procesoch sociálnej rehabilitácie zrakovo postihnutých*. Spišská Kapitula: Teologický inštitút, 2007, s. 13.

³ HORŇÁK, L. – KOLLÁROVÁ, E. – MATUŠKA, O.: *Dejiny špeciálnej pedagogiky*. Prešov: PdF Prešovskej univerzity, 2002, s. 118.

kognitívnych procesov, s vlastnými negativistickými postojmi, s komplikovanosťou vytvárania variability potenciálu predstáv, asociácií a fantázie.⁴

Postreh či konštatovanie nadobúda aktuálnosť najmä dnes, v čase búrlivého, vpravde revolučného rozvoja informačno-komunikačných technológií pre zrakovo hendikepovaných. Nie každý nevidiaci totiž disponuje technickým myslením, manuálnou zručnosťou a prirodzeným talentom v osvojovaní novodobých elektronických vymožeností. Príprava zrakovo postihnutých na efektívne používanie informačných a komunikačných prostriedkov už dnes je a v budúcnosti ešte väčšmi bude integrálnou a mimoriadne dôležitou súčasťou výchovno-vzdelávacích a sociálno-rehabilitačných procesov.

WORLD IN MOTION – SVET V POHYBE

Populárny, lež i mierne kontroverzný britský historik Paul Johnson⁵ označuje (možno neštandardne a v protiklade so vžitou historiografickou konvenciou) roky 1815 – 1830 za obdobie, v ktorom vznikali dominantné rysy modernej civilizácie. Dejepisci predsa len za rozhodujúce považujú osemdesiate roky 19. storočia; ekonomika Veľkej Británie dosiahla historicky prvý priemyselný rast. Francúzska buržoázna revolúcia zmietla ancien régime (politický systém Bourbonovcov a ďalších kráľovských dynastií).

Prenatálne štádium modernej kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie naozaj spadá do osemdesiatych rokov 18. storočia. Skutočný pôrod však veľmi zdržalo dlhé, ničivé obdobie tehotenstva, poznamenané napoleonskými vojnami; k pôrodu mohlo dôjsť až po nastolení mieru. Objavili sa obrovské zdroje

⁴ VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRAKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922. (Zost. Ľ. Hrehorčáková, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2003, s. 87 – 88.

⁵ V českom preklade vyšli Johnsonove najväčšie dejepisné syntézy: *Dějiny 20. století*, *Dějiny židovského národa*, *Dějiny křesťanství* a polemicky ladené eseje o raste iracionality v západnej spoločnosti *Nepřátelé společnosti*. (Poznámka autora).

financií, súvekeho manažmentu, vedy a techniky využiteľnej na prospešné ciele.⁶

Na sklonku 18. storočia sa vplyv osvietených mysliteľov razantne odrazil v prvých pokusoch inštitucionalizovať opateru a základnú sociálnu rehabilitáciu zdravotne postihnutých v špecializovaných zariadeniach. Prvé špeciálne ústavy v Európe vznikali pre hluchonemých (v Paríži r. 1770 – zakladateľ Ch. M. de Le Peé, kňaz). V roku 1784 založil prvý výchovno-vzdelávací ústav pre slepcov v Paríži Valentin Haüy. V roku 1786 vznikol podobný ústav v Prahe a v roku 1802 vo Vacove. Prvý ústav pre slepcov zriadil v Prahe Dr. Alois Klár; tu sa už nevidiaci pripravovali na niektoré remeslá. Priekopníkom starostlivosti o slabomyseľných v Čechách bol lekár a pedagóg K. S. Ammerling, ktorý v roku 1871 založil známe Ernestínium.⁷

Rozhranie 19. a 20. storočia sprevádzali veľmi ostré politické a hlavne sociálno-ekonomické konflikty. Technokratická jednostrannosť pramálo dbala na psychohygienu, na ochranu bezpečnosti a zdravia pracujúcich. Živelné teórie a predovšetkým necitlivé metódy riadenia výrobných procesov degradovali pôvodné humánne ambície interdisciplinárnych vedeckých odvetví súvisiacich s národohospodárskym rastom.

Americký biznismen F. W. Taylor v roku 1911 pozoroval robotníkov nakladajúcich železné ingoty do nákladných železničných vagónov a skonštatoval neefektívnosť pracovných operácií. Každý robotník naložil 12,5 tony denne, Taylor však tvrdil, že by sa tento výkon dal výrazne zvýšiť. Dohodol sa s jedným robotníkom, že bude robiť presne podľa Taylorových inštrukcií – pracovať i oddychovať. Muž naložil počas sledovaného dňa 47,5 tony ingotov. Taylor výrazne ovplyvnil vývoj *ergonomiky* – štúdia efektívnosti a zároveň vytvoril základy často používanej formy analýzy pracovnej činnosti, tzv. koeficientu

⁶ JOHNSON, P.: *Zrození moderní doby: Devatenácté století*. Praha: Academia, 1991, s. 11.

⁷ PREDMERSKÝ, V.: *Dejiny špeciálnej pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1974, s. 65.

času a pohybu (*time and motion*). Postupom času sa taylorizmus zúžil výlučne na bezohľadné žmýkanie robotníkov.⁸

Pracovné podmienky ľudí boli nezriedka vskutku kruté a mzdy až drasticky podhodnotené. Podľa štatistických prehľadov z roku 1890 žilo 11 z 12,5 milióna rodín z priemerného zárobku 380 USD ročne a mali čo robiť, aby vôbec prežili.⁹

Koniec 19. storočia charakterizovala silná koncentrácia amerického i európskeho kapitálu, ktorý síce ešte neexpandoval dnešným tempom a v súčasných rozmeroch, no v USA a v západnej Európe sa stával čoraz vplyvnejšou silou. Zriaďovacie listiny obchodných korporácií boli spoločenským vynálezom umožňujúcim združovanie finančných prostriedkov v určitom verejnom záujme. Tento systém ale zároveň umožňoval jednotlivcom, aby využívali obrovské ekonomické a politické zdroje na presadzovanie svojich súkromných záujmov a najmä na dosahovanie ziskov. Majitelia korporácií vytvárali svoju autonómnu agendu, ktorá sa im neraz vymkla spod kontroly, dostávala sa do rozporu s verejným záujmom i s celospoločenskými prioritami. Najvypuklejšie sociálno-patologické excesy „divokého kapitalizmu“ musela riešiť výkonná a súdna moc.¹⁰

Spojené štáty, ktoré boli ostatnému svetu vzorom vo sfére ekonomickej legislatívy, zápali na sklonku 19. storočia s masívnou krízou práve kvôli absencii zvykového práva. Nové výrobné technológie priniesli úspory z rozsahu, čo sa prejavilo v raste optimálnej veľkosti podniku. Rozvoj železníc znížil dopravné náklady, čo znamenalo zväčšovanie trhov z miestnej na regionálnu, prípadne celoštátnu úroveň. A navyše, recesia v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch zničila tisíce amerických malých firiem.

⁸ Porov.: HAYESOVÁ, N.: *Aplikovaná psychologie*. Praha: Portál, s. r. o., 2003, s. 132 – 133.

⁹ KORTEN, DAVID, C.: *Keď korporácie vládnu svetu*. Košice: Vydavateľstvo Michala Hučka, 2001, s. 53.

¹⁰ KORTEN, DAVID, C.: *Keď korporácie vládnu svetu*. Košice, 2001, s. 59

Koncentrácia kapitálu musela nevyhnutne podnietiť antitrustové hnutie, ktoré reprezentovalo sociálneho nositeľa protimonopolnej politiky.¹¹

Civilizačné napredovanie v ťažkom priemysle, v strojárstve a v iných odvetviach prišlo kontrastovalo s nespočetnými obrazmi, so srdcevrúcimi, a pritom neľútostne pravdivými obrazmi sociálnej biedy a zúfalstva zbedačených a bezradnosti vtedajších predstaviteľov politickej moci na starom kontinente. Neboli to ešte rozmery svetovej hospodárskej krízy, ale čoraz zreteľnejšie sa ukazovalo, že v tomto „divokom kapitalizme“ sa idea systémovej opatery, vzdelávania, výchovy a resocializácie zrakovo hendikepovaných (a všetkých invalidizovaných obyvateľov) budú presadzovať veľmi ťažko.

Patrí k historickým paradoxom, že práve v týchto rozkolísaných a napätých časoch uzrel svetlo sveta dôležitý objav nevidiaceho učiteľa Národného ústavu pre slepcov v Paríži Louisa Brailla, ktorý vytvoril sústavu šiestich reliéfnych znakov v kontinuálnej abecednej konfigurácii. V roku 1872 parížsky medzinárodný kongres schválil Braillovu abecedu ako všeobecne platný kódex. Zrakovo postihnutí dostali významný komunikačný prostriedok a mohli sa pokúšať o spoločenskú integráciu na základe vlastného poznania, autentických intelektuálnych schopností.¹² Francúzsky priekopník tyflopédie s nesmiernou húževnatosťou cieľavedome prekonával oslepnutie – následok nešťastného úrazu v ranom detstve – až kým sa nedopracoval k epochálnemu informačno-technologickému patentu, k malému technickému zázraku.

¹¹ DOLGOŠ, L.: *Kritériálny problém protimonopolnej politiky*. Bratislava, Iris, 2006, s. 18 – 20.

¹² 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 9.

1. 2 Priekopníci - nasledovatelia Mateja Hrebendu

*Šiel slepý Matej Hrebenda s knižkami v bato-
hu a videl viac než vidiaci do duše národu.
A videl hlbšie pod povrch a videl do dial'ky;
sen špatokrásny práve sa prebúdzal z roz-
právky. Chcel mu dať svetlo pre život s uzlíč-
kom nádeje, aby v dňoch tvrdých, lopotných
vždy mal kus nedele.*

(Ondrej Nagaj)

Určite každému z nás rodičia prečítali aspoň jednu rozprávočku. Príbeh o zaujímavom mužovi z Nagajovej básne Šiel slepý Matej Hrebenda vyzerá ako rozprávka, možbyť – a presnejšie – rozprávková balada, ale literárno-poetická postava, nevidiaci chudobný človek, naozaj žil. Pochádzal z biednej rodiny v Rimavskej Píle, ale poznalo ho celé Slovensko. Nedbal na pocty a vďaku, on jednoducho chcel byť prospešný svojmu národu. Hovorieval: „Nemám nič, nežiadam nič.“ Pritom viac videl vo svojej slepote, ako mnohí cez veľké okuliare.

Nesmierne miloval knihy. Veľmi mladý stratil mamičku a navyše začal strácať zrak. Chodil do školy v Píle a v Hrlíci, no už vtedy bol prakticky nevidiaci. Ved' ho preto aj spolužiaci „slepým“ prezývali. Malý Matej Hrebenda v deviatom roku svojho ťažkého života už pri svetle čítať nemohol a neskôr ani vo dne. Mal však výbornú pamäť. Knihy mal čoraz radšej a keď ich sám čítať nemohol, neťažilo sa mu zájsť i do štvrtej, ba i piatej dediny. Tam poprosil ochotných ľudí, či by mu neprečítali dačo z knižtičiek.

Matej Hrebenda prežil ťažké detstvo, aké si dnes nevieme ani predstaviť. Obdivuhodná bola jeho láska nielen ku knihám, ale i k slovenskému ľudu, slovenskému národu. Hrebenda sa stal nevidiacim kolportérom: šíriteľom, rozsievateľom poznania ukrytého v kalendároch, pekne

ilustrovaných rozprávkach a takých knižôčkach, ktorým prostý človek rozumel.

Keď mu už nohy zoslabli, stal sa trafikantom. Predával tabak, sviečky a ocot. Ale aj tak tu ho roku 1866 prepadol, zbil a okradol zlodej. V sobotu, 13. marca 1880, slepý Matej Hrebenda pred dverami vlastného domu klesol na zem a o tri dni, 16. marca, ako 84-ročný, umrel...

Hrebenda, sám živoriaci, nesiahol na svoje celoživotné úspory. Matici slovenskej a školám poručil 200 zlatých, a to bol na tie časy hotový majetok. Básnik Ján Kollár 24. mája 1834 napísal známe, často citované vyznanie: „Ó, kiež by mnohí vidomí Slováci boli tomuto slepému podobní v láske k národu!“

Uprostred Hačavy stojí dôstojný pamätník s nápisom: „...tu pracoval pilný, pracoval pre národ, ku malým silám pridal veľkú lásku, mnohú námahu a vytrvalosť, pilnosť, a tak vykonal veľké úlohy...“ Nikto nemôže Hačavčanom vyčítať to, čo esejista Alexander Matuška slovenskej a častokrát nevedomej inteligencii: „Mali sme ľudí, ktorí však nemajú nás...“

S nevidiacim kolportérom sa spája ešte jedno pekné i presné sloveso: osvecovať. Matej Hrebenda vskutku osvecoval; prinášal svetlo poznania.

Všade, kam prichádzal, prichádzal ako partner, ako tvorca života, ako pokračovateľ v duchovnom a kultúrnom diele svojho Malohontu a Gemera a napokon celého Slovenska. Aj preto práve on, muž prostý a neškolený, ktorý by bol býval vynikajúcim kňazom, celý život úporne kráčať za životom odopieraným vzdelaním. Práve neutíchajúca túžba poznať, vzdeláť sa, vytvorila v jeho duši vzťah ku knihe, zrodila v ňom slovenského slepeckého bibliotekára.

Hrebendova vonkajšia slepota bola natrvalo porazená jeho jasným vnútorným zrakom: dozrelo Hrebendovo hlboké presvedčenie, že dokáže byť hlásnikom nových čias, že je pred-

určený zvestovať knihou nový historický čas.¹³

V nejednom rozhovore mu podal ruku a jeho misiu ocenil banskobystričský kňaz a básnik, Karol Kuzmány, ktorý mu do pamätníka vpísal nielen ono povestné: „Nemôže slepý slepého viesť, no tento slepec dobrým vodcom môže byť nejednému vidomému“; ale i ono menej známe, no predsa neobyčajne výstižné: „Viera v Boha, opatrovníka všetkých opustených, láska k národu a nádej na lepšiu budúcnosť: to sú Tvoje hviezdy nebeské, ktoré Ti svietia, obdivuhodný, úcty i zľutovaniahodný Hrebenda. Akoby sme my, ktorí telesným zrakom vnímame Božie svetlo, mohli byť šťastní, ak by za Tvojimi hviezdami nebeskými, drahý Hrebenda, vykročili mohli!“ Áno, hviezda sa zakaždým rozsvietila, ak Hrebenda zo svojej remennej kapsy vykladal medzi vzdelancami, prostými vidiečanmi, spolurodáckmi Hačavčanmi, pastiermi na hôľnej pastierni, hviezdnu knihu svojich čias: napríklad Kollárovu Slávy dcéru, knihy jeho Kázní, či Čítanky, ktoré dostal ako básnikov osobný hosť roku 1834.¹⁴

SKN a v neposlednom rade i celé Slovensko má v Hrebendovi nezabudnuteľnú historickú erbovú kapitolu, ktorá mala obrovský význam pri rozvoji slovenského myslenia, pri vytváraní prvých ucelenejších predstáv o knižniciach.

Autodidakt, rodolúb, a rýdži národovec Matej Hrebenda svojim vzácnym celoživotným dielom aj statočne znášaným trpkokrásnym údelom potvrdil platnosť výroku Jana Amosa Komenského: „Z ľudského vzdelávania sa nevymyká nič, iba nečlovek.“¹⁵

Neexistuje čitateľ, čo by bez väčších alebo menších výhrad prijímal výber a zaradenie historickej osobnosti na stránky knihy; voľbu dvoch

znamenitých mužov, ako prototypov zakladania slepeckej tlače, tiež možno spochybníť na sto spôsobov. Lež ani prípadné odmietavé diskurzy nemenia nič na podstate: Viliam Hrabovec a Jozef Vrabel síce fyzicky nereprezentujú zrakovo postihnutých (obaja boli vidiaci), no snád práve preto, a o to viac vyniká ich misia medzi nevidiacimi a slabozrakými. Obaja boli dosť výraznými protipólmi, hoci taká klasifikácia je iba približná. Nevieme totiž, ako by sa menil V. Hrabovec v strednom a staršom veku, keby sa ho bol dožil... Jozefa Vrabelu si jeho žiaci a mladší spolupracovníci pamätajú ako muža skôr nenápadného, neporovnateľne introvertnejšieho v porovnaní s V. Hrabovcom.

Citlivý elegán z Kysúc

Nestor slepeckej žurnalistiky Ondrej Uhrňák často, treba dodať, že i ochotne, poskytoval osobné svedectvo o mladom pedagógovi, ktorého si veľmi obľúbil. Eleganciou, noblesou ducha oplývajúci učiteľ bol hladný po všakovakých technických novotách, čo sa mu napokon stalo do istej miery aj osudným...

Viliam Hrabovec bol neprehliadnuteľným osobnostným zjavom nielen levočskej, ale i slovenskej tyflopédie v prvej polovici minulého storočia. Rodák z Čadce (1901) nastúpil do Levoče 20. októbra 1923 po štúdiu v spišskonovoveskom učiteľskom ústave. Prevzal piatu triedu.

Neprišiel výslovne neskúsený a bez kontaktov so zrakovo postihnutými: predtým pôsobil v prešovskom kuratóriu slepeckého ústavu. Spolu s kolegami Jozefom Vrablom, Františkom Šromom, Osvaldom Krátkym a skvelým elementaristom Jánom Šoltésom mohli pracovať len na štyroch Pichtových strojoch; žiaci používali bodkovadlá a tabuľky.

Po príchode vynikajúceho speváka Štefana Novoveského, obdareného nádherným basom, sa učitelia sústredili na vyučovanie spevu.

¹³ BENDÍKOVÁ, M.: *Informačná debarierizácia v procesoch sociálnej rehabilitácie zrakovo postihnutých*. Spišská Kapitula: Teologický inštitút, 2007, s. 21 – 22.

¹⁴ KOVAČKA, M.: *Hrebenda 200*. In: *Knižnice a informácie*, roč. 28, 1996, č. 7, s. 319.

¹⁵ LAPŠANSKÝ, J.: *Princípy tolerancie v duchu ekumenizmu v periodickej tlači a v literatúre pre zrakovo postihnutých v rokoch 1989 – 2002, rigorózna práca*. Ružomberok: FF KU, 2003, s. 35.

Dušan Novosad pri práci na „starčekovi“, sklápacom lise, ktorý spoľahlivo slúži desiatky rokov na braillovskú tlač.

Solidne hudobné dispozície mali všetci, vrátane V. Hrabovca.¹⁶

Viliam Hak z Novej Paky spolu s V. Hrabovcom a Š. Novoveským začali s pravidelným predčítaním predovšetkým rozprávok a dobrodružných románov pre mládež. S maximálne voľnou poetickou licenciou by sa tieto čítania zrakovo postihnutým deťom dali pokladať za akúsi predzvesť či predstupeň zvukových kníh,¹⁷ no bolo by to príliš vykonštruované podobenstvo. Predčítanie bolo ponajprv didaktickým prostriedkom, vyučovacou metódou vynútenou okolnosťami, no praktizovanou nie z donútenia, lež z rýdzeho entuziazmu mladého levočského

tyflopédického tímu.

Viliam Hrabovec mal dar mimoriadneho výtvarno-estetického plastického videnia a rovnako výnimočnú modelársku zručnosť. Pamätníci dodnes spomínajú na jeho pedagogický takt i ľudský šarm, ktorým imponoval vari každému chovancovi ústavu.¹⁸ Nebyť tragického 3. apríla 1938,¹⁹ bol by tento tyflopédagog určite rozvinul svoj nevšedný talent a zanechal slovenským zrakovo postihnutým oveľa bohatší testament svojej tvorivosti.

¹⁶ Porov.: VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRÁKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922. (Zost. Ľ. HREHORČÁKOVÁ, J. LAPŠANSKÝ, O. TINAJOVÁ). Bratislava: ÚIPŠ, 2003, s. 17 – 18.

¹⁷ Autorské prvenstvo – nápad s predčítaním kníh však patrí V. Hakovi. (Poznámka autora).

¹⁸ V. Hrabovec bol vášnivým poľovníkom, s ulovenou srnčinou rád spestroval jedálny lístok zrakovo postihnutých chovancov levočského ústavu. (Porov.: VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRÁKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922. Bratislava: ÚIPŠ, 2003, s. 19).

¹⁹ Dátum tragickej dopravnej nehody; Hrabovcovo vozidlo sa v ten deň, krátko po 11. hodine, na nechránenom železničnom priecestí pri Kežmarku zrazilo s osobným motorovým vlakom a zo štvorčlennej posádky v aute nikto kolíziu neprežil... In: *Významní špeciálni pedagógovia z Levoče*. Bratislava: ÚIPŠ, 2001, s. 15.

Nevidiacich a slabozrakých zverencov chcel učiť moderne, metodologicky; erudovanými príspevkami prispieval aj do odborných časopisov.²⁰ V roku 1933 odvysielal košický rozhlas reláciu Slepí vidia; autorom scenára bol Viliam Hrabovec a nebol to jeho jediný príspevok na veľmi solídnej úrovni.²¹

Rozhlas v tridsiatych rokoch minulého storočia zohral veľmi dôležitú a prakticky nezapustiteľnú rolu. Napriek pribúdajúcemu počtu zrakovo poškodených detí sa ich rodičia uvzato bránili čo len myšlienke zveriť svoje ratolesti do opatery levočských tyflopédov. Učitelia museli pôsobiť osvetársky: písali o svojej misii v novinách, cestovali po mestách i po slovenskom vidieku. Práve vtedy poskytol Čs. rozhlas na Slovensku vysielací čas špeciálnym pedagógom aj zrakovo postihnutým chovancom, aby v éteri propagovali osožnosť ústavu pre slepcov v Levoči.²²

V. Hrabovec mal všetky predpoklady na rozvíjanie tyflografiky (v Múzeu špeciálneho školstva na Nám. Majstra Pavla v Levoči sú jeho reliéfne učebné pomôcky), ale taktiež slepeckej tlače, najmä v redakčno-edičnej fáze prípravy aj výro-

²⁰ Viliama Hrabovca si podnes vysoko vážia českí tyflopédi: „Velice brzy se vymanil z pouhého praktikizmu a snažil se zbečňovaním některých poznatků přispět k rozvoji tyflopédického vědomí na Slovensku. Upozornil, že sama ztráta zraku není příčinou zlepšeného vnímání ostatními smysly, že se jedná o proces, který však tehdy nedovedl ještě pojmenovat. Ve Viliamu Hrabovcovi rostla velká postava slovenské tyflopédie. Její růst byl tragicky přerván v nejméně očekávané chvíli automobilovou nehodou. To, co vytvořil, mu stejně zajistilo nehynoucí památku a díky těch, které vychovával a vzdělával. Svou neúnavnou prací zaujímá čestné místo mezi slovenskými speciálními pedagogy. Za svou práci byl v r. 1930 oceněn ministerstvem školství. Neménší význam má i jeho členství v českém Podpůrném spolku samostatných slepců. Vyjádřil tím i vztah k osobnosti nevidomého jako člena lidské společnosti. (SMÝKAL, J. *Tyflopédický lexikon jmenný*. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm> – Vyhľadane 15. mája 2008).

²¹ Josef Smýkal v lexikónovom hesle síce uvádza „rozhlasové reportáže“ V. Hrabovca, ale ide o žánrologickú nepresnosť, pretože levočský tyflopéd písal buď námety, príbehy alebo scenáre, no nemožno ho radiť k typickým rozhlasovým reportérom... (Poznámka autora).

²² Porov.: FRANER, J.: *Pravý čas zrodu publikácie – svedectvá*. In: *Výchova a vzdelávanie nevidiacich a slabozrakých na Slovensku od roku 1922*. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2003, s. 144.

by časopisov v bodovom písme. Pochovali ho na levočskom cintoríne a učiteľská konferencia ústavu založila na počesť zosnulého Hrabovcov fond pre odmeňovanie chovancov Československého štátneho ústavu pre slepcov.

Kantor s charizmou manažéra

Ďalším absolventom Učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi (1930) bol Jozef Vrabel (8. 3. 1911 – 7. 5. 1964). Začiatkom päťdesiatych rokov si odbornú kvalifikáciu rozšíril o špeciálnu pedagogiku. Zomrel predčasne, ale napriek tomu stihol neuveriteľne široký rozsah profesijných aktivít spojených s ušľachtilým leitmotívom: službou zrakovo postihnutým. Hneď po maturite nastúpil do levočského Štátneho ústavu pre slepcov. Pár mesiacov pôsobil aj v báhoňskom remeselnom ústave, no odmietol v ňom zotrvať nastálo.²³

V pohnutých vojnových časoch musel narukovať do slovenskej armády, ale v roku 1942 takmer poloilegálne vycestoval na skusy do pražskej tlačiarne. O rok sa mu podarilo doviesť na Slovensko sádzací stroj z nemeckého Marburgu. Určite to bola riskantná cesta naprieč vojnovým územím. Nevedno s kým J. Vrabel rokoval, no v každom prípade sa mu jeho zámer – doviesť do Levoče sádzací stroj, vydaril. Svoju húževnatosť delil takmer rovným dielom medzi tyflopédiu, polygrafiu a novinárstvo. Jozef Vrabel pritom nebol dáky výrazne dominantný typ pribojného chlapa; neohuroval okolie sebavedomím, ale získaval si dôveru ľudí svojou húževnatosťou. Nevedno skade čerpal obrovskú energiu na zdolávanie každodenných prekážok, rébusov a konfliktov, o ktoré nemal núdzu, bárs ich vedome nevyvolával.

Levočská tlačiareň, o ktorú sa práve J. Vrabel pričínil vrchovatou mierou a stal sa jej prvým správcem, inštitucionálne patrila pod poverenic-

²³ Porov.: UHRÍŇAK, O.: *Pri prameňoch vzdelávania*. In: *Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých*. Levoča: ÚNSS. Roč. IX, č. 3/1998, s. 8.

tvo školstva, ktoré nechcelo udeliť licenciu na slepecký časopis pre dospelých a podporovalo výlučne školské periodiká v bodovom písme. J. Vrabel však vytrvalo žiadal, dôvodil, prosil, až kým nezlomil byrokratickú skostnatenosť úradníkov v Bratislave.²⁴

Na poste správcu tlačiarne²⁵ sa ťažko vyrovnával s direktívnymi maniermi funkcionárov zväzu invalidov. Rozčuľovali ho hlavne nekompetentné, neraz až diletantské zásahy do zložitej polygrafickej problematiky.

V levočskej Štátnej odbornej škole pre slepých vznikol roku 1963 nový učňovský odbor knihár, čo bolo tiež jedno z manažérskych diel Jozefa Vrabla. Všestranne nadaný tyflopädagóg a zdatný publicista opäť potvrdil svoju obdivuhodnú intuíciu; knihviazačstvo dodnes prosperuje v Strednej odbornej škole pre zrakovo postihnutú mládež i v Slovenskej knižnici pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči. Podistým neuvažoval len o knihárskom spracovaní titulov pre zrakovo postihnutých, ale dovidel „za roh“ súvekých dejinných procesov. Určite nepochyboval o nevyhnutnosti štátnych subvencií do slepeckej tlače, ale v novom učebnom odbore videl zdroj alternatívnych finančných príjmov, ktorých nebolo na kultúru ani na tlač pre nevidiacich nikdy dost v žiadnom politickom režime.

Napriek tomu, že levočskej tlačiarne a slepeckej tlačí venoval svoje najlepšie roky, odchádzal v roku 1961 do ústrania zatrpknutý. Čerstvý päťdesiatnik sa duchovne a intelektovo vôbec necítil človekom na odpis súcim. Môžbyť v tom čase ešte neregistroval kľúčiacu chorobu; menšie alebo väčšie problémy so zdravím mal prakticky celý život. J. Vrabel bol neuveriteľne činorodý

²⁴ 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 78.

²⁵ Ťažko sa hľadá najpriliehavejší výraz, čo by presne vystihol účinkovanie J. Vrabla v slepeckej tlačiarne. Nerobilo mu problémy chytiť sa trebárs „čiernej“ manuálnej roboty, bol obratným diplomatom v rokovaní s centrálnymi inštitúciami, jeho publicistika bola na solídnej úrovni, ale k tomu by sa hodil ešte dnešný termín: šéfredaktor – zodpovedný za komplexné fázy aj procesy výroby a vydávania slepeckej tlače. (Poznámka autora).

muž, v dnešnej terminológii ho môžeme pokojne označiť za typického workoholika. Veľmi ťažko niesol odvolanie z postu zodpovedného redaktora Nového života; personálne rozhodnutie bratislavského šéfstva vnímal ako svoje individuálne poníženie, dačo na spôsob vyslovenia nedôvery. Zatrpknutosť preniesol na svojho nástupcu, úplne nevidiaceho korektora Ondreja Uhrňáka, ktorého prijímal so značnou nevôľou.²⁶

Vo februári 1964 začal načítavať vtedajší bestseller Ladislava Mňačka Oneskorené reportáže,²⁷ v marci však musel prácu prerušiť kvôli urgentnej hospitalizácii. V levočskej nemocnici lekári skonštatovali rapidne zhoršenie choroby J. Vrabla (podľa spomienok jeho generačných vrstovníkov išlo o zhubný nádor žalúdka)²⁸. Zomrel 7. mája 1964 vo veku 53 rokov.²⁹ Jozef Vrabel bol vo svojej ére vari najvšestrannejší tyflopädagóg, spájal v sebe nadpriemerné schopnosti rozhladeného intelektuála, učiteľa, redaktora, manažéra a talentovaného typografa. Sám vi-

²⁶ Ondrej Uhrňák nastupoval v novembri 1961 do redakcie Nového života v chúlостivej situácii. Slovenský výbor Zväzu československých invalidov v Bratislave chcel vymenovaním tohto nevidiaceho korektora a učiteľa hudby riešiť v prvom rade neúnosné pracovné zaťaženie a evidentnú vyčerpanosť J. Vrabla – odbremeniť ho aspoň od redakčnej práce. Nevedno, či ústredie zväzu pristúpilo k personálnej zmene dostatočne citlivo. Skôr však nie; inak by J. Vrabel neprejavil toľkú mieru osobnej averzie práve voči O. Uhrňákovi, ktorý vlastne za nič nemohol. *De mortuis nil nisi bene – O mŕtvych len po dobrom*. Výrok sa pripisuje Diogenesovi. J. Vrabel údajne v tejto osobnej kríze častejšie siahal po pohárku... Publikácia *Významní špeciálni pedagógovia* z Levoče sa ale o kríze J. Vrabla vôbec nezmieňuje, naopak: v roku 1961 uvoľnil správčovský post v tlačiarne R. Kolenovi a chcel sa naplno venovať špeciálnej pedagogike i svojmu snu – ozvučovaniu literatúry pre nevidiacich. (Poznámka autora).

²⁷ Tento politický bestseller mohol vyjsť až po intervencii slovenského komunistického šéfidéológa Vasiľa Biľaka. V prvej polovici šesťdesiatych rokov 20. storočia sa popredný štátostranícky exponent správal nevyspytateľne: raz proti obrodnému spisovateľskému prúdu brojil zo zjazdových tribún, inokedy však „pusťil“ na obežnú dráhu rukopisy L. Mňačka a podobných buričov. (Poznámka autora).

²⁸ Podľa iných verzii išlo o akútnu perforáciu žalúdočného vredu. Ani túto alternatívu nemožno vylúčiť, dokonca mohol nastať súbeh obidvoch diagnóz. Tak či onak boli, a podnes sú, rakovina aj prasknutý vred životu nebezpečné ochorenia... (Poznámka autora).

²⁹ VARHÁNIK, L.: *Míľniky našej histórie*. In: *Nový život – časopis pre nevidiacich*. Levoča: ÚNSS. Roč. XXXVI, č. 6/1998, s. 15.

diaci sa až neuveriteľne vedel vcítiť do myslenia, potrieb, života zrakovo hendikepovaných.³⁰

Aj o ňom platí také isté konštatovanie či povzdych ako o Viliamovi Hrabovcovi: osud mu vymeral príliš krátky diel daru života. Ktovie, čo všetko by bol tento výnimočný muž ešte pre levočských i slovenských nevidiacich urobil. Zomrel v predjarí československého politického odmäku, a ten sa priaznivo premietol aj do súvekého slepeckého hnutia na Slovensku.

Zrakovo hendikepovaní sa rozhodli založiť vlastnú organizáciu a prelomiť bariéru podriadenosti ústrednému zväzu invalidov.³¹ V spoločensko-politickom prostredí, kde sa už začínali prejavovať trendy šikovskej ekonomickej reformy, vrátane podnikania (pravda, v intenciách plánovaného hospodárstva), kde sa otváral priestor na otvorenú diskusiu, kde sa dalo argumentovať, vysvetľovať, i čo len sčasti presadzovať záujmy nevidiacich, nuž v takomto „vzduchu nových čias“ by sa Jozef Vrabel cítil ako šfuka v rybníku. A nielen cítil: on by určite zareagoval na nové možnosti so svojou príslovečnou činnosťou.

Prísny pedant – rozhládený direktor

Postava prvého riaditeľa Štátneho ústavu pre slepcov v Levoči Adolfa Fryca bola donedávna opradená viacerými mýtmi, najmä pokiaľ ide o jeho príchod na východ Slovenska a eš-

³⁰ Porov.: *Významní špeciálni pedagógovia z Levoče*. Bratislava: ÚIPŠ, 2001, s. 21.

³¹ Druhá polovica rokov šesťdesiatych bola prajnou dejinnou etapou pre emancipačné pokusy slovenského slepeckého hnutia. Motívy snáh osamostatniť organizáciu nevidiacich od zväzu invalidov vysvetlil PaedDr. Ján Ličko z Rehabilitačného strediska pre zrakovo postihnutých v Levoči: „Zakladatelia zväzu invalidov predpokladali, že si jednotlivé kategórie invalidov v rámci tejto organizácie budú navzájom výdatne pomáhať, a tak dosiahnu značnú nezávislosť od zdravej verejnosti. No praktické skúsenosti ukázali, že na úrovni základných organizácií boli príklady takejto spolupráce zriedkavé a na úrovni okresných a ústredných orgánov si pri riešení závažných problémov priam prekážali. (Porov.: PRIEZOR, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých. Levoča: Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Roč. I, č. 2/2000, s. 48 – 50).

te väčšie dohady vyvolal Frycov odchod roku 1937. Tradovalo sa trebárs, že levočská anabáza A. Fryca bola nedobrovoľným odpykaním trestu – preloženia z prosperujúceho Deylovho ústavu.

Adolf Fryc nebol síce priamo krstený Vltavou (narodil sa v Kozodejoch pri Rakovníku 29. 4. 1877), ale absolvoval Učiteľský ústav v Prahe. Absolutórium ústavu (1898) si rozšíril o aprobáciu pedagogickej spôsobilosti pre české školy (1902). Štrnásť rokov odučil v obecných školách, až potom prišiel do Deylovho ústavu v Prahe ako správca školy (1912 – 1921).³²

Ministerstvo školstva a národnej osvety v Bratislave (známe pod skratkou MŠANO) požiadalo Adolfa Fryca, aby prišiel do Levoče. Jeho riaditeľská a pedagogická éra v levočskom slepeckom ústave sa datuje od 1. mája 1922, čo bol oficiálny termín otvorenia prvého školského roka, ale A. Fryc prišiel už v októbri 1921 spolu s manželkou Mariou. Nový správca (toto označenie platilo do 11. augusta 1923, keď minister školstva a národnej osvety priznal A. Frycovi riaditeľskú definitivu) narážal nieže na nezáujem, ale rovno na nedôveru rodičov, ktorí sa uvzato bránili čo len predstave, že by sa ich zrakovo postihnuté dieťa odlúčilo a odišlo do neznámej ustanovizne.³³

Osobnosť Adolfa Fryca súvisí v prvom rade s tyflopédiou, ale popri direktorovaní stihol v období rokov 1921 – 1937 prispôsobiť Braillovo písmo slovenčine a napísať prvý slovenský Šlabikár pre nevidiace deti – a bez tejto učebnice by bol rozvoj slepeckej literatúry či periodickej tlače naozaj nemysliteľný. Venoval sa tiež ručnému prepisovaniu učebníc aj krásnej literatúry do bodového písma. Pracoval na založení prvej skromnej knižničnej edície v bodovom písme. A. Fryc založil aj prvý detský časopis Kútik (tlačil

³² (SMÝKAL, J.: *Tyflopédický lexikon jmenný*. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm> – Vyhľadane 15. mája 2008).

³³ Porov.: VÝZNAMNÍ ŠPECIÁLNI PEDAGÓGOVIA Z LEVOČE. (Zost. Š. Dunčko, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2001, s. 12 – 13.

ho Český slepecký tisk v Prahe).

Josef Smýkal vo svojom lexikóne³⁴ usúvzťažňuje odchod Adolfa Fryca z Levoče s pohonom ľudákov na českú inteligenciu, ktorá prišla po roku 1918 pomáhať budovať základy slovenského finančníctva, školstva, osvety a kultúry.

Faktom ale zostáva, že A. Fryc dovŕšil v tom čase 60 rokov, a teda mohol legitímne odísť do penzie – k tejto verzii sa prikláňajú slovenskí nestori slepeckého hnutia O. Uhriňak, Ľ. Varhánik, J. Franer.³⁵

Zaujímavý bol osud tohto českého tyflopéda po 2. svetovej vojne: vrátil sa na Slovensko i s manželkou a žil v Bratislave až do svojej smrti 2. 11. 1955. V predmníchovskej ČSR každého správcu s právomocami direktora titulovali „pán veľkomožný“ a poctený musel dodržiavať súveký bontón, vrátane dosť zreteľného odstupu od podriadených aj od nižších spoločenských vrstiev.

Adolf Fryc ostáva v spomienkach ako prísny pedant, príkladný štátny úradník – byrokrat, ale vo vzťahu k nevidiacim deťom tieto osobnostné tvrdé črty potláčal a mal svojich hendikepovaných zverencov úprimne rád. Veď ho nikto nemohol nútiť do mravčej roboty na slovenskej verzii šlabikára ani do ďalších aktivít presahujúcich rámec direktorského úväzku.

1. 3 Levoča a nevidiaci

S odstupom bežmála jedného celého storočia sa premena Levoče na slovenské centrum zrakovo hendikepovaných vo všeobecnosti vníma ako historická samozrejmosť. Málokto sa pýta, prečo sa krátko po vzniku prvej ČSR ministerskí úradníci rozhodli najprv založiť v Levoči Česko-slovenský ústav pre slepcov a potom presťahovať práve do starobylého klenotu spišských

³⁴ SMÝKAL, J.: *Tyflopédický lexikon jmenný*. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm> – Vyhľadane 15. mája 2008.

³⁵ Porov.: VÝZNAMNÍ ŠPECIÁLNI PEDAGÓGOVIA Z LEVOČE. (Zost. Š. Dunčko, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2001, s. 13.

miest prešovskú filiálku budapeštianskeho Beilovho ústavu.

Akokoľvek významná bola historickosť Levoče, v prvej polovici 20. storočia sa mesto v charitatívnych aktivitách nijako zvlášť nelíšilo od ostatných slovenských porovnateľných sídiel. Isteže tu existovala sedemstoročná tradícia mariánskeho kultu; prvý kostolík sa spomína v kronikách už v roku 1247, teda dva roky potom, čo vznikla nová Levoča. Vtedy, podľa kroniky Lányiho, z ktorej ešte čerpal P. Still, postavili Levočania kostolík či kaplnku na dnešnej Olivovej hore. Lányiho kronika sa ale nezachovala.³⁶

Viacerí historici³⁷ sa zhodujú v názore, že na Olivovej hore už roku 1247 mohla stáť kaplnka pre malomocných (leprozórium). Isteže sa v Levoči rozvíjala dobročinnosť, no neexistujú archívne dokumenty dokazujúce špeciálnu starostlivosť o zrakovo postihnutých.

Stredoveké slovenské mestá mali svoje špitály, no neboli to nemocnice v dnešnom štýle, pretože málokto špitál mohol poskytnúť kvalifikovanú lekársku starostlivosť. Poslaním týchto charitatívnych ustanovizní bolo milosrdenstvo v duchu kresťanskej lásky. V špitáloch nachádzali prístrešie a nevyhnutnú záchranu invalidi, bezdomovci, žobráci. Sporadicky k nim prichádzal ránhojč – ľudový liečiteľ. Pokiaľ vedel, zmiernil bolesti týchto úbožiacov, ale nemohol ich liečiť odborne, medicínsky.³⁸

I. Chalupecký upozorňuje na kľúčovú, a pritom zdanlivo epizódnou udalosť z roku 1872, keď sa rozhodovalo o stavbe železničnej trate, ktorá Levoču obišla; kompetentní uprednostnili susednú Spišskú Novú Ves.

³⁶ Porov.: DLUGOŠ, F. *...a do svätyně vedú kroky naše – 760 rokov Mariánskej hory v Levoči (1247 – 2007)*. Levoča: Vydavateľstvo MTM, 2007, s. 13.

³⁷ Rudolf Jurík, Ivan Chalupecký, František Dluhoš. (Poznámka autora).

³⁸ CHALUPECKÝ, I.: *Prehľad dejín levočskej nemocnice – zdravotníctvo na Spiši do 20. storočia*. [In: *100 rokov Nemocnice s poliklinikou v Levoči*. (Zost. M. Papcun, J. Stolina). Levoča: Polypress, 2000, s. 11.]

Odklonenie hlavného ťahu³⁹ síce neblaho znamenalo národohospodársky rozvoj mesta, ktoré malo liehovar, drôtovňu a drevospracujúcu firmu, ale sídlili tu tri tlačiarne, renomovaná nemocnica Gustava Hermana a sieť školských inštitúcií.⁴⁰

Politické pomery po roku 1918 tiež neboli pre starobylú perlu spišských miest dvakrát žičlivé: veľa príslušníkov inteligencie z mesta odišlo a 31. decembra 1922 stratila Levoča výsadu župného sídla. Územno-správna degradácia niekdajšieho historického centra sa spočiatku mimoriadne neblaho odrazila predovšetkým v ekonomickej stagnácii – mesto držal nad vodou iba kapitál a výnosy z lesov, priemysel upadal a – priamoúmerne – narastalo sociálne napätie, ktoré vyostrovala politicky silná i vplyvná ľavica.⁴¹ Sociálne pnutie ale nedosiahlo až takú intenzitu ani rozmeru, ako v susedných Krompachoch počas vzbury robotníkov tamojších kovohút.

Nevedno, kto v bratislavskom ústredí, presnejšie na ministerstve školstva a národnej osvety prišiel s myšlienkou zriadiť práve v Levoči špecializovanú slepeckú inštitúciu a povolať za jej správcu – riaditeľa Adolfa Fryca. Mesto zrejme nemalo u ministerských úradníkov najhorší kredit, lebo navzdory strate honosného župného statusu levočský život pulzoval naďalej.

Zhruba v rokoch tridsiatych sa v Levoči rozprúdilo čulé kultúrno-spoločenské dianie, najmä pričinením českých úradníkov a profesorov. Mesto malo svoj vojenský pluk s posádkovou hudbou. K Hermanovej nemocnici pribudla štátna s pôrodnickým, interným a psychiatrickým oddelením.

V ponovembrových búrlivých polemikách

³⁹ V levočskej občianskej pospolitosti sa podnes traduje verzia, podľa ktorej ide vynechanie Levoče zo stavby košicko-bohumínskej magistrály na vrub vtedajších levočských radných pánov, pretože nechceli prísť o svoje „kapušnice“, ktoré by museli padnúť na oltár výstavby trate... (Poznámka autora).

⁴⁰ CHALUPECKÝ, I.: *Dejiny Levoče, zv. II*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 23 – 38.

⁴¹ Porov.: SULAČEK, J.: *Posledný spišský župan JUDr. Ján Rumann*. In: *Z minulosti Spiša XII/2004 – Ročenka Spišského dejepisného spolku* (Zost. I. Chalupický). Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2004, s. 129.

zaznievali časté súdy nad „socialistickou pomýlenou koncentráciou slepcov do Levoče“. V týchto neznorevolučných časoch príznačne lacnela odvaha a dražal rozum...⁴²

Ibaže určitá kontinuita a vzájomná prepojenosť vzdelávania nevidiacich s odbornou prípravou boli zrejme staršieho dáta; inak by dva roky po školskej inštitúcii, Československom štátnom ústave pre slepcov, nevznikol v Levoči na návrh vtedajšieho ministerstva sociálnej starostlivosti Súkromný mužský dielenský ústav. Obidve ministerstvá sa museli prinajmenšom vzájomne informovať; možno predpokladať určitú mieru koordinovaného postupu oboch rezortných inštitúcií.

Prečo sa však kompetentné ministerstvá ČSR rozhodli situovať slepecký ústav práve do starobylej perly slovenských miest? Ponúka sa viacero indícií, verzií a hypotéz. Jedným z dôvodov mohla byť jazyková multikultúrnosť mesta, v ktorom znela slovenčina, maďarčina i nemčina, ku ktorým sa pridružoval jazyk jidiš, charakteristický pre židovskú minoritu. Levoča akoby si uchovala *genius loci* znášateľnosti, s akou prežila zložité obdobia reformácie a rekatolizácie v stredoveku. Levoča bola od roku 1271 hlavným mestom provincie spišských Sasov. Meštianska mládež už v 14. storočí odchádzala na štúdiá do zahraničia. I. Chalupický⁴³ pripomína bohatú tradíciu kva-

⁴² Bezprostredne po novembri 1989 dostávali aj na Slovensku dostatočný komunikačný priestor samozvaní vykladači antipaternalizmu, ktorí paušálne zamietali akúkoľvek pomoc štátu, dokonca i zdravotne postihnutým. Namiesto triezvych analýz dôvodili bonmotmi typu: nevidiacemu netreba poskytovať rentu; nenačím ho kŕmiť rybou, ale treba mu dať udicu, nech si pstruha či kapra sám uloví a postará sa o seba. Títo horliví propagátori neoliberalistickej neobmedzenej vlády trhu však zabúdali na podstatnú vec; nebolo rybníka, v ktorom by mohli zrakovo hendikepovaní loviť. Samotní invalidní spoluobčania krátkodobo podľahli tejto psychóze a „hrdinsky“ vyhlasovali: nepotrebuje sa súcit verejnosti. Ibaže keby práve verejnosť nemala s nimi úprimný súcit, neposkytla by tejto zdravotne postihnutej pospolitosti ani smidku chleba... Pravda, od súcitu, empatie, vcítenia sa do existenčného rozpoloženia nevidiacich treba starostlivo odlišovať nakaširované a všakovako účelovo narežirované manifestáčne prejavy súcitu, a proti tým sa zrakovo postihnutí búrlili oprávnene. (Poznámka autora).

⁴³ CHALUPECKÝ, I.: *Prehľad dejín levočskej nemocnice – zdravotníctvo na Spiši do 20. storočia*. [In: *100 rokov Nemocnice s poliklinikou v Levoči*. (Zost. M. Papcun, J. Stolina). Levoča: Polypress, 2000, s. 11.

litných škôl a najmä mikrosвета kníh (tlačiarne, kníhkupectvá, kníhviazačstvo).

Pestrosť etnická i nárečová nezavdala ani jediný raz dôvod na nacionalisticky podfarbené prejavy emócií. Nuž a svoj zástoj v rozhodovaní oboch ministerstiev určite malo bohatstvo unikátnych kultúrnych sakrálnych aj svetských pamiatok v centre mesta.

Spiš mal v tých časoch pozoruhodne rozvetvenú sieť cirkevných charitatívnych ustanovizní,⁴⁴ ale ani jednu, čo by sa dalo špeciálne zaoberala práve zrakovo postihnutými... Zdeněk Šarbach, publicista, uznávaný i rešpektovaný v českom slepeckom hnutí, v monografii o 80. výročí Zory síce prízvukuje: „Až v roku 1910 bol prof. Janom Deylom založený prvý ústav bez klerikálnych vplyvov...“,⁴⁵ ale konfesiónálny aspekt nezohrával v levočskej súvekej inštitúcii daku osudovo závažnú rolu. Riaditeľ A. Fryc, politicky orientovaný sociálnodemokraticky, síce prišiel z ostro protikatolíckeho pražského prostredia⁴⁶, no otázkam vierovyznania nepripisoval zásadnejší význam. Bol pedantným, občas až úzkoprsým byrokratom, ale vedel sa povzniesť nad náboženskú i politickú ideológiu a korektne rešpektoval individuálny svetonáhľad svojich podriadených zamestnancov aj chovancov. Umožnil katechetickým opatrovníkom vyučovanie katolíckeho i evanjelického náboženstva.

⁴⁴ Charita na Slovensku mala charakter združenia spolkov (združenie Caritas na výstavbu lacných bytov, spolok Zdravie), ale aj vlastných diecezálnych charít a Odbočiek ústrednej Charity na Slovensku (ich počet v roku 1933 bol celkovo 422, v Spišskej diecéze 68; v päťdesiatich rokoch celkove 507, v Spišskej diecéze vyše 100). Boli to napríklad všetky jednotky a spolky združené v „Ústrednej Karite“ (dobové pomenovanie) mali právnú subjektivitu, intenzívne spolupracovali s rehoľnými spoločnosťami. (Porov.: <http://www.caritas.sk/?glang=-sk&pg=chaz>. Vyhľadane 13. novembra 2006).

⁴⁵ ŠARBACH, Z.: *80 let časopisu pro nevidomé Zora*. Praha: Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých, 1997, s. 11.

⁴⁶ Roku 1919 začali radikálne naladení učitelia v Prahe (po nich aj na českom vidieku) odstraňovať zo štátnych škôl križe. Z katolíckej cirkvi vystúpilo 288 kňazov a pod vedením Dr. Karla Farského založili 8. januára 1920 Československú cirkev. Masarykovský hrad nekompromisne hlásal ultimatívnu požiadavku: „Pryč od Říma; Řím musí býti souzen a odsouzen!“ (porov.: ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II.*, Turčiansky sv. Martin: Neografia, 1943, s. 466.

Pod legendy nikto nepodpisuje ani svoje meno ani letopočet ich vzniku. Legendy vlastne nevznikli, iba stále vznikajú a pôsobia s nepretržitou povestnej kvapôčky vody, teda: Non vi sed seape cadendo – nie silou, ale častým padaním.⁴⁷

Ak namiesto legend a chýrov dávnominulých zvolíme pragmatickú analytickú optiku, dospejeme k logickému vysvetleniu. Založenie Československého štátneho ústavu pre slepých v Levoči mohlo byť určitou kompenzáciou za odňatie župných výsad mestu a najmä operatívnym riešením masívneho odlivu mestskej inteligencie regrutujúcej sa z bývalých župných štátnych zamestnancov. Súveká výchovno-vzdelávacia ustanovizeň pre nevidiacich jednoznačne potrebovala sídlo mestské, s kultivovanou atmosférou i s dôstojnou kultúrno-spoločenskou tradíciou, a tieto atribúty Levoča spĺňala. Tolerantnosť levočských občanov v myslení aj v postojoch podistým posilňovalo znútornené kresťanské povedomie vystužované úctyhodnou tradíciou mariánskeho kultu. K týmto devízam sa priradil aj teritoriálny aspekt: Levoča nie je geografickým stredom Slovenska, ale začiatkom 19. storočia nebola príliš ďaleko od lokalít, v ktorých sa vážne choroby zraku vyskytovali v povážlivej miere i následkoch (Orava, Zemplín, prihraničné oblasti s Ukrajinou).

Prešovský Remeselný ústav pre slepých v tom čase priestorovo absolútne nevyhovoval. A v Levoči už bol čerstvo založený vzdelávací ústav; riešenie sa ponúklo samo: presťahovať chovancov z metropoly Šariša o necelých sto kilometrov ďalej. Nielen priestorová núdza, ale najmä zámer pripraviť nevidiacich na povolanie, na samostatný život v jednotnom systéme výchovy⁴⁸ a vzdelávania boli oným povestným rozhodujúcim jazyčkom na váhach osudu a presídlenia remeselného slepeckého ústavu.

⁴⁷ RUFUS, M.: *Epištoly staré i nové*. Bratislava: Národné literárne centrum – edícia Prameň, 1996, s. 46.

⁴⁸ VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRAKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922. (Zost. L. Hrehorčáková, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: ÚIPŠ, 2003, s. 50.

II. KAPITOLA

„Nevidomý“ neznamená nevedomý

Jazykovedci dnes nemilosrdne torpédujú inkriminovaný bohemizmus „nevidomý“ a vytláčajú ho do patričných lokalít nespisovného výraziva slovenčiny. Nič proti ich bohuľúbej ochrane čistoty rečovej kultúry, ale práve tento čechizmus najlepšie vyjadruje kontrapunktickú metaforu: nevidomosť (slepota) sa nijako, ale vonkoncom nijako nerovná nevedomosti mysle, ducha a srdca...

2. 1 Levočské slepecké ústavy

V dvadsiatych rokoch minulého storočia mal termín ústav výraznú sociálnu dimenziu, pretože nevidiace deti nachádzali vo vznikajúcej škole nielen príležitosť vzdelávať sa, ale nezriedka aj existenčný azyl.¹

Prví priekopníci tyfopedagogiky v Levoči sa venovali substitučným a kompenzačným (nahrádzaniu a vyrovnávaniu chýbajúceho, resp. ťažko poškodeného zraku) aspektom výchovy a vzdelávania; už v tamojšom ústave v roku 1930 boli dvaja hluchoslepí chovanci Margita Geciová a Jozef Harinčák.² Pri diagnóze hluchoslepoty aj odborníci – lekári, psychológovia, pedagógovia podliehajú predstávám, že takto postihnutý človek absolútne nič nevidí a nepočuje. Hluchoslepota však prechádza viacerými štádiami hendikepu od sociálneho až po úplné. S načúvacími prístrojmi dosiahli mnohí hluchoslepí žiaci o pár rokov neskôr prekvapujúco dobré výsledky, avšak nie v levočskej škole, ktorá sa vyprofilovala na výchovno-vzdelávaciu

inštitúciu zameranú prevažne na nevidiacu detskú klientelu.³

Pomenovanie ústav má dodnes vskutku tuhý koreniek a v bežnej konverzácii často zaznieva slovné spojenie „slepecký ústav v Levoči“. Menej zorientovaný alebo totálne neinformovaný človek si pod tým predstavuje buď jednu z inštitúcií (základnú školu internátnu pre nevidiace a slabozraké deti, strednú odbornú školu pre zrakovo postihnutú mládež, rehabilitačné stredisko, ba dokonca aj Slovenskú knižnicu pre nevidiacich Mateja Hrebendu) alebo zahŕňa do ústavu všetky levočské slepecké inštitúcie.

Zriaďovacia listina Československého štátneho ústavu pre slepcov má dátum 1. máj 1921. „Dovtedy na Slovensku neexistovala špecializovaná inštitúcia zaoberajúca sa nevidiacimi a slabozrakými školopovinnými deťmi. V tomto období pôsobil v Prešove maďarský remeselný ústav pre dospelých zrakovo hendikepovaných. Len veľmi málo detí zo Slovenska nachádzalo prístrešie vo vtedajších pražských a brnianskych špecializovaných ústavoch.“⁴ Nové výchovno-vzdelávacie – a do značnej miery taktiež

¹ VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRÁKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922 (Zost. L. Hrehorčáková, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: ÚIPŠ, 2003, s. 11.

² RYCHVALSKÝ, P. – NOVOVESKÝ, Š.: *Starostlivosť o slepcov*. Levoča: Štátny ústav pre slepcov, 1948, s. 15.

³ LOPÚCHOVÁ, J.: Vyšetrenie funkčného zraku a uplatnenie zrakovej stimulácie v praxi. In: *Tyflogické čítanie*. Levoča: ÚKN M. Hrebendu. Roč. VI, č. 1/2001, s. 65.

⁴ VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRÁKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922 (Zost. L. Hrehorčáková, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: ÚIPŠ, 2003, s. 13.

sociálno-rehabilitačné – zariadenie malo časť školskú (financovanú ministerstvom školstva) a časť internátnu (v kompetencii ministerstva sociálnej spravodlivosti).⁵

Obidve štátne ustanovizne sa ale vo financovaní levočského ústavu dva razy nepretrhli... Chovanci žili v sparfanských podmienkach, podľa autentických spomienok⁶ sa deti kúpali po dve, po tri v jednej vani a o kožné choroby nebolo núdze. Domov sa mohli dostať len na výročité sviatky: Vianoce, Veľkú noc a na prázdniny. Rodičia obstarávali zrakovo postihnutým ratolestiam svedectvo chudoby, ktoré poskytovalo polovičnú zľavu cestovného.

Zatiaľ čo školský ústav, hoci značne poddimenzovane, financovali dve rezortné inštitúcie, Remeselný ústav pre slepcov v Levoči mal zložitejšiu prehistóriu aj osud. Jozef Beitzl síce založil prvý ústav pre slepých v Bratislave roku 1825, ale inštitúcia sa presídlila už po roku do Budapešti a opatere zrakovo postihnutých takmer celé storočie na Slovensku nejestvovala. Filiálka budapeštianskeho ústavu začala pôsobiť až v roku 1913 pod názvom Remeselný ústav pre slepých na Kosshutovej ulici v Prešove. Prijímali tu neskôr oslepnutých mladistvých a dospelých, no výlučne mužov, do trojročného odboru košíkár.⁷ Tridsať, maximálne štyridsať chovancov však žilo vo veľmi skromných podmienkach i v nevyhovujúcich priestoroch, preto ministerstvo sociálnej starostlivosti navrhlo a ministerstvo školstva a národnej osvety 30. októbra 1923 odobrilo presťahovanie ústavu do Levoče. Zmena sídla priniesla aj nový názov inštitúcie – Súkromný mužský dielenský ústav,

ktorý dostal nové prístrešie v budove Československého štátneho ústavu pre slepcov.

V čase sťahovania ústavu nadobudol účinnosť nový živnostenský zákon; levočský remeselný ústav smel pôsobiť jedine ako člen živnostenského spoločenstva a tejto inštitucionálnej báze prispôsobilo vedenie ústavu aj profiláciu učebných odborov: kefárstvo, košíkárstvo, vypletanie stoličiek prútím a výroba ryžových metiel. Ústav spravovalo sedemčlenné kuratórium zložené zo siedmich členov miestnej pobočky Čsl. Červeného kríža, zástupcu ministerstva sociálnej starostlivosti a riaditeľa ústavu – zároveň referenta kuratória.⁸

Súkromný mužský dielenský ústav v Levoči sa v prvých mesiacoch nemohol zaobiť bez štátnej subvencie, ale obdobie rokov 1922 – 1925 sa dá charakterizovať ako etapa prosperity. Kuratórium vytváralo chovancom dôstojné (dozista ale nie prepychové) podmienky, člen správneho výboru MUDr. Otto Kollár venoval primeranú medicínsku pozornosť ústavnej klientele⁹ a prvá bilancujúca správa s poľutovaním konštatovala, že ústav nemôže kvôli limitovaným priestorom prijať viac než tridsať chovancov...

Predvojnová ČSR patrila napriek ostrým sociálnym kontrastom a priepastným disproporciám vzdalujúcim od seba českú a slovenskú ekonomiku medzi desať najvyspelejších štátov Európy.¹⁰ Lenže krach newyorskej burzy v pamätný čierny októbrový piatok 1929 viedol k zrúteniu systému medzinárodných pôžičiek, ktoré mali pomôcť zvládnuť vojnové reparácie, čo bezprostredne zasiahlo Európu a Severnú Ameriku.¹¹

⁵ VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRAKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922. (Zost. Ľ. Hrehorčáková, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: ÚIPŠ, 2003, s. 13.

⁶ Bližšie pozri: VARHÁNIK, Ľ.: *Roky s Nádejou a v nádeji (memoárové reminiscencie nevidiaceho redaktora)*. Levoča: autorizovaný rukopis – osobný archív Ľ. Varhánika, marec 2003; UHRÍŇAK, O.: *Pri prameňoch vzdelávania*. In: *Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých*. Levoča: ÚNSS. Roč. IX, č. 3/1998, s. 82.

⁷ TINAJOVÁ, O.: *Remeselný ústav pre slepcov – autorizovaný rukopis*. Levoča: Múzeum špeciálneho školstva, 2003, s. 1.

⁸ TINAJOVÁ, O.: *Remeselný ústav pre slepcov – autorizovaný rukopis*. Levoča: Múzeum špeciálneho školstva, 2003, s. 2.

⁹ TINAJOVÁ, O.: *Výchova a vzdelávanie zrakovo postihnutých – výber z archívnych dokumentov*. Levoča: Múzeum špeciálneho školstva, 2003, s. 12.

¹⁰ Porov.: KADLEC, V.: *Podivné konce našich prezidentov*. Hradec Králové: Kruh – edícia Okamihy, 1991, s. 303.

¹¹ V ten deň sa na burze v New Yorku predalo 13 miliónov akcií, čo nevyhnutne viedlo ku kolapsu: ceny akcií klesli tak rýchlo, že mnohí ľudia prišli o všetky úspory. (In: ENCYKLOPÉDIA HISTÓRIE SVETA – Úplný chronologický sprievodca dejinami ľudstva. Praha: Ottovo nakladateľstvi, 2001, s. 405.

Na úseku knihárstva už roky pracujú Terézia Rabiánská (v popredí) a Mária Sobinová. Zastihli sme ich pri spracovaní braillovských dokumentov do hrebeňovej väzby.

Predmnichovskej ČSR sa navzdory proklamovanému a pre určitú vrstvu aj reálnemu národohospodárskemu rozvoju nevyhýbali politické turbulencie predovšetkým v pražských politických kruhoch. Ani tretie zvolenie T. G. Masaryka situáciu zásadne neupokojilo. Nech bola pri moci Tusarova, Malypetrova alebo daktorá iná vláda, vzťah k Slovensku bol permanentne „drátenický“ protektorský.¹² Celosvetová hospodárska kríza sa musela zákonite a veľmi neblaho premietnuť do ekonomicko-sociálnych pomerov v Čechách, no predovšetkým na Slovensku.

Hodnotiacia správa ústavu z roku 1932 hneď v prvej vete poukazuje na dopady svetovej krízy, čo tvrdo zasahuje „aj do takých inštitúcií, ktoré sú odkázané na pomoc štátu a verej-

nosti vôbec“.¹³ Remeselný ústav slepých sídlil v Levoči do roku 1937, keď Zemský spolok pre pečlivosť o nevidomých na Slovensku rozhodol o presídlení ústavu do Báhoňa.¹⁴ Nešlo o dáky premyslený strategický ťah; spolok získal za relatívne lacný peniaz budovu v Báhoni...

2. 2 Čítam, čítaš, čítame...

„Kým mi slúžil zrak, rád som čítal najprv rozprávky, neskôr dobrodružnú literatúru a rôzne zaujímavé časopisy. Po strate zraku som sa

¹² Porov.: KADLEC, V.: *Podivné konce našich prezidentov*. Hradec Králové: Kruh – edícia Okamihy, 1991, s. 18.

¹³ TINAJOVÁ, O.: *Remeselný ústav pre slepcov – autorizovaný rukopis*. Levoča: Múzeum špeciálneho školstva, 2003, s. 8 – 9.

¹⁴ DEJINY ŠPECIÁLNEHO ŠKOLSTVA NA SLOVENSKU – stála expozícia. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, Múzeum špeciálneho školstva v Levoči, 1997, s. 9.

stal žiakom Základnej školy internátnej pre nevidiacich v Levoči a usilovne som sa učil Braillovo písmo, aby som opäť mohol čítať a uspokojovať svoju zvedavosť. No keď som sa dožadoval kníh a časopisov, zistil som, že ich na Slovensku v Braillovom písme takmer niet. Moje sklamanie sa v tomto prípade nedá opísať. Vo vyšších ročníkoch základnej školy mi bol triednym učiteľom dnes už nebohý J. Vrabel, ktorý v tom čase rozbiehal výrobu slepeckej tlače. Pravda, technológia nebola taká ako v súčasnosti. Na lisovanie sa používal ručný mangel, prerobený z mangla na bielizeň. Keď nám, svojim žiakom, triedny učiteľ vysvetlil, o čo sa usiluje a potrebuje pomoc, s nadšením sme vo voľnom čase chodili do tlačiarne krútiť mangľový lis, sušiť papier, stránkovať a podobne. Tlačil sa šlabikár. Začiatkom roku 1949 vyšlo prvé číslo časopisu *Naše svetlo* a v septembri prvé číslo *Nového života*. Všetci sme boli nesmierne šťastní.“

(Dr. Ján Ličko, nevidiaci tyflopéd RSZP v Levoči)¹⁵

Vyznanie dlhoročného nevidiaceho pedagóga vyznieva až dojímavou nostalgicky; nechce sa veriť, že pred vyše polstoročím jestvoval v slovenských, vojnou dokaličených pomeroch, taký vrúcny vzťah, toľká oddanosť knihe, slovu, literárnemu či inožánrovému posolstvu. Tieto duchovné hodnoty vyniknú najmä v kontraste so súčasnou krízou čítania, čítavosti – v zmysle i význame duševnej kreatívnej a percepčnej aktivity.

„Ako vysokoškolský pedagóg sa, žiaľ, pomerne často stretávam v prvých ročníkoch univerzitného štúdia s poslucháčmi, ktorí majú vážne ťažkosti s čítaním odbornej literatúry. Beletria nie je jediným ukazovateľom čitateľskej kultúry. Naopak – pohľad na čítanie cez vzťah k odbornej literatúre hovorí o analytickej úrovni čítania oveľa

¹⁵ LIČKO, J.: *Slúži mi od začiatku*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 26.

viac,“ hovorí spoluautor výskumov o čítaní Peter Valček z Filozofickej fakulty UK v Bratislave.¹⁶

Podobné skúsenosti má aj sociológ Ján Bunčák: „U nás je problém s porozumením prečítaného. Situácia sa zhoršuje z roka na rok – študenti sa vedia naučiť text, ale pri diskusii mám často problém, že nevedia, o čom to je, pretože prečítanú informáciu nevedia spájať s inou informáciou.“ Podľa neho študenti nevedia vybrať myšlienku, abstraktne a vlastnými slovami ju opísať. Nejde pritom iba o osobné skúsenosti pedagógov – alarmujúce názory potvrdzuje aj medzinárodný prieskum v rézii OECD. Z neho jednoznačne vyplýva, že aj na našom území neustále pribúda detí (študentov) s rovnakým problémom.¹⁷

Príčinu musíme hľadať v systéme a dobe, hovorí J. Bunčák. „Rád dávam praktické príklady z literatúry. S prekvapením som zistil, že veľa študentov nikdy nečítalo *Robinsona* alebo *Troch mušketierov*, teda literatúru, o ktorej by sme si mysleli, že ju čítal každý. Deti zrejme prestali čítať a vnímajú svet len vizuálne.“¹⁸

Pred nečítaním varuje aj sociologička Zuzana Kusá. Odkazuje na nemeckého teoretika Jürgen Habermasa; podľa neho čítanie prispelo k schopnosti uvažovať o sebe ako o charaktere, malo tiež vplyv na vytváranie verejnosti a verejnej mienky. „Tento okamih osamena a uvažovania bol podmienkou, aby sa človek mohol angažovať aj verejne. Vďaka tomu sa mohol postaviť pred ostatných a obhajovať svoj názor. Bez čítania by sa to nestalo.“¹⁹

Z. Kusá tvrdí, že detské čítanie je dôležitým

¹⁶ DORIČOVÁ, D. – GÁLIS, T.: *Totalita medzi riadkami*. Dostupné na http://www.hnonline.sk/1-10052250-17596240-k04800_detail-e2 – Vyhľadane 6. decembra 2007.

¹⁷ DORIČOVÁ, D. – GÁLIS, T.: *Totalita medzi riadkami*. Dostupné na http://www.hnonline.sk/1-10052250-17596240-k04800_detail-e2 – Vyhľadane 6. decembra 2007.

¹⁸ DORIČOVÁ, D. – GÁLIS, T.: *Totalita medzi riadkami*. Dostupné na http://www.hnonline.sk/1-10052250-17596240-k04800_detail-e2 – Vyhľadane 6. decembra 2007.

¹⁹ DORIČOVÁ, D. – GÁLIS, T.: *Totalita medzi riadkami*. Dostupné na http://www.hnonline.sk/1-10052250-17596240-k04800_detail-e2 – Vyhľadane 6. decembra 2007.

návykom – najmä v čase, keď elektronické médiá hrajú čoraz dôležitejšiu úlohu, a ľudia sa stávajú bezbrannými.²⁰ V nadväznosti na Habermasove myšlienky prízvukuje, že z tohto dôvodu verejnosť postupne zaniká. Naopak, Peter Valček je presvedčený, že elektronické médiá (nielen internet, ale aj televízia) kultúru čítania výrazne neovplyvňujú. Jeho starší výskum *Čítanie 2003* to vylúčil, tak v dospelých, ako aj v detskej populácii. „Kedysi ľudia, napríklad, čítali, ak nešli na prechádzku. Dnes prechádzku po parku nahradila prechádzka po internete. Utrpela prechádzka po parku, nie však čítanie. S motiváciou brúsenia po internete je to ako s motiváciou čítania – niekto hľadá zábavu, iný poznávanie a podobne.“²¹

„Väčšina ľudí je aj vo veku osemnásť rokov doučiteľná,“ neskrýva optimizmus J. Bunčák. Horšie je to so zvyškom populácie. Z. Kusá ako príklad väčšinového neporozumenia uvádza sociálne reformy. Vychádza pritom z predpokladu, že vizuálna kultúra, založená na toku obrazov, nedáva divákovi šancu, ani čas na premýšľanie, tvorbu názorov. Podľa nej boli reformné kroky prijaté tak ľahko aj z toho dôvodu, že sa o nich diskutovalo nedostatočne. Je to, samozrejme, sťažené aj tým, že sme malá krajina.

Z. Kusá však nevolá na zodpovednosť iba pasívnu verejnosť – problém vidí aj v samotných expertoch, keďže mnohí nečítali a následne neanalyzovali to, čo sa dialo po reformách v iných krajinách a nemohli tak adekvátne reagovať.

Sociológ J. Habermas kladie čítanie do pria-

mej úmery s rozvojom demokracie. Už pred 40 rokmi rozpoznať hrozbu vizuálnych médií, ktoré zjednodušujú udalosti a bránia tak premýšľaniu. Masová spoločnosť, konzumujúca tieto médiá, je tak náchylná nebrániť demokraciu, ale podľahnúť autoritatívnym hrozbám v spoločnosti. Obraz takejto spoločnosti môže byť dvojaký – buď temný, ako ho vykresľuje Bradburyho kniha *451 stupňov Fahrenheita*, kde je vlastníctvo kníh zakázané zákonom; alebo zaliečavý ako vo *Vyvolených*, kde sa súťažiaci vzdávajú kníh dobrovoľne na úkor iných radostí.²²

Rozhranie 20. a 21. storočia prinieslo zmeny v názoroch na platnosť, a na druhej strane prekonanosť (zastaranosť) univerzálneho modelu detstva, ktorý sa etabloval ešte pred 130 – 150 rokmi. Tento model prechádza súčasnými kritickými prehodnocovaniami jednak z hľadiska individuálneho osobnostného vývinu každého jedinca, ale i z aspektu špecifík socializácie populačných detských vrstiev spoločnosti. Sociálno-historická paradigma detstva pre rozlíšenie detských a dospelých jedincov v populácii nespochybňuje kategórie veku. Dnešné náhľady na dieťa vychádzajú z podstaty a procesu hlbokkej humanizácie človeka.²³

Je však najvyšší čas, aby učiteľ opustil „pohodlnejšiu cestu dogmatizmu a schematizmu a čím skôr pochopil, že treba literatúru chápať inak. Nie ako náukový predmet, ktorý ubíja, ale cez umelecké literárne dielo rozvíja samostatné myslenie, zušľachťuje zmyslové vnímanie a tým aj esteticky pôsobí.“ A je len úlohou učiteľa, aby ich k zážitkom z čítania nenásilne doviedol. V takýchto chvíľach sa väčšinou rozhoduje o kvalite dispozícií čitateľa. K ich zvýšeniu by malo slúžiť aj čítanie literárnych diel so zreteľom na následnú komparáciu, pretože čitateľ takto nejde len po sujetovej línii diela, ale musí vnímať

²⁰ „Bez väčšieho protestu a pre verejnú mienku skoro nepozorovane sa politika, náboženstvo, informácia, šport, osveta aj hospodárstvo v masmédiách zmenili na doplnok zábavného priemyslu. A práve vďaka tomu začíname byť národom, ktorý sa bude zabávať až na smrť,“ napísal vo svojej knihe *Zahráme sa na smrť* americký publicista Neil Postman. (Český mediálny analytik K. Hviždala používa výstižnejší preklad *Ubavit se až k smrti*). Porov.: IŁOWIECKI, T., M. – ZASEPA, T.: *Moc a nemoc médií*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2003, s. 30.

²¹ DORIČOVÁ, D. – GÁLIS, T.: *Totalita medzi riadkami*. Dostupné na http://www.hnonline.sk/1-10052250-17596240-k04800_detail-e2 – Vyhľadane 6. decembra 2007.

²² DORIČOVÁ, D. – GÁLIS, T.: *Totalita medzi riadkami*. Dostupné na http://www.hnonline.sk/1-10052250-17596240-k04800_detail-e2 – Vyhľadane 6. decembra 2007.

²³ TRUBÍNIOVÁ, V.: *Dejiny predškolskej pedagogiky 1*. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU, 2007, s. 66.

aj jeho ďalšie charakteristiky. Hľadanie sa tak pre čitateľa stáva veľkým dobrodružstvom a pátranie smerujúce od pochopiteľného k nepochopiteľnému, od známeho k neznámemu, skrýva svoj ozajstný zmysel.²⁴

Čítanie kvalitnej literatúry už na 1. stupni nepochybne veľmi úzko súvisí s perspektívnou mediálnou výchovou najmä preto, lebo u dieťaťa vytvára a fixuje percepčný návyk osvojovania si informácií. Okrem toho je práve sústredenosť na čitateľskú gramotnosť detí veľmi dôležitá nielen pre samotných žiakov, ale pre celú spoločnosť, ba pre celý národ, pre jeho kultúrnu identitu. V období 1990 – 2007 v krajinách niekdajšieho socialistického ost bloku totiž vypadla z rozvinutého, a napriek ideologickým limitom, veľmi systémového a dobre fungujúceho knižničného systému, takmer jedna kompletná generácia.

Slovenský mediológ Samuel Brečka už pred desiatimi rokmi publikoval zaujímavé informácie o lokálnych printových médiách a vôbec o stave čítanosti v dvoch diametrálne odlišných prostrediach (krajinách): V západnej Európe za posledných 80 rokov zaniklo až 80 percent denníkov. Náklady, najmä dennej tlače, klesajú už niekoľko rokov vo všetkých vyspelých krajinách. Obzvlášť kritická je situácia v postkomunistických krajinách. Napríklad, v Rusku, kde sa v roku 1988 denne predalo 96 miliónov exemplárov dennej tlače, v roku 1993 poklesol denný náklad denníkov na 6 miliónov!²⁵

Slepecká kniha bola hlavne vo svojich najranejších prvopočiatoch polyfunkčným médiom; poskytovala osnovné informácie, navodzovala atmosféru jedinečných estetických aj emocionálnych zážitkov. A bola doslova veličinou, prevzácnou hodnotou úprimne uctievanou nevidiacimi a slabozrakými čitateľmi. V medzi-

vojnovej etape sa ešte nedá hovoriť o používateloch v dnešnom zmysle i význame slova. Pripomeňme si predčítavanie – jednu z fundamentálnych didaktických metód, ktorú obetavo praktizovali mladí tyflopédi v levočskom Československom ústave pre slepcov. Zatiaľ čo v Prahe naplno fungovala slepecká knižnica (od roku 1926 Knižovna K. M. Macana), slovenskí zrakovo postihnutí mohli o knižničnej ustanovizni iba zbožne snívať...

Dejiny slovenského – levočského slepeckého knihovníctva majú svoje osobité črty: funkciu knižničných jednotiek, ako ich poznáme i používame dnes, dlhodobo suplovala periodická slepecká tlač. Slepecká knižnica sa roky zotrvačne spájala s polygrafiou, s výrobou kníh v Braillovom písme a so špeciálnymi výrobnými technológiami. Nedá sa povedať, že by sa dnes o SKN M. Hrebendu v Levoči alebo o špecializovaných oddeleniach pre nevidiacich v ďalších slovenských knižniciach písalo málo,²⁶ no publicita sa týka predovšetkým súčasnosti. Minulosť sa spomína len okrajovo a zriedkakedy sa v historických exkurzoch objavujú nové relevantné fakty či reálie.

Pokus o rozpamätávanie na začiatky knižničnej literatúry sa ale nezaobíde bez rekapitulácie technologického zázemia. Teoreticky mohol Jozef Vrabel využiť dodávateľský systém pražských nakladateľstiev a tlačiarenských spoločností, ktoré mali s braillovskými knihami a časopismi bohaté skúsenosti. Mohol sa vyhnúť štrpáciám i nemalému riziku, aké musel podstúpiť počas svojej cesty do Nemecka v dramatickom roku 1942. Ak sa rozhodol vycestovať naprieč Slovenskom i českým protektorátom, musela ho hnať obrovská túžba získať do Levoče vysnívanú „mašinu“ a založiť slepeckú tlačiareň.

Ozaj, čo chcel tento výnimočný človek zakladať? Tlačiareň? Knižnicu? Redakciu? Alebo snáď polyfunkčné zariadenie? Poznáme ovocie

²⁴ LOMENČÍK, J.: *O prístupe k literárnemu dielu*. In: *Pedagogické rozhľady*. Roč. 3, 1994, č. 4, s. 10.

²⁵ BREČKA, S.: *Globalizácia a regionalizácia masovej komunikácie – dve strany jednej mince*. In: *Otázky žurnalistiky – časopis pre výskum a prax prostriedkov masovej komunikácie*. Roč. XLII, č. 2. Bratislava: Národné centrum mediálnej komunikácie, 1998, s. 129 – 136.

²⁶ Napríklad revue *Knižnica*, dvojčíslo 11 – 12 z roku 2006 bolo takmer monotematicky venované znevýhodneným – zrakovo hendikepovaným používateľom... (Poznámka autora).

úsilia J. Vrabla, ale o skutočných, najskrytejších zvnútorňených pohnútkach, motívoch, inšpiráciách i ambíciách pozoruhodného muža²⁷ dodnes veľa nevieme; nevieme skoro vôbec nič... Dnes sa nedá určiť, aký zástoj v plánoch, projektoch, vari aj snoch či víziách Jozefa Vrabla mala knižnica, akú poznáme v súčasnej podobe. Určite knižnicu nepodceňoval, inak by nerozprúdil ručné prepisovanie kníh do Braillovho písma a nepropagoval by toto hnutie medzi školskou mládežou.

Nemožno vylúčiť, skôr treba prijať verziu o možnej inšpirácii Jozefa Vrabla príkladom z Ústavu pre slepcov v Báhoňi, kde sa knihy do reliéfného písma ručne prepisovali už v tridsiatych rokoch 20. storočia. Gizela Masárová prepísala roku 1931 *Miešané básne slovenských spisovateľov* (originálny exemplár je v archíve SKN M. Hrebendu). Predčítavanie rozprávok a dobrodružných románov zrakovo postihnutým chovancom Československého štátneho ústavu pre slepcov v Levoči je zdanlivo absolútne nekompatibilné s dnešnými technológiami a metodikami moderných knižnično-informačných systémov.

Pokiaľ sa od prísneho ponímania terajších knižničných informačných a výpožičných systémov v rozmedzí rozumnej fantázie odkloníme, potom môžeme záslužné aktivity V. Haka i jeho kolegov chápať ako prehistorické obdobie práce s knihou a predovšetkým s jej čitateľom či skôr prijímateľom obsahu literárneho textu. Používateľ, nech už vidiaci alebo zrakovo hendikepovaný, s titulom z knižničného fondu dáko narába, pracuje, používa ho. Chovanci ústavu boli síce pasívnymi prijímateľmi pokiaľ išlo o fyzický kontakt s beletriou, no určite im nechýbala vnímavosť a hlavne vrúcny vzťah k literatúre. Koniec koncov, viacerí z generácie prvých levočských ústavných chovancov sa neskôr uplatnili v ďal-

šom živote – za všetkých hodno spomenúť neslota slepeckej žurnalistiky Ondreja Uhrňaka.

Oficiálne archívne zdroje²⁸ uvádzajú, že 25. októbra 1955 začala v báhoňskom Ústave pre slepcov pôsobiť knižnica pre nevidiacich. Počiatočný stav fondu knižničných jednotiek bol skôr symbolický než reálne využiteľný: 14 titulov literatúry (bez presnejšej tematickej, poprípade žánrovej špecifikácie). Už vymenovanie vedúceho prevádzkárne báhoňského Ľudibu Jána Gejdoša iba na polovičný externý úväzok (pri všetkej úcte k jeho neodškriepiteľným zásluhám v slepeckom hnutí) bolo výrečným svedectvom o postoji ÚV ZI k odbornej stránke knižnice pre nevidiacich. Situovanie slepeckého knižničného centra do obce na periférii západoslovenského regiónu nemalo dáku železnú logiku a nikto sa ho ani po rokoch nepokúšal vysvetliť. S najväčšou pravdepodobnosťou boli rozhodujúcim motívom voľné priestory, lebo Slepecká tlač na Košickej ulici v Levoči pracovala naozaj v stiesnených podmienkach. Provizorium v knižničných službách trvalo až do roku 1971. Vtedy bratislavské ústredie Zväzu invalidov rozhodlo o presťahovaní slepeckej knižnice z Báhoňa do Levoče. Jána Gejdoša vystriedal na poste vedúceho knihovníka nevidiaci korektor Imrich Kováč.

2. 3 Prvé tituly slepeckej periodickej tlače

Periodická tlač pre nevidiacich a slabozrakých dnes tvorí svojbytný, plnohodnotný a ničím nezastupiteľný subsystém slovenskej žurnalistiky. Nie je to nijaké zbožné prianie, ale historicky overený fakt niekoľkonásobne potvrdený aj objektivizovaný súčasnými výsledkami slepeckých oznamovacích prostriedkov. Terajšia

²⁷ Popri aktivitách tyflopédických, polygrafických, publicistických a manažérskych stihol J. Vrabel ešte viesť krúžok hráčov na mandolínu... (Porov.: VÝZNAMNÍ ŠPECIÁLNI PEDAGÓGOVIA Z LEVOČE. (Zost. Š. Dunčko, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2001, s. 20).

²⁸ 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 47.

úroveň slovenských médií²⁹ pre zrakovo postihnutých, ktorú možno s čistým svedomím porovnávať a posudzovať európskymi parametrami, sa nezrodila z noci na ráno, ale vznikala v zložitých historických procesoch i kontextoch.

Retrospektívny prierez ťažiskových, rozhodujúcich etáp slepeckej tlače na Slovensku musí reflektovať, no najmä rešpektovať prinajmenej dve fázy: obdobie, v ktorom sa periodická tlač dostávala k zrakovo postihnutým slovenským abonentom zvonka, z Čiech, a historický úsek začínajúci sa po 2. svetovej vojne. Primárna periodizácia berie do úvahy klasickú tlačenu (reliéfnu, braillovskú) mutáciu slepeckých časopisov; toto základné členenie dejín slepeckej žurnalistiky však dnes vonkoncom nepostačuje. K tradičným verziám - braillo a zväčšená čiernotlač - treba priradiť zvukové časopisy a najmodernejšiu internetovú slepeckú tlač.

Začiatky systémovjšieho vzdelávania a výchovy v levočskom Československom štátnom ústave pre slepcov by boli nemysliteľné bez literatúry, bez kníh, bez osvojovania si informácií, nech sa ono dialo akokoľvek zložito, ba strastiplne; pokým A. Fryc neupravil český šlabikár do slovenskej braillovskej verzie, museli deti písať všetko, čo im učitelia diktovali.

Slepecké časopisy mali v prvých rokoch levočského ústavu výraznú substitučnú funkciu, na čom nič nemení ani fakt, že pražský spolok Český slepecký tisk práve vtedy vydal v slovenčine dve knihy: Kukučínovu novelu Mišo a Krčméryho básnickú zbierku Keď sa sloboda rodila.³⁰

Do levočského ústavu prichádzala česká Zora, občas i s prílohami: Spravodaj, s náboženskou prílohou Svetlo v tmách, prípadne aj

s prílohami pre deti Naším púpätkám, Na úsvite a Pre našich najmenších. Česká slepecká tlač mala už v tom čase pred neexistujúcou slovenskou historický, vyše polstoročný predstih; prvá tlačiareň v pražskom Klárovom ústave vznikla v roku 1894.³¹

Zo slovenských časopisov v rokoch 1926 - 1938 vychádzala Besiedka, určená žiakom školy, v dvojmesačnej periodicite s prerušením počas prázdnin, s rozsahom 24 braillovských strán. Časopis do istej miery suploval funkciu učebnice, redigovali ho učitelia a tlačil spolok Český slepecký tisk v Prahe. V januári 1938 začal vychádzať mesačník Slovenský slepec, určený dospelým nevidiacim. Toto periodikum tiež tlačil Český slepecký tisk a v tiráži sa uvádza meno redaktora, odborného učiteľa Viliama Hrabovca. Nešlo však o funkciu interného výkonného redaktora (systemizovaného zamestnanca), ako ju poznáme z modernej teórie a praxe redigovania periodík.³²

Vznik slepeckej tlačiarne a začiatok slepeckej tlače na Slovensku sa datuje 28. novembra 1946 - dátum na zriaďovacej listine³³ tlačiarne pre nevidiacich v Levoči pod názvom *Slovenská slepecká tlač*. Správcom (riaditeľom), vedúcim výroby, zároveň i sadzačom, a neskôr prvým šéfredaktorom novozaloženého slepeckého časopisu, sa stal Jozef Vrabel; kumulácia funkcií nebola v povojnových časoch nijakou vzácnosťou.³⁴

²⁹ Zámerne upúšťame od všeobecne používaného výrazu „masmédiá“, pretože okruh recipientov - nevidiacich a slabozrakých nepredstavuje v slovenských podmienkach (napokon ani inde vo svete) dáku obrovskú populačnú vzorku, skôr ide o minoritnú časť populácie... (Poznámka autora).

³⁰ 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 13.

³¹ Porov.: Šarbach, Z.: *80 let časopisu pro nevidomé Zora*. Praha: Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých, 1997, s. 13.

³² LAPŠANSKÝ, J.: *Princípy tolerance v duchu ekumenizmu v periodickej tlači a v literatúre pre zrakovo postihnutých v rokoch 1989 - 2002 rigorózna práca*. Ružomberok: FF KU, 2003, s. 35.

³³ Štefánia Petreková predložila na odbornom seminári SKN M. Hrebendu 28. novembra 2006 faksimile zakladajúcej (zriaďovacej) listiny. (Poznámka autora).

³⁴ HREHORČÁKOVÁ, L.: *Periodická slepecká tlač na Slovensku*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 19.

Sadzačky sú jedným z dôležitých ohnívkov knižnej produkcie, ktorá v levočskej SKN funguje od jej vzniku. Zľava: Anna Gallyová, Daniela Sýčová (v stojí) a Mária Grančajová.

Existuje však, aj sa traduje, ďalšia verzia oficiálneho, archívne a rovnako dokumentačne doloženého zrodu slovenskej slepeckej tlače: 15. apríl 1948, deň vytlačenia prvého čísla *Nášho svetla*, časopisu pre nevidiacich.³⁵ Ibaže polemika o prvenstve a ustanovujúcej legitimitosti slepeckej tlačiarne a slepeckého časopisu je už diskurzom historiografickým, pokúšajúcim sa o rozsúdenie sémantického problému. Časopisy, kalendáre, učebnice a merkantil v Braillovom písme by nemohli vychádzať bez polygrafickej základne, o tom niet pochyb. *Slovenská slepecká tlač* v Levoči ani zďaleka nemala v rozsahu úloh výlučne špecifickú typografiu, podieľala sa na edukácii, sociálnej rehabilitácii (aspoň v nevyhnutnej informačnej fáze) zrakovo postihnutých.

³⁵ KRONIKA TLAČIARNE A KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH I. Levoča: 1998, s. 29.

Kvôli spravodlivosti aj objektivite historiografického skúmania dejín slovenského slepeckého hnutia, či aspoň skusmých nazretí do nich, sa žiada korektne rozlišovať medzi slovenskou slepeckou tlačou v najširšom význame slova a slovenskou slepeckou periodickou tlačou. Pravda, treba si zároveň pripomínať aj uvedomovať substitučné, no mimoriadne vzácne pôsobenie českých časopisov v levočskom ústave pred 2. svetovou vojnou; dejiny novinárstva vždy pátrajú po predchodcoch, poprípade aj nástupcoch skúmaného i analyzovaného periodika.

Tlačiareň nakupuje technologické zariadenia spravidla až po svojom úradnom schválení, levočská slepecká polygrafická ustanovizeň postupovala, pravdaže pod tlakom vojnových udalostí, v paradoxne inverznom poradí.

Tri roky pred oficiálnym založením Slovenskej slepeckej tlače sa Jozefovi Vrablovi podarilo

doviezť na Slovensko sádzací stroj z nemeckého Marburgu. Tento typ vyrábali vo vysokoškolskom študijnom ústave pre nevidiacich pod vedením zrakovo poškodeného profesora Carla Strehla. Marburský sádzací stroj fungoval na princípe nožného pohonu (pri jednom zošliapnutí pedálu sa vyrazil jeden znak Braillovo písma do zinkového plechu). Zinková matrica pozostávala z dvoch častí, medzi ktoré sa pri tlači vkladal papier. Po prvých pokusoch ale vysvitlo, že ani získanie nemeckého stroja na spustenie tlačiarenskej prevádzky nestačí.³⁶

Jozef Rusnák, zámočník z Levoče, dodal 30. septembra 1947 strojný valcový lis s elektrickým motorom (v hodnote 17 650 Kčs). Lis mal formu podlhovastého stola asi 2 m dlhého a 600 mm širokého, uprostred ktorého boli nad sebou umiestnené dva kovové valce s gumovým obložením. Valce sa pri práci listu otáčali proti sebe, čo zabezpečilo posun matrice medzi valcami. Vzájomná vzdialenosť valcov bola nastaviteľná pomocou skrutiek, čím sa dal regulovať tlak valcov na matricu. Gumové obloženie valcov bolo vyrobené v bratislavskom závode Matador. Pri rozmnožovaní sa pracovalo s vlhkým papierom s gramážou 90 – 150 g/m². Papier sa po namáčaní na 24 hodín zaťažil, aby ostal rovný. Po vytlačení sa jednotlivé listy museli sušiť v osobitne upravených poličkách s úzkymi latkami, zostrojenými do mriežkovej podoby a zaručujúcimi vzdušnosť.³⁷

V rokoch 1950 – 1952 boli zakúpené: drôtošička, tabuľové nožnice, mapovací stroj na výrobu reliéfnej grafiky, sklápacie lisy (fuglovky). V roku 1951 Jan Prášil (údržbár slepeckej tlačiarne v Prahe) zhotovil elektrickú sušičku na tlač. Tvorila ju hliníková skriňa, ktorej podstatou

boli mriežky s priehradkami na sušenie papiera po jednom liste. V skrini bolo osadených osem 500 W žiaroviek vyvíjajúcich teplo. Skriňa mala otvory na vetranie. Nevýhodou takéhoto sušenia bolo, že papier sa krčil. Problémom v 50. rokoch bolo aj časté vypínanie elektrického prúdu (tzv. čierna hodinka). Na jeseň roku 1950 riaditeľ Vyššej priemyselnej školy strojníckej a elektrotechnickej J. V. Stalina v Košiciach p. Bajúz súhlasil s výrobou kópie nemeckého sádzacieho stroja. Onedlho boli zhotovené výkresy a vypracovaný postup výroby. Sádzací stroj vyrobený v roku 1958 bol prezentovaný na *1. výstave úspechov priemyslu* v júni roku 1958.³⁸

Od roku 1960 sa začala používať suchá tlač. Na tlač textov sa využívali sklápacie lisy a knihtačový Grafopress. Od roku 1962 sa na sadzbu používal stroj na elektrický pohon vyrobený na Ukrajine, no svojím vzhľadom a precíznosťou zhotovenia sa nedal porovnať s predchádzajúcimi strojmi. Pôsobil neopracovane, mal primitívny a nechránený pohon. V roku 1963 tlačiareň získala okrem rezačky na papier poloautomaticky priklonný lis Grafopress. Adamovské strojárne – závod Cvikov adaptovali stroj na slepeckú tlač: zosilnené sklopné rameno, odstránený farebník.³⁹ Spustenie Grafopressu možno pokladať za dovriešenie prvej, zato fundamentálnej etapy budovania levočskej slepeckej tlačiarne.

Jozef Vrabel nepoľavoval v úsilí o rozvoj slepeckej tlače. Zastával post správca⁴⁰ Slepeckej tlače a bol kompetentný rokovať s nadriadenými inštitúciami. Najprv sa mu podarilo od povereníctva vnútra získať oprávnenie na vydávanie časopisu *Naše svetlo* pod číslom jedna-

³⁶ 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 16.

³⁷ MELUCH, J.: *Vývoj slepeckej tlače na Slovensku*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 27.

³⁸ Porov.: 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 20.

³⁹ MELUCH, J.: *Vývoj slepeckej tlače na Slovensku*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 28.

⁴⁰ Pomenovanie „riaditeľ“ bolo nesprávne, pretože J. Vrabel naozaj dostal menovací dekrét „správca“. (Poznámka autora).

cím 8186/E/1-V. 1-1948 datované 23. marca 1948. ONV v Levoči zakrátko vydal povolenie na vydávanie tohto časopisu pod č. j. 5971/1948 z 15. apríla 1948 a v januári nasledujúceho roku mohlo vyjsť prvé číslo *Nášho svetla* (názov sa v I. diele Kroniky Tlačiarne a knižnice pre nevidiacich v Levoči na s. 29 uvádza ako *Nové svetlo*, bez podrobnejšieho vysvetlenia zmeny, avšak v ďalšom texte sa už hovorí o *Našom svetle*). J. Vrabel prijal 28. mája 1949 prednosta ľudovúchovného oddelenia poverenictva informácií Ján Húska, aby s ním prerokoval prípadné vydávanie ďalšej verzie časopisu pre dospelých zrakovo postihnutých, tentoraz s názvom *Nový život*, ktorý by mal vychádzať ako príloha *Nášho svetla*. K tomuto kompromisu napokon obe rokujúce strany dospeli.⁴¹

Poverenictvo informácií a osvety v Bratislave vystavilo 7. septembra 1951 oprávnenie na vydávanie časopisu *Za svetlom* pre starších nevidiacich. V tom istom roku sa slepecké periodiká rozdiferencovali. Naše svetlo zaniklo, začali vychádzať dve detské periodiká: *Za svetlom* – pre starších žiakov a *Naše ráno* – pre žiakov 2. – 5. ročníka osobitnej slepeckej školy. Časopis *Nový život* mení svoj prílohový charakter a od 1. 1. 1952 vychádza samostatne. V januári 1952 sa Slovenská slepecká tlačiarňa stala účelovým zariadením Ústrednej jednoty invalidov a od júna toho istého roku Zväzu československých invalidov.⁴²

Výnosom Poverenictva školstva v Bratislave č. j. 15893 -59 -A - I./2. 8. júla 1959 prešli školské časopisy *Naše ráno* a *Za svetlom* pod Slovenské pedagogické nakladateľstvo, ktoré vstúpilo s levočskou tlačiarňou do obchodno-fakturačného vzťahu. Zreteľné rozčlenenie vydavateľských kompetencií braillovskej periodickej tlače pre deti a pre dospelých bolo každopádne

prínosné.⁴³

Jozef Vrabel a jeho nástupca v redakcii Ondrej Uhriňák pracovali v neľahkých politických podmienkach. Dohľad nad tlačou v Čechách i na Slovensku vykonával Štátny tlačový dozor, ktorý delegoval určitú mieru právomocí odborom vnútra okresných národných výborov. Cenzorská prax neobišla ani *Nový život*. V I. diele Kroniky Tlačiarne a knižnice pre nevidiacich sa uvádza, že po celý rok 1962 musela redakcia predkladať rukopisy jednotlivých vydaní slepeckého periodika odboru vnútra ONV v Spišskej Novej Vsi, kde bol tlačovým dozorcóm J. Petriško. Cenzor mal dosť ľudskosti aj zdravého rozumu a rukopisy do časopisu pre nevidiacich vizitoval viacmenej formálne; pro domo (privátne) veľmi dobre chápal, akým do neba volajúcim nezmyslom bolo posudzovanie obsahu periodika určeného úzkej skupine čitateľov.⁴⁴

S narastajúcim „dubčekovským politickým odmäkom“ tlak Štátneho tlačového dozoru poľavoval. V roku 1967 nahradila Štátny tlačový dozor nová inštitúcia – Ústredná publikačná správa, ktorá pôsobila do 2. marca 1968.⁴⁵ O pár mesiacov, najmä pod celospoločenským tlakom žurnalistickej, spisovateľskej, intelektuálskej pospolitosti, s výraznou čínorodosťou zaangažovanej do akcelerujúceho obrodného procesu reformácie stalinských deformácií na „socializmus s ľudskou tvárou,“ zanikla de iure i de facto cenzúra zrušením § 17 Tlačového zákona v znení zákona č. 84/1968 Zb. z 26. júna 1968.⁴⁶

Ťažkú káru novinárstva tých čias, slepeckú

⁴¹ Porov.: 50 ROKOV ÚKN M. HREBENDU, *Levoča*, 1998, s. 78.

⁴² Porov.: 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). *Levoča: ÚKN M. Hrebendu*, 1998, s. 79.

⁴³ LEHOTSKÁ, I.: *Využitie detských slepeckých časopisov vo výchovno-vzdelávacej činnosti (Zborník 50 rokov časopisov pre nevidiace deti)*. *Levoča: ZŠI pre nevidiacich*, 2001, s. 17.

⁴⁴ Porov.: *Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých*, *Levoča*, č. 1/1990, s. 82.

⁴⁵ ŠEFČÁK, L. – DUHAJOVÁ, Z.: *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 147.

⁴⁶ DARMO, J.: *Slovenská žurnalistika v zápase o demokraciu*. In: *Otázky žurnalistiky – časopis pre teóriu, výskum a prax prostriedkov masovej komunikácie*. Roč. XLI, č. 3. Bratislava: Národné centrum mediálnej komunikácie, 1998, s. 211.

žurnalistiku nevnímajúc, ťahal na prvý pohľad nenápadný, v mnohých črtách svojský, ale hnutiu nevidiacich bezvýhradne oddaný

ONDREJ UHRIŇAK

Rodák z východoslovenskej dediny Trebejov (28. 10. 1923) bol nevidiaci od detstva. Základnú školu absolvoval v Československom štátnom ústave pre slepcov. Navzdory zrakovému hendikepu upútal okolie nadmernou zvedavosťou prerastajúcou do všetečnosti. Det-ská hyperaktívnosť však priniesla viacero pozitívnych synergických efektov: Ondřík sa čino-rodo zaujímal o hudbu, literatúru aj cudzie reči a mal šťastie na múdrych tyflopédagógov, ktorí dokázali jeho sklony správne usmerniť.

V Báhoni sa najprv vyučil za košíkára a kefára, ale milovanej hudby sa nevzdal. Dopíňal si vzdelanie v trnavskej hudobnej škole a účinkoval v hudobnej skupine.

V roku 1948 sa vrátil do mesta svojho detstva – do Levoče. V tunajšej škole pre nevidiacich nastúpil ako učiteľ hudby a jeho pedagogická kariéra trvala sedem rokov. Potom sa stal korektorom v slepeckej tlačiarne a roku 1961 prevzal po J. Vrablovi vedenie redakcie Nového života, časopisu pre nevidiacich.⁴⁷

Citovaný J. Smýkal v lexikónovom hesle *O. Uhriňak* poznamenáva: „V sedmdesiatých letech pracoval jako uvědomělý funkcionář v Komunistické straně Československa.“

Politická angažovanosť Ondreja Uhriňaka nebola plodom jeho slávybažnosti či karierizmu, ale výsledkom bolestnej sociálnej skúsenosti⁴⁸ z pobytu v levočskom slepeckom ústave

v ére riaditeľovania A. Fryca. Drsnú sociálnu realitu na Spiši i v jeho ústavných zariadeniach nemohli podstatnejšie zmierniť ani začínajúci nadšení mladí tyflopédagógovia. Vedúci redaktor Nového života prijal modus vivendi – spôsob spolunažívania s normalizačnou dobou, ale neodváždal dáku prehorlivú nadprácu. Odviedol povinný kontingent, zaradil do jednotlivých vydaní časopisu príspevky z oficiálnej stránickej tlače a chcel mať pokoj.

O. Uhriňak sa snažil aspoň trošku vymaniť zo súvekeho politicko-propagandistického korzetu svojimi aktivitami v slepeckom hnutí: spoluorganizoval súťaže v čítaní a písaní Braillovho písma, podporoval rozvíjanie (či aspoň udržiavanie) umeleckého prednesu medzi zrakovo hendikepovanými. Možno najväčší kus roboty odviedol slepeckej periodickej tlači na Slovensku už v čase svojej starobnej penzie; jeho memoáre boli, sú a podistým ešte dlhý čas zostanú podstatným archívnym zdrojom. Dva dni po svojich osemdesiatych narodeninách 30. 10. 2003 podľahol O. Uhriňak ťažkej chorobe.

⁴⁷ SMÝKAL, J.: *Tyflopédický lexikon jmenný*. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm> – Vyhľadane 15. mája 2008.

⁴⁸ V roku 1898 v Levoči zomrelo do jedného roku veku 35 percent narodených detí a 15 percent z tohto ročníka sa nedožilo desiatich rokov. Situácia sa zlepšovala pomalým tempom, hoci v druhej polovici 19. storočia malo mesto dva špitály. Porov.: CHALUPECKÝ, I.: *Prehľad dejín levočskej nemocnice – zdravotníctvo na Spiši do 20. storočia*. [In: *100 rokov Nemocnice s poliklinikou v Levoči*. (Zost. M. Papcun, J. Stolina). Levoča: Polypress, 2000, s. 17.)

III. KAPITOLA

Polstoročie napredovania i prešľapovania

Ilúzie obrodného procesu beznádejne zhasli pod pásmi tankov vojsk Varšavskej zmluvy, mrazivé inštrukcie z Kremľa bez diskusií nastolili doktrínu „obmedzenej suverenity“ socialistických štátov, pre ČSSR špeciálne vylepšenú o „dočasný“ pobyt sovietskych armádnych jednotiek na našom území... Federatívne usporiadanie Čiech a Slovenska ostalo kdesi na polceste, okrem iného aj kvôli pražskému otáľaniu: „Nejdřív demokratizace, pak federalizace!“ Demokratizáciu nahradila normalizácia a z federácie ostal síce trošku obrúsený, lež tuhý pražský centralizmus v najpodstatnejších štátotvorných punktoch. Pokusy či vízie slovenských nevidiacich osamostatniť sa od ústredného zväzu invalidov ostali márnymi snami...

3. 1 Novostavba na Štúrovej ulici

Začiatok sedemdesiatych rokov 20. storočia neblaho poznamenávalo dusno normalizačnej politiky, ale národné hospodárstvo ešte mohlo profitovať z reformných krokov druhej polovice šesťdesiatych rokov. Husákovské vedenie strany a štátu odvieďlo – i keď pod obrovským tlakom brežnevovskej kamarily – neslávnu nadprácu vo vnútrostraníckych čistkách, lenže nechcelo napínať tetivu trpezlivosti českého i slovenského národa. Zo všetkého najmenej potrebovalo prípadné sociálne problémy a tiché protesty občianskej pospolitosti (o neposlušnosti nemohlo byť v krajine obsadenej cudzími divíziami ani reči).

Hoci sa československá ekonomika ani v čase Pražskej jari úplne nezbavila latentnej výkonnostnej stagnácie, v extenzívnom rozvoji dosahovala veľmi solídne výsledky a napríklad piata päťročnica (1971 – 1975) patrila medzi najúspešnejšie v raste HDP, v investičnej a bytovej výstavbe i v ďalších ukazovateľoch, v prvom rade zo sociálnej sféry. Bývalú ČSSR ešte len

čakal ropný šok,¹ v mnohých rysoch podobný tomu, čo prežívame dnes. Nebolo peňazi na rozhadzovanie (hoci vtedajší vyvolení tiež plytvali nevidane – neslýchane), ale financií nebolo zase až tak málo, že by dačo nemohlo kvapnúť zrakovo hendikepovaným. A vo vtedajších ekonomických pomeroch, podmienkach a finančných reláciách neboli tieto kvapky plynuce do Levoče práve maličké...

Predzvestou úrodnejších rokov bolo slávnostné otvorenie moderného Stredného odborného učilišťa pre zrakovo postihnutú mládež na dnešnom Námestí Štefana Kluberta v Levoči 12. novembra 1971.² Architektonicky dômyselne stvárnená budova s telocvičňou, bazénom, priestranými učebňami a dielenskými priestormi sa mohla porovnávať s podobnými zaria-

¹ Arabské krajiny – najväčší producenti ropy zjednotení v OPEC, v októbri 1973 zvýšili štvornásobne cenu tejto suroviny. Vyhlásili totálne embargo na vývoz ropy do Holandska a USA, pretože tieto štáty podporovali Izrael v jomkipurskej vojne. Ropná kríza v plnej nahote odhalila až fatálnu závislosť starého kontinentu od fosilných palív a hlavne od ich dodávateľov zo Stredného východu. (Porov.: DEJINY EURÓPY – od najstarších civilizácií po začiatok tretieho tisícročia. (Zost. J. Stevenson). Praha: Ottovo nakladateľství, 2003, s. 474.)

² VÝZNAMNÍ ŠPECIÁLNI PEDAGÓGOVIA Z LEVOČE. (Zost. Š. Dunčko, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2001, s. 37.

deniami v Európe.

Darmo vynakladal J. Vrabel priam heroické úsilie o skvalitnenie slepeckej tlačne, pokiaľ tlačiareň sídlila v nevyhovujúcich priestoroch na Košickej ulici, nemohla prekročiť horizont ani reálne podmienky improvizovaného provizória. V roku 1970 dostala tlačiareň svojho oficiálneho riaditeľa de facto, de iure i ex lege (podľa zákona).³ Dovtedy bol na čele tejto inštitúcie vedúci, i keď sa v bežnej konverzácii zvyklo používať slovo riaditeľ. Šéfovanie od Rudolfa Kolena prevzal nevidiaci korektor

JOZEF SVENTEK

Rodák z Horelice prišiel na svet 12. 1. 1919 v rodine drotára a vzťah k remeslu si uchoval po celý život, najmä v čase, keď sa už sám zrakovo postihnutý veľmi výraznou mierou zaslúžil o rozvoj družstiev invalidov na Slovensku. Zmysel i cit pre zručnosť, racionálny postoj k problémom uplatňoval aj v riadení levočskej TKN.

Päťročný Jožko Sventek stratil zrak po explózii výbušniny, s ktorou nešťastne manipuloval (tieto povojnové ťažké zranenia detí boli dosť časté). A musel sa vyrovnáť s ďalšou stigmu osudu – stratou oboch rodičov v ranom detstve. Prísťrešie i základné vzdelanie získal v levočskom ústave pre slepcov. V Báhoni sa vyučil za košíkára a začal sa angažovať v hnutí zrakovo postihnutých, združeným v Ústrednej jednote, neskôr Zväze československých invalidov. V levočskej tlačiarne pre nevidiacich začal pracovať v roku 1961 na poste korektora.⁴ Doplnil si stredoškolské vzdelanie, splnil tak jednu z vtedajších kádrových podmienok, aby ho mohli vymenovať v roku 1968 najprv za vedúceho, o dva roky neskôr za riaditeľa Tlačiarne a knižnice pre nevidiacich.

Jozef Sventek sa výrazne zapísal do novo-

dobých dejín slovenského slepeckého hnutia predovšetkým úsilím a obetavosťou, s akou sa podieľal na výstavbe nového sídla TKN. Ak by sa po februári 1948 nezmyselne nezlikvidovalo i drobné podnikanie, bol by sa určite presadil v tomto odbore. Zomrel v Levoči 22. 12. 1999.

Slovenskí nevidiaci sa v žičlivých časoch dubčekovského politického odmäku neusilovali len o vzájomnú samostatnosť, ale podnikli prvé kroky či pokusy získať financie na výstavbu novej slepeckej tlačiarne. Mali aj štipku príslovečného šťastia, pretože zásadné rokovania o zamýšľanom investičnom zámere absolvovali u vtedajšieho predsedu slovenskej vlády, kultivovaného Petra Colotku.⁵

Napriek vtedajším propagandistickým zveličovaniam predností socialistického plánovaného hospodárstva pred živelnou západnou ekonomikou sa mnohé stavby vliekli neuveriteľne slimačím tempom sprevádzaným železným zákonom tých čias: peňazí by aj bolo, ale kapacity, ľudské i materiálne, chýbali priam zúfalo. Zástupcovia Zväzu invalidov mohli byť v podstate radi, že sa výstavba zariadenia na Štúrovej ulici v Levoči „vmestila“ do jednej päťročnice; 1971 rokovanie u predsedu vlády, 1973 polozenie základného kameňa a 21. mája 1976 slávnostné otvorenie Tlačiarne a knižnice pre nevidiacich.⁶

S vyše tridsaťročným odstupom, v terajšej epoche informačných a komunikačných technológií, v ére internetizácie, digitalizácie, sa dajú ex post na TKN v Levoči nájsť mnohé nedostatky. Budova mala mať podľa projektu tri poschodia, ale zostali len dve. Možno kvôli dodatočnej úspore investícií, ktoré boli plánované v objeme

³ Nadpriemerný intelekt, osobnostnú charizmu, zdatnosť v ovládaní cudzích rečí a široký spoločensko-kultúrny rozhľad priznávajú P. Colotkovi aj autori ponovembrových kritických analytických politologických štúdií. (Porov.: PEŠEK, J. a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948: 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 38).

⁶ 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 25.

³ 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 23.

⁴ SMÝKAL, J.: *Tyflopédický lexikon jmenný*. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm> – Vyhľadané 15. mája 2008.

Na počítačom riadenej tlačiarni Braillo 400 SR sa tlačia všetky braillovské dokumenty z produkcie SKN. Pri obsluhu stroja je Zuzana Novosadová.

8 miliónov korún, no reálne sa preinvestovalo 5,6 milióna. Rozdiel 2,4 milióna Kčs⁷ však nemusel byť rozhodujúcim faktorom; svoju rolu zohralo aj stanovisko architektov a pamiatkárov, pretože objekt na Štúrovej ulici musel štýlovo korešpondovať s okolitým prostredím.

Novostavba, jej interiér niesol v sebe všetky neduhy vtedajších investičných akcií: užívacie povolenie uzrelo svetlo sveta rok po oficiálnom sprístupnení tlačiarny, viditeľné aj skryté kolaudačné chyby sa odstraňovali v rozbiehajúcej sa výrobe a kľúčovú agendu (personálnu, mzdovú, investičnú) „riešilo“ príslušné oddelenie ÚV ZI v Bratislave. Nech už boli chyby krásy akokoľvek veľké či malé a začiatky ťažké, jedno bolo isté: nové sídlo tlačiarne v zásade malo parametre

moderného polygrafického zariadenia. Každý nedostatok materiálu, stroja a technického zariadenia sa skôr alebo neskôr dá odstrániť, ale chyby v riadiacom systéme a v koncepčnom uvažovaní sa naprávajú veľmi zdlhavo.

Ak sa v rokoch 1968 – 1969 Národný front ČSSR stal relatívne slobodnou, otvorenou platformou spoločenských organizácií, tak v normalizačnej ére sa vrátil k tuhému centralistickému modelu z rokov päťdesiatych. Sústredenie a kontrola akýchkoľvek občianskych aktivít pod jednu strešnú pražskú kuratelu, odkiaľ sa delegovali určité právomoci republikovým filiálkam, neblaho znamenávalo i jednotlivé organizácie, Zväz invalidov nevynímajúc.

Národný front sa po novembri 1989 pretriasal dobre že nie ako inštrument samého diavla. Ibaže v povojnovom chaose mal NF kladný vplyv na usporiadanie spoločenských, v prvom rade

⁷ 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 27.

sociálnych pomerov a dokonca pozitívne aktivoval pomoc občianskej pospolitosti pri obnove zničenej krajiny. Národný front napríklad koordinoval vpravde celonárodnú zdravotnícku osvetu a mal síce nepriamu, lež neodškriepiteľnú zásluhu na tom, že sa ČSR zaradovovala medzi najvyspelejšie krajiny v systéme zdravotnej starostlivosti.

V povojnovom období napriek politickým peripetiám vyrástlo na Slovensku niekoľko kapacít európskeho formátu v najnáročnejších, z hľadiska zdravia a života človeka v najdôležitejších interdisciplinárnych odvetviach lekárstva. Z oftalmológov hodno uviesť také medicínske kapacity akými bezpochyby boli či podnes ešte stále sú prof. A. Gerinec, prof. J. Izák, prof. J. Černák. Vynikajúce výsledky dosiahli napríklad detskí neurológovia prof. F. Démant, prof. I. Lesný, doc. M. Dietrich a doc. M. Králik, ktorí sa výrazne pričínili o zlikvidovanie mimoriadne zákerného vírusu detskej obrny Polio v päťdesiatych rokoch. Okrem vtedajšej ČSR podobný úspech v liečbe smrteľne nebezpečného ochorenia nezaznamenali ani neporovnateľne väčšie štáty.⁸

Československý národný front integrujúco pôsobil aj v obrodnom procese a v Pražskej jari, lenže po roku 1969 bolo jeho účinkovanie veľmi diskutabilné, ak nie rovno kontraproduktívne.

Ťažko vyčítať riaditeľovi Jozefovi Sventekovi omyly v šéfovaní a chyby, čo vyšli na povrch zakrátko po otvorení TKN. Nie preto, že bol nevidiaci, ale mal zviazané ruky; bol i tak trošku nebol riaditeľom. Ako v rozprávke o dievčine, ktorá neprišla do kráľovského paláca ani na voze, ani pešo, ani obutá, ani bosá, ani nahá, ani zaodetá... Nemožno tiež ignorovať ani globálnejšie aspekty sedemdesiatych rokov minulého storočia. Nikto vtedy ani nechyroval o systéme medzinárodných grantov, o slobodnej výmene informácií a technológií.

⁸ LAPŠANSKÝ, J.: *Utrpenie zasnúbené s nádejou*. In: *Slobodný piatok – nezávislý demokratický týždenník*. Bratislava: Vydavateľstvo F. F. Press. Roč. V, č. 18/1994, s. 11.

Nedá sa ale poprieť očividné zlepšenie podmienok v novostavbe v porovnaní s priestormi na Košickej ulici. Navzdory všetkým limitom v prípadných zahraničných kontaktoch a nedostatočnej tuzemskej technologickej báze slepeckej polygrafie, najmä v počítačovej sfére, vývoj v TKN úplne neustrnul.

Slepecká tlačiareň posilnila úsek čiernotlačového strojom Romayor; výrobok strojární Adast Adamov bol úspešným exportným artiklom až natoľko, že chýbal na domácom trhu. Výkonná mašina podstatne zrýchlila i skvalitnila výrobu printových produktov. Romayor dodnes používajú najmä menšie privátne tlačiarne, ktoré si nemôžu dovoliť investovať do výkonnejších zariadení, dajme tomu do štvorfarebného typu značky Dominant, čo tiež vypovedá o kvalite aj o hodnote, akú TKN začiatkom osemdesiatych rokov 20. storočia dostala.

Od roku 1976 sa texty sádzali na sádzacích strojoch Marburger na durofolové alebo zinokové matrice. Po korektúre bolo potrebné niektoré texty opraviť alebo ich celkom prepísať a graficky upraviť. Potom sa mohla použiť matrica na tlač. Skúsená sadzačka dokázala za jednu zmenu vyrobiť 15 – 25 matric. Pri náročných textoch (učebnice matematiky, noty a pod.) sa často urobilo len 8 matric.⁹

Vákuovotermický prístroj Thermoform Brailon Duplicator na stvárňovanie reliéfnych obrázkov sa v TKN začal používať 9. septembra 1987. Reliéf obrázka vznikal systémom vzduchovo priepustných matric pomocou odsatého vzduchu a termoplastickej fólie.¹⁰

Úprava Marburgera bola akýmsi prechodom od mechanickej k počítačovej tlači. Cieľom

⁹ MELUCH, J.: *Vývoj slepeckej tlače na Slovensku*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 28.

¹⁰ MELUCH, J.: *Vývoj slepeckej tlače na Slovensku*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 28.

bolo použitie textov napísaných v textových editoroch. Pomocou preklápacieho programu sa dostávali do braillovskej podoby a v tom okamihu začal sádzací stroj slúžiť ako výstupné zariadenie PC (tlačiareň). Na úspešné zvládnutie takého postupu však boli nevyhnutné niektoré operácie.

Prvou bolo nahradenie reléového ovládania ovládaním elektronickým – relé nahradili elektronické výkonové spinacie prvky, blokovanie a ovládanie zabezpečili číslicové integrované obvody.

Nevyhnutná bola tiež výmena elektrickej inštalácie – citlivé polovodičové prvky si vyžadovali odtienenie a odrušenie, naprogramovanie riadiaceho softvéru. Softvér zabezpečil prenos informácie z textového editora na paralelný port počítača, ďalší transfer káblom do prevodníka MPC97 a potom sa 8-bitová informácia zapísala do buffera. Stroj vykonal požadované úkony a odovzdal počítaču informáciu, že môže pokračovať.

Výmena informácie na vstupe: po vytlačení celého riadku softvér zabezpečil návrat vozíka i zariadkovanie, po skončení strany aj návrat na začiatok matrice. Prepnutie do ručného režimu umožňovalo prácu na priame ručné ovládanie špeciálnou klávesnicou.¹¹

„Použitie výpočtovej techniky v oblasti informácií a telekomunikácií predstavuje pre zrakovo postihnuté osoby skutočnú informačnú revolúciu. Jej podstatou je potenciálna schopnosť samotnej výpočtovej techniky vytvoriť také komunikačné rozhranie medzi človekom a strojom, ktoré umožňuje obojsmernú výmenu informácií s obmedzenou zrkovou kontrolou alebo bez nej. Postupne umožňuje nevidiacim a slabozrakým ľuďom samostatný prístup k informáciám bez sprostredkovateľa. Ponúka im prakticky rovnaký výber informácií ako vidiacim ľuďom.

¹¹ MELUCH, J.: *Vývoj slepeckej tlače na Slovensku*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 29.

Dáva im do rúk štandardné nástroje na spracovanie informácií, ktoré im nemohlo poskytnúť Braillovo písmo na papieri ani zvukový záznam. Prináša informácie priamo k nim, bez toho, aby museli chodiť za nimi a hľadať spôsoby na prekonávanie svojej obmedzenej mobility. Týmto spôsobom sú informačné a komunikačné technológie v oblasti dostupnosti informácií pre nevidiacich a slabozrakých podstatne významnejším prínosom ako pre vidiacich ľudí.¹²

Nešlo ešte o kompjuterizáciu výroby slepeckej tlače v súčasnej podobe i rozsahu, ale zložité inovatívne procesy vytvorili nevyhnutnú bázu na vstup nových, skutočne revolučných technológií na sklonku 20. a na začiatku 21. storočia.

Nielen politické, ale technické, materiálne a finančné limity vyžadovali od pracovníkov tlačiarne vynachádzavosť, intuíciu, individuálne nadanie, technickú zdatnosť i zručnosť v riešení technologických rébusov. Zamestnanci museli nezriedka improvizovať metódou „spraviť veci na kolene“, ale v tejto skúške obstáli so ctou.

3. 2 Nevstupovať: nahráva sa!

Zvukové dokumenty predstavujú základný typ dokumentov pre všetky stupne zrkového postihnutia. Využívajú sa všade tam, kde treba fixovať a prenášať zvuky, ktoré sa nedajú plnohodnotne alebo vôbec zachytiť prostredníctvom písma. Pomáhajú vytvárať ilúziu priamej účasti na udalostiach, dejoch a podobne.¹³

K historicky prvým zvukovým technikom levočskej tlačiarne a knižnice pre nevidiacich patrili Rudolf Koleno, ktorý so skvelým načítava-

¹² MAMOJKA, B.: *Technické aspekty prípravy zrakovo postihnutých žiakov na integrované štúdium na stredných školách*. In: *Komplexná starostlivosť o zrakovo postihnuté deti, žiakov a študentov – zborník z odborného seminára*. Bratislava: Metodické centrum mesta, 2001, s. 61.

¹³ MATTHAEIDESOVÁ, M. a kol.: *Knižničná práca so zdravotne postihnutými používateľmi*. Levoča: SKN M. Hrebendu, 1999, s. 70.

telom Štefanom Mrázom pripravili zvukovú verziu populárnej mayovky Winnetou. R. Kolenou signalizoval nástrihy vojenskou baterkou: červená znamenala STOP, zelené svetlo Š. Mráza „púšťalo“ do ďalších stránok príbehu o náčelníkovi Apačov...¹⁴ Tento bizarný štýl nahrávania spadá do začiatku šesťdesiatych rokov minulého storočia. Obaja, dnes už zosnulí experimentátori, nemohli vedieť, aké prelomové zmeny nastanú v štúdiách. Viac informácií o genéze načítavania prvých zvukových titulov pre nevidiacich obsahuje publikácia 50 rokov Ústrednej knižnice pre nevidiacich v Levoči.

Súčasní odborníci masmediálnej komunikácie sa často odvolávajú na kanadského vedca Marshalla McLuhana, ktorý medzi prvými začal skúmať podstatu médií a ich vplyv na osobnosť; jeho názory na médiá sú prvým pokusom obsiahnuť mediálnu realitu. V roku 1960 dosiahol vrchol pohľadu na médiá. Predpokladal, že v zmyslovom aparáte človeka každý zmysel reaguje s ostatnými a prekladá ich na svoj vlastný spôsob vnímania (túto ideu prevzal od Francisa Bacona z koncepcie vestiga communis). Ak nejaké médium predĺžilo konkrétny zmysel človeka, reagovali na to viac alebo menej vedome aj ostatné zmysly. Médium s nízkou definíciou informačnej štruktúry vyžadovalo menšie zapojenie. O niekoľko rokov neskôr na základe tohto rozdielu McLuhan rozdelil médiá na: 1. Hot medium, teda horúce médiá; 2. Cool medium, teda chladné médiá. Toto rozdelenie vyplynulo aj z tézy, že prostriedok je posolstvom, že medium is the message. Uskutočnilo sa to na základe troch kritérií:

1. Určenie štruktúry prostriedku komunikácie – teda určenie, či prostriedok poskytuje príjemcovi dostatočne bohaté informácie, či si podstata prostriedku vyžaduje doplnenie príjemcom, teda či je štruktúra prostriedku úplná v prípade horúceho média, neúplná v prípade chladného média.

2. Určenie, na ktorý zmysel dané médium pôsobí – či na receptor sluchu, ktorý je podľa McLuhana vo svojej podstate „horúci“, alebo na receptor zraku, ktorý je viac „chladný“ (z tohto pohľadu je hovorené slovo „horúcejšie“ ako písané – tlač).

3. Určenie stupňa a charakteru angažovania sa príjemcu na posolstve. Horúce médiá pôsobia na emocionálnu sféru, vyvolávajú násilné a okamžité reakcie. Vplyv horúcich médií nie je hlboký, je krátkodobý. Oproti tomu účinky pôsobenia chladných médií sú trvalé a hlboké. Podľa McLuhana tieto prostriedky nepôsobia priamo na pocity, ale podnecujú intelektuálnu aktivitu príjemcu informácie a až sprostredkovanne cez túto aktivitu pôsobia na emócie.¹⁵

McLuhanova klasifikácia a kategorizácia médií nachádza osobitný odraz v slepeckej tlači, konkrétne v časopisoch vychádzajúcich v kombinovanej bodovej i zvukovej mutácii. Ak totiž niektoré periodikum vychádza v Braillovom písme, podľa McLuhanovho triedenia by malo byť chladným médium. Otáznejšie však už je, či možno hmatové vnímanie reliéfného písma bezvýhradne stotožniť so zvyčajným, klasickým vizuálnym čítaním? Marshall McLuhan zaraďuje k horúcim médiám aj rozhlas, pôsobiaci na zvukové receptory poslucháčov. Nevidiaci tiež prijímajú zvukové vydanie, trebárs Nového života a ďalších slepeckých periodík, sluchom. Možno ich však kvôli takejto percepcii automaticky stotožniť s rozhlasovými poslucháčmi a zvukovému vydaniu braillovských časopisov jednoznačne prisúdiť atribúty mcluhanovského hot média? Odpovede na tieto otázky si vyžadujú interdisciplinárny prístup k problému prijímania obsahov u nevidiacich a slabozrakých; otvára sa tu priestor na množstvo podnetných úvah.

„Každý človek má špeciálnu farbu hlasu, ktorá závisí od anatomicko-fyziologických podmienok človeka a od jeho schopnosti modulovať farbu hlasu. Farba hlasu sa v odbornej

¹⁴ Porov.: VARHÁNIK, L.: *Roky s Nádejou a v nádeji*. Levoča, marec 2003, s. 3.

¹⁵ ZASEPA, T.: *Médiá v čase globalizácie*. Bratislava: Lúč, s. 204 – 205.

Zvukový technik Tomáš Topol v nahrávacom štúdiu 1. Vybavenie do dvoch existujúcich štúdií získala SKN vďaka grantu od japonskej vlády v roku 2003.

literatúre nazýva timbre. Timbre sa kvalifikuje slovami kovové, flautové, vrieskavé, rezavé, jasné, temné, nosové a. i. Timbre sa menieva pod vplyvom akustiky miestnosti, zdravotného stavu človeka, pod vplyvom reprodukčných zariadení (mikrofón, telefón, rozhlas, gramofón), pod vplyvom momentálneho psychického naladenia (hnev, závišť, nenávisť, obdiv, radosť, smútok) aj ináč. Hlas, ktorý má príjemné timbre je fonogenický hlas.”¹⁶

Fonogenický hlas je nevyhnutnou podmienkou, „pripustkou“ umožňujúcou načítavateľovi vstup do zvukových štúdií Slovenskej knižnice pre nevidiacich M. Hrebendu v Levoči, no pekné timbre ešte nezaručuje optimálny výsledok. Niektorí – inak vynikajúci – herci načítavanie textov pre nevidiacich nezvládli z rôznych prí-

čin. Plynulo načítavať totiž vyžaduje „predbiehať očami o pol vety vopred a hlasom vedome zostávať“, v čom bol skutočne neprekonateľný aj nedostížny skvelý košický činoherec s nádherým hlasom Milan Drotár.¹⁷

Umelecká tvorba v rozhlasovom štúdiu, napríklad pri stvárňovaní dramatickej postavy, sa vo viacerých podstatných znakoch líši od načítavania. V rozhlasovom štúdiu účinkujúci iba zriedkakedy dostane celistvú repliku textu presahujúceho jednu rukopisnú normostranu (výnimkou je čítanie umeleckých textov na pokračovanie), zatiaľ čo v levočskom štúdiu sa od neho očakáva, že s minimalizovaným počtom omylov načíta 1 stopu, t. j. 45 minút

¹⁶ MISTRÍK, J.: *Rétorika*. Bratislava: SPN, 1978, s. 144.

¹⁷ Porov.: LAPŠANSKÝ, J.: *Čaká nás sedem neúrodných rokov – sedem otázok pre Milana Drotára*. In: *Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých*. Levoča: TKN. Roč. I, č. 2/1990, s. 31 – 37.

čistého času nahrávky.

Zvukové znenie spisovných prejavov má rozličné variácie, podľa ktorých sa dá štylisticky diferencovať text od primárnej – neutrálnej podoby až po expresívne charakterotvorné, individualistické interpretačné konštrukcie. Z existujúcich štýlov výslovnosti sa pre načítavanie slepeckej periodickej tlače vyžaduje štýl tvoriaci autentický predelový stupeň vstupujúci medzi základný, neutrálny a vyšší (vysoký) štýl slovenskej spisovnej výslovnosti.¹⁸

Nie každý interpret žánrovo, štylisticky i tematicky rôznorodých textov (žurnalistické prejavy, próza, poézia, tyfopedická odborná problematika, informácie z činnosti slovenského slepeckého hnutia, vestníky, vyhlášky, zbierky zákonov) pre nevidiacich a slabozrakých recipientov dokáže rešpektovať všetky osobitosti načítavania. Nie každý interpret dokáže hľadať optimálnu polohu melódie, tempa, intenzity, dikcie, elokvencie – kompletnej výbavy svojho hlasového „pracovného nástroja“ a podriaďiť ho požiadavkám zrakovo hendikepovanej klientely.

3. 3 Tlačiareň a knižnica – rázcestie či symbióza?

Centrálne plánovaná ekonomika pred rokom 1989 propagandisticky hlásala najvyššiu prioritu vedecko-technickej revolúcie v strategických cieľoch národného hospodárstva. Technické zaostávanie bývalej ČSSR za vyspelými kapitalistickými štátmi sa však sústavne prehlbovalo. V druhej polovici 80. rokov výdavky na výskumnú a vývojovú základňu síce dosiahli 4,4 percentá z užitého národného dôchodku a počet pracovníkov vo výskume a vývoji na 10 000 obyvateľov predstihoval aj celý rad vyspelých kapitalistických štátov (bol dokonca vyšší než v Japonsku). Lenže efektívnosť výskumného a

vývojového potenciálu (merané počtom vynálezov na pracovníka – vysokoškolača) bola u nás len polovičná, ba až tretinová. V období 1986 až 1988 poklesol podiel výrobkov vysokej technickej úrovne u výrobkov novozavádzaných do výroby z 30,9 percenta na 25,8 percenta.¹⁹

Stupňujúce sa technologické zaostávanie vedy a výskumu nemohlo negatívne nepoznamenáť dôležité integračné a sociálno-rehabilitačné procesy nevidiacich a slabozrakých. Po určitý stupeň, do istého štádia vládnuca strana stačila ako tak držať krok s európskymi trendmi: v roku 1972 otvorili v Levoči naozaj moderné odborné učilište pre mládež s chybami zraku schopné svojím interiérovým riešením konkurovať trebárs dánskym zariadeniam tohto typu; o päť rokov neskôr začalo rehabilitačné stredisko na Košickej ulici prijímať prvých frekventantov oslepnutých v dospelom veku, v roku 1976 začali v novostavbe knižnice, tlačiarne a zvukových štúdií so sadzbou a nahrávaním prvých časopiseckých aj knižných titulov.

Ibaže po neodškriepiteľne úspešnej prvej fáze zákonite nastala stagnácia. Optimálne priepustný tok informácií z „imperialistickej cudziny“ neprichádzal do úvahy, na zodpovedajúce moderné prístroje nebolo devíz a naslovovzatí slovenskí, prípadne českí odborníci schizofrenicky hľadali náhradné riešenia na trhoch vtedajšej Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. Žiada sa však objektívne priznať, že nie všetko, čo vyvinuli konštruktéri „ost bloku“, bolo podradné. Napríklad štúdiové nahrávacie mikrofóny značky Neumann síce pochádzali z NDR, ale vďaka svojej spoľahlivosti, čistote záznamu sa tešia mimoriadnej obľube podnes a skúsení technici sa s nimi – dozaista aj kvôli štipke nostalgickej spomienky – len veľmi neradi, ťažko lúčia.²⁰

Ak braillo, čiernotlač a zvuk v levočskej Tlačí-

¹⁸ KRÁL, Á.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Bratislava: SPN, s. 35.

¹⁹ KADLEC, V.: *Podivné konce našich prezidentov*. Hradec Králové: Kruh – Okamihy, 1991, s. 307.

²⁰ Porov.: 50 ROKOV ÚKN M. HREBENDU V LEVOČI. Levoča ÚKN, 1998, s. 28 – 31.

arni a knižnici pre nevidiacich sa síce pomaly, lež predsa posúvali dopredu, tak postavenie slepeckej periodickej tlače bolo v tých časoch naozaj nedôstojné jej humánneho, polyfunkčného i mnohodimenzionálneho poslania. Do roku 1989 patrila slovenská tlač pre nevidiacich podľa kategorizácie Slovenského úradu pre tlač a informácie do podskupiny regionálnych a záujmovo-profesných prostriedkov masovej informácie a propagandy. Tieto regionálne periodiká (noviny, prípadne časopisy) mali kádrové obsadenie 4 + 1 (štyria redaktori a jedna administratívna sila).²¹

Monografia okresnej tlače na Slovensku však neuvádza slepeckú tlač *expressis verbis*; SÚTI len odvodil zaradenie časopisu *Nový život* s neregistrovanými tematickými prílohami do subsystému lokálnej tlače na úrovni okresu. Pritom časopis v Braillovom písme mal dokázateľne celoslovenskú pôsobnosť, vykazoval sústavne nulovú remitendu (počet nepredaných výtlačkov), pretože Zväz invalidov dotoval bezplatnú distribúciu periodika.

Trochu paradoxne vyznieva, že v sedemdesiatych rokoch 20. storočia zaznamenala slovenská slepecká periodická tlač obdobie tematického rozšírenia i žánrového obohatenia.

K *Novému životu* pribudli časopisy zohľadňujúce profesionálne potreby a záujmy nevidiacich telefonistov, masérov a učiteľov hudby, záujmovú orientáciu zrakovo postihnutých šachistov, žien či mládeže.

Nové časopisy zostavovali externí spolupracovníci, pretože redakcia pracovala naďalej v dvojčlennom zložení (Ondrej Uhrňák – vedúci redaktor a Eva Butvinová – administratívna pracovníčka). Kmeňové periodikum *Nový život* bol zaregistrovaný až v roku 1973 pod registračným číslom 10/14, ktoré mu pridil Slovenský úrad

pre tlač a informácie.²²

S relatívnym vzostupom slepeckej tlače uprostred normalizačného obdobia ostro kontrastovala situácia v edícii náboženskej knižnej a časopiseckej spisby. V rokoch 1945 – 1989 sa dajú knižničné tituly vydané pre veriacich zrakovo hendikepovaných čitateľov zrátať vskutku a doslova na prstoch jednej ruky: modlitbová knižka pre katolíckych veriacich pod názvom *Ježiš, svetlo mojich očí*, *Malý katechizmus* a *Jednotný katolícky spevník*.²³

Uvedené tri náboženské publikácie však ostali na dlhé desaťročia jediné. S nevyhnutnou dávkou žánrovej tolerancie by bolo možné k nim priradiť *Chalúpku strýčka Toma*; autorka Harriet Beecher Stoweová v tomto kultovom románe (označovanom aj za najväčšiu udalosť americkej literatúry 19. storočia) bohato využila emocionálne, sentimentálne podfarbené konvencie plné náboženských a rodinných symbolov.²⁴ Umeleckou prozaickou poetikou sa k *Chalúpke...* najviac približovali historické romány Henrika Sienkiewicza vydané v levočskej slepeckej tlačiarňi koncom 60. rokov.

RÁZCESTIE, ALEBO SYMBÍÓZA?

Obširnejší rozbor obdobia 1979 – 1992 slepeckej tlačiarne sa nachádza v publikácii 50 rokov Ústrednej knižnice pre nevidiacich v Levoči, vrátane podrobných citácií zo zriaďovacej listiny a ďalších podstatných dokumentov inštitúcie. Riaditeľom bol v tom čase Milan Daniel, ktorý viac z moci úradnej než vlastným pričinením vystriedal nevidiaceho J. Sventeka.

Nevidiaci a slabozrakí nehodnotia túto etapu histórie TKN dvakrát žičlivo, lebo v nich stále

²¹ Porov.: TUŠER, A. – ŠEFČÁK, L.: *Okresné noviny na Slovensku (Stručný náčrt vzniku a vývinu regionálnej tlače na Slovensku od najstarších čias po súčasnosť.)* Bratislava: Slovenský zväz novinárov, 1986, s. 157.

²² HREHORČÁKOVÁ, L.: *Periodická slepecká tlač na Slovensku*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 20.

²³ VARHÁNIK, L.: *Roky s Nádejou a v nádeji. Memoáre nevidiaceho redaktora*. Levoča: archív L. Varhánika, archív autora publikácie, Levoča, marec 2003.

²⁴ ZASEPA, T.: *Média v čase globalizácie*. Bratislava: Lúč, 2002, s. 384.

pretrváva pocit krivdy vyplývajúci z nadmerného preferovania čiernotlače na úkor braillovských produktov. Faktom zostáva, že klasická tlačiareň mala významný zástoj v dlhodobých koncepciách rozvoja inštitúcie. No aspoň formálne sa v strategických zámeroch deklarovala rovnocenná podpora tlače reliéfnej.

Úmysel bol snáď dobrý, skutočnosť už menej priaznivá. Udržať symbiotické rozširovanie obidvoch ťažiskových oblastí nebolo možné najmä kvôli limitovaným priestorovým kapacitám objektu na Štúrovej ulici; a to ešte sotvakto mohol chyrovať o dravom nástupe špeciálnych braillovských tlačiarenských technológií.

Na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 20. storočia zápasila TKN s nedostatkom priestorov pre archivovanie literatúry v bodovom písme. Prosperujúca čiernotlač si tiež žiadala svoje kapacity v novom objekte a také súbežné expandovanie (braillovská produkcia a čiernotlač) sa nedalo prakticky zladíť ani uskutočniť.

Problém financovania tiež nebol marginálny. Vtedajšie vedenie TKN hľadalo model, v ktorom by okrem štátnych rozpočtových zdrojov vylepšili ekonomickú bilanciu organizácie vlastné výrobné-obchodné aktivity. Preto došlo k silnému preferovaniu výroby klasických printových produktov. Modernizovaný úsek čiernotlače mal fungovať podľa princípu akéhosi „vnútorného chozraščotu“.²⁵ V praxi by to znamenalo fakturovanie polygrafických prác zriaďovateľovi

²⁵ Chozraščot presadzoval už prezident A. Zápotocký, pravdaže, len slovné. Podstatou tejto ekonomickej metódy riadenia na teoretickej rovine je plánovanie nákladov, zisku, straty, presné rozdelenie kompetencií a osobnej zodpovednosti za výsledky hospodárenia štátneho podniku. Vo vedeckých koncepciách riadenia socialistickej ekonomiky mal chozraščot viesť k zvýšeniu hmotnej zainteresovanosti, k rastu kvality práce. Niektorí členovia tímu Otu Šika, autora ekonomickej reformy v šesťdesiatych rokoch minulého storočia sa domnievali, že práve chozraščotnými kanálmi sa môže podať vniesť do administratívne centralizovanej ekonomiky niektoré progresívne prvky baťovského štýlu. Architekt ekonomickej reformy socializmu s ľudskou tvárou O. Šik však veľmi dobre vedel, že ak sa má chozraščot uplatniť v reáli, potrebuje prostredie súťaživosti, konkurencie, bárs v medziach plánovanej socialistickej ekonomiky. (Porov.: KADLEC, V.: *Podivné konce našich prezidentov*. Hradec Králové: Kruh – Okamihy, s. 205 – 208).

– ÚV ZI v Bratislave, poprípade jednotlivým úsekom samotnej slepeckej tlačiarne. Hypoteticky by napríklad ekonomické oddelenie TKN malo fakturovať redakcii výrobu časopisov. V podstate by ale išlo o presun jedných a tých istých peňazí (rozpočtových) z jedného vrečka do druhého... Pochopiteľne, taký model nemohol reálne fungovať a ani sa do praxe nikdy nedostal. A keby aj, zaručene by nepresiahol hranicu ekonomických štatistických ukazovateľov; možno zaujímavých, ale skutočnú bilanciu TKN pramálo vylepšujúcich. Chozraščot sa totiž dal, aj to s mnohými problémami, uplatniť vo vzťahoch samostatných štátnych socialistických podnikov – ekonomických subjektov, no nie v jednej inštitúcii, nota bene absolútne odkázanej na štátne dotácie...

Nevidiaci a slabozrakí pričinením Branislava Mamojku napokon vždy presadili inovačné trendy v braillovskej tlači, trebárs v roku 1988 vytvorila TKN systemizované miesto pre samostatného odborného pracovníka so zameraním na počítačové technológie. Mnohí zrakovo hendikepovaní s neľúbosťou vnímali skôr samotný názov inštitúcie, v ktorom na prvom mieste trónilo slovo tlačiareň a knižnica bola až na druhom mieste.

V sumárnom pohľade obстоjí konštatovanie: roky 1979 – 1992 (vrátane pôsobenia M. Daniela) neboli érou vysloveného temna, no nedá sa popierať ani odklon inštitúcie od svojho najdôležitejšieho poslania: prioritného rozvoja špeciálnych knižničných a informačných služieb pre zrakovo hendikepovaných, vrátane špecifických braillovských tlačiarenských technológií.

IV. KAPITOLA

V ére informačného novoveku

Začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia sa redakcia aj tlačiareň podrobnejšie zoznamovali s vymoženosťami počítačovej sadzby a získavali prvé skúsenosti u Milana Mudráka vo vtedajších prešovských Duklianskych tlačiarňach. Prívetivý typograf ochotne poskytol mierne nezorientovaným priateľom zo slepeckej redakcie vzorkovník fontov písma. A vtedajší technický redaktor odchovaný na liatych olovených riadkoch sa nevedel dočkať, kým doma predpíše do zrkadla typ písma...

Nuž predznačoval, zakresľoval, vytešoval sa z prebohatej ponuky vzorkovníka. Obťahy čiernotlačovej verzie kmeňového časopisu Nový život (Priezor začal vychádzať neskôr) hrali nie všetkými farbami dúhy, ale počítačovými fontmi od výmyslu sveta. Chlebový times striedal hneď v nasledujúcom riadku arial (ten bol ešte pre slabozrakého čitateľa najpriateľnejší) a vzápätí zasvietila ozdobná constantia, poprípade iný vzor.

Vedúci výroby Ján Meluch neveriacky civel na tú mátež písmových vzoriek a sucho poznamenal: „Neviem ako kto, ale slabozrakí budú namiesto litier vidieť egyptské hieroglyfy premiešané s morzeovkou; teda ak vôbec niečo vylúštia...“ Nasledovala promptná korekcia a predpisovanie timesu v titulkoch a bezpätkového arialu v textoch príspevkov.

V tom čase sa len sporadicky hovorilo o internete, o digitalizácii, hoci práve o tej sa veľmi nasmelo, s maximálnou opatrnosťou v zasvätených kruhoch, šepkalo. Pár mesiacov po novembri 1989 sotvakto čo len tušil, že o sedem rokov začne česká televízia s prvými pokusmi digitalizácie svojho vysielania.

Nástup počítačov do knižničných, tlačiarenských a redakčných procesov sa vtedy odhadoval do časového horizontu tridsať rokov, ba skeptickejší prognostici hovorili o rovnom polstoročí. Aspoň laici bez hlbších vedo-

mostí, bez širšieho vzhladu do mikrosвета KIT (komunikačno-informačných technológií) pred osemnástimi rokmi takto uvažovali.

Český emigrant, riaditeľ a majoritný vlastník austrálskej spoločnosti Robotron proprietary limited, Ing. Milan Hudeček, predviedol 29. 4. 1990 v brnianskom hoteli International 8-bitový špeciálny počítač s hlasovým výstupom Eureka A4, ktorý po prvý raz prezentovali v austrálskom Melbourne v roku 1987. Začiatkom deväťdesiatych rokov bola Eureka bežnou pomôckou najmä amerických zrakovohendikepovaných (úplne nevidiaci spevák Stevie Wonder používal tri počítače typu Eureka s akustickým výstupom).¹

Českí a slovenskí účastníci Hudečkovej prezentácie boli Eureka nadšení, ale aj trochu smutní; kedy si bude môcť našinec dovoliť čo len snívať o hovoriacom počítači, ktorého cena sa vo vtedajšom kurze československej meny voči americkému doláru šplhala k 80-tisícim korunám československých? Neuplynulo ani desať rokov a slovenskí zrakovohendikepovaní majitelia prvého prototypu Eureka zasvätené diskutovali o prípadných vylepšeniach malého počítačového zázraku, ktorý však už vnímali aj používali ako kompenzačnú pomôcku.

Torzovité reminiscencie si nenárokujú na

¹ Porov.: Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých. Levoča: ÚNSS, Roč. I, č. 3/1990, s. 43.

detailnú presnosť: chcú iba ilustrovať nevídanú rýchlosť, s akou sa informačný novovek informačno-komunikačných technológií reálne priblížil k SKN M. Hrebendu. Celý proces, ktorým zrakovo postihnutí reagovali na skutočnú informačnú revolúciu a dokázali sa prispôbiť novým, v mnohých súvislostiach absolútne neznámym nárokom i podmienkam, si nielenže zaslúži úctu, ale sám o sebe by stačil ako téma obširnejšej vedeckej štúdie. Tempo inovácií, elektronizácie, internetizácie a digitalizácie vôbec nepoľavuje, skôr naopak...

4. 1 Desaťročie nových informačných a komunikačných technológií

Presná deliaca čiara či periodizácia novodobej epochy elektronizácie a digitalizácie SKN M. Hrebendu sa hľadá mimoriadne zložito; ak ju vôbec možno nájsť. Isté je len jedno: každá doba si žiada, hľadá a napokon i nachádza svojich ľudí. Popríklad si ľudia nájdu svoju pozíciu v nových časoch. V levočskej hrebendovskej inštitúcii zanechali svoj individuálny a originálny rukopis na skvalitňovaní knižnično-informačných služieb predovšetkým predseda Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska RNDr. Branislav Mamojka, CSc. a riaditeľ Ústrednej knižnice pre nevidiacich, od 1. januára 1998 Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu, Jaroslav Michal Kacera.

BRANISLAV MAMOJKA

Autor *Tyflopedického kalendária* (1995) či *Tyflopedického lexikonu jmenného* (2006) PhDr. Josef Smýkal patrí k výsostne serióznym bádateľom v českých aj slovenských dejinách slepeckého hnutia.

Jednako ale vzniká neveriteľne pasáž

z doterajšej biografie (lexikónového hesla) modranského rodáka Branislava Mamojku (1. 6. 1948), ktorý prišiel na svet s už poškodeným zrakom...

„Jelikož otec bol pracovníkom ministerstva v Prahe, začal chlapec navštevovať českou školu. U otca prevládlo presvedčenie, že by se jejich syn mohl odnárodnit, vyvinul proto iniciativu k založení ZŠ pro slabozraké v Bratislavě, což se nakonec podařilo. Po založení školy v Bratislavě tam Mamojka přešel jako jeden z prvních žáků.“²

Lenže špeciálne Gymnázium pro nevidomé a slabozraké mohol vyštudovať jedine v Prahe, pretože na Slovensku takáto inštitúcia v tom čase nebola. Navyše sa v pražskom gymnázium vyučoval aj jazyk slovenský.

B. Mamojka vyštudoval matematicko-fyzikálnu špecializáciu na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave. Obhájil rigoróznú prácu a napriek zrakovému hendikepu úspešne zvládol i aspirantúru – CSc. Vo Fyzikálnom ústave SAV (1971) sa zaoberal teóriou informatiky, fázovými prechodmi, kvantovou mechanikou a najmä vývojom i využitím počítačovej techniky pre nevidiacich a slabozrakých. Postupne sa v tejto sfére vedeckej práce zdokonalil natoľko, že autor-sky vypracoval niekoľko programov pre zrakovo postihnutých.³

Novozvolený predseda Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska zaujal svojím vystúpením v diskusných skupinách účastníkov medzinárodného sympózia v dánskej Fredericii roku 1990. Začal si vytvárať nielen kredit osobnej či individuálnej dôveryhodnosti, ale – čo bolo najpodstatnejšie – vytváral žiživé predpolie slovenskému slepeckému hnutiu v medzinárodných kontaktoch. Korektne vyťažil pre spoločnú vec zrakovo postihnutých maximum zo svojho

² SMÝKAL, J.: *Tyflopedický lexikon jmenný*. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm> – Vyhľadané 15. mája 2008.

³ SMÝKAL, J.: *Tyflopedický lexikon jmenný*. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm> – Vyhľadané 15. mája 2008.

Na oddelení zvukových štúdií má Ladislav Szüllő za úlohu spracovanie zvukových kníh z pásov a magnetofónových kaziet do moderných digitálnych foriem na CD nosiče.

členstva v Európskej únii nevidiacich a ďalších medzinárodných grémií. B. Mamojka je výborným stratégom aj vo vnútroštátnej diplomacii: veľmi efektívne komunikuje s médiami, vie zvoliť najoptimálnejšiu taktiku aj štýl komunikácie s rezortnými inštitúciami. V slovenskej slepeckej tlači sa prezentuje ako vecný, analyticky presný, niekedy až prísne racionálny štýlom píšuci publicista.

JAROSLAV MICHAL KACERA

Osud sa obrátil neprajnou tvárou k viacerým nevidiacim, ale k rodákovi z liptovských Smrečian sa zachoval obzvlášť nemilosrdne. Jaroslavov otec padol v SNP a chlapec – polosirotá onedlho po tejto rodinnej tragédii prišiel o zrak a nadto i o pravú ruku po náhodnom kontakte s vojnovou muníciou.

Čo aj dvojnásobne zdravotne postihnutý, túžil

po vzdelávaní, rád spoznával svet v košatých súvislostiach. Absolvoval levočskú základnú školu pre nevidiacich, no musel sa uspokojiť s košíkárskym remeslom. Až v roku 1960 začal stredoškolské štúdiá, ale napriek nadpriemerným výsledkom ho na vyťaženie (ale v minulom režime mimoriadne protekčnú) právnickú fakultu neprijali.

J. Kacera začal pracovať vo VDI Obzor a auto-didakticky sa venoval sociálnemu právu. Klasické univerzitné vzdelanie sa usiloval kompenzovať cyklickými školeniami, odbornými seminármi a individuálnym štúdiom. Všetko dovtedajšie úsilie mohol zúročiť na novom poste sociálneho pracovníka Výrobného družstva invalidov v Košiciach od roku 1976. Neskôr ho vedenie družstva vymenovalo do funkcie podnikového právnik. Táto funkcia si ale vyžadovala vysokoškolskú kvalifikáciu, ktorú J. Kacera získal v roku 1985,

ale v rigoróznom konaní už nepokračoval.

Po piatich rokoch začal pracovať v Tlačiarňach a knižnici pre nevidiacich v Levoči najprv ako odborný knižničný pracovník, v roku 1992 prevzal vedenie slepeckej redakcie a zakrátko ho vymenovali za riaditeľa celej inštitúcie, ktorú viedol do roku 2005.

Jaroslav M. Kacera sa rozhodol pre zásadnú štrukturálnu zmenu TKN, neskôr ÚKN a nakoniec SKN M. Hrebendu. Uvedomoval si vznik trhového konkurenčného prostredia v slovenskej polygrafii aj kapacity slepeckej inštitúcie, ktorá nemohla súperiť s rozrastajúcimi sa privátnymi (sprivatizovanými) tlačiarňami v čiernotlačovej produkcii. Dlhodobu a systematicky vytváral pôdu na ofenzívny nástup braillovskej tlače. S touto stratégiou úzko súviselo i preorientovanie osnovného poslania inštitúcie, v ktorej sa postupne presadila idea dominancie knižničných a informačných služieb.

Napriek svojmu zrakovému hendikepu prejavil J. M. Kacera až neveriteľnú intuíciu a ústretovosť voči novinkám vedy a techniky, hlavne v súvislosti s informačnými potrebami zrakovopostihnutých – a nielen členov ÚNSS. Svojou tvrdohlavosťou priviedol nezriedka na pokraj zúfalstva kompetentných úradníkov ministerstiev kultúry, práce, sociálnych vecí a rodiny, ale zväčša dosiahol, čo si zaumienil a chcel.

Obdobie rokov 1998 – 2008 sa síce dá interpretovať ako ucelená časová etapa, no nie bez nadväznosti na niektoré procesy v bývalej ÚKN. Od počítačovej evidencie jednotlivých titulov a vytvárania modernej databázy sa zvukové štúdiá levočskej Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu prepracovali k prvej knihe vyrobenej v systéme DAISY.

Levoča sa v júni 1997 dostala medzi krajiny zapojené do celosvetového testovania prehrávačov Plextalk, ktorý obsahuje zodpovedajúce navigačné funkcie a obsluhuje sa počas priebežného počúvania ako bežný CD prehrávač. Zrakovopostihnutí používatelia teda môžu pracovať buď v domácom informačnom prostredí alebo

v technologicky adaptovaných oddeleniach knižnice. Rovnako dôležitá je príležitosť načítavateľa použiť Plextalk v mimoštúdiiovom prostredí.⁴

Vedúci zvukových štúdií SKN M. Hrebendu Ing. Milan Heimschild zhodnotil plusy aj mínusy DAISY systému: „Najväčším problémom pri čítaní zvukových kníh na kazetách je obmedzenie rýchleho vyhľadávania potrebných informácií. Keďže informácie na kazetách sú uložené za sebou, dajú sa prehrávať len postupným prevíjaním kaziet oboma smermi, čo je zdĺhavé, únavné a málo efektívne. Preto hlavným cieľom DAISY systému je, preniesť logickú štruktúru tlačenej knihy do zvukovej podoby a čitateľovi poskytnúť výkonný nástroj pohybu s rovnakou alebo dokonca vyššou rýchlosťou, akú dosahujú čitatelia bežných kníh. To znamená mať rýchly prístup k ľubovoľne požadovanému miestu nahrávky. Druhým cieľom bolo vyvinúť systém nezávislý na výbere distribučného média (kazeta, disk), aby bolo možné využiť nové distribučné technológie blízkej i vzdialenejšej budúcnosti.“⁵

ELEKTRONIZÁCIA, INTERNETIZÁCIA A DIGITALIZÁCIA

Vedúci oddelenia informačných technológií a digitálnej knižnice Mgr. Norbert Végh tvrdí, že o digitálnych informačných službách SKN sa dá hovoriť až od zavedenia knižnično-informačného systému Libris v roku 1995; čitateľom vtedy sprístupnili katalóg v digitálnej forme.⁶

Na sklonku deväťdesiatych rokov 20. storočia ešte levočská slepecká knižnica technologicky

⁴ VÝROČNÁ SPRÁVA SLOVENSKEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH MATEJA HREBENDU ZA ROK 2004. Levoča: SKN M. Hrebendu, marec 2004, s. 11.

⁵ *Daisy workshop III – zborník zo seminára*. Marburg: Deutsche Blindenstudienanstalt, 2001, s. 5.

⁶ VÉGH, N.: *Informačné služby Slovenskej knižnice pre nevidiacich v Levoči za posledné desaťročie*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 10.

Starostlivosť o originály zvukových kníh a časopisov je v rukách Anny Madejovej. Nosiče so zvukovými nahrávkami sú dnes uložené v moderných posúvných regáloch.

zaostávala napríklad za Prahou a Budapešťou, kde už podobné inštitúcie pre zrakovo postihnutých mali moderný a výkonný tlačiarenský stroj Puma. V roku 1997 podobný prototyp získala aj SKN v Levoči a dosiahla vtedajší európsky štandard umožňujúci prepojenie stroja s osobným počítačom. Dodnes sa na tomto stroji tlačia časopisy *Naše ráno* a *Za svetlom*. V tom čase boli Levočania spolu s českými kolegami z Knihovny a tiskárny K. E. Macana v Prahe zaškolení do obsluhy programu na zhotovovanie DAISY kníh prvej generácie.⁷

N. Végh vo svojej štúdii uvádza viacero prelomových a úspešných udalostí, ktoré posunuli

⁷ VÉGH, N.: *Informačné služby Slovenskej knižnice pre nevidiacich v Levoči za posledné desaťročie*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 10.

SKN M. Hrebendu vskutku do epochy informačného novoveku.

V roku 1998 Nadácia otvorenej spoločnosti (Open Society Found) poskytla financie na prvé internetové služby SKN: webové sídlo www.skn.sk, e-mailovú adresu: skn@skn.sk a digitálny katalóg.

V roku 2000 sa zmodernizovala tlačiarenská technika zakúpením veľkokapacitnej tlačiarne Braillo 400 SR, čím sa zabezpečil zdroj na plné texty kníh a časopisov, ktoré sa predtým vytlačili v Braillovom písme.

V rokoch 2002 – 2003 uzreli svetlo sveta prvé zvukové digitálne časopisy *Pohyb* a *Novet* na CD ROM vo formátoch AUDIO CD a MP3, ktoré sa dali prehrávať na klasických CD prehrávačoch a prehrávačoch MP3. Tieto skúšobné časopisy boli doplnené aj plným textom týchto magazínov. Na praktické zavedenie zvukových

časopisov vo formáte CD AUDIO si však nevidiaci museli počkať až do konca roku 2006.

V roku 2003 zaviedla SKN pre nevidiacich novú službu, zasielanie časopisov vo formáte TXT a RTF (dostupný aj na CD) pod názvom E-mailový balíček.

Významným medzníkom pri digitalizácii zvukových kníh a časopisov bolo pridelenie grantu japonskej vlády na digitalizáciu zvukových štúdií SKN v roku 2003, odvtedy sa originály zvukových dokumentov archivujú na audio CD. Súčasne sa zaviedol systém DAISY druhej generácie.

Od roku 2006 funguje systém *Sprístupnenia zvukových kníh v digitálnej forme nevidiacim a slabozrakým používateľom prostredníctvom webového sídla Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči* podporený Ministerstvom dopravy, pôšt a telekomunikácií SR zo 14. júla 2006 č. 1706/M-2006 o štandardoch pre informačné systémy verejnej správy. Cieľom projektu je sprístupniť knihy pre nevidiacich a slabozrakých používateľov vydávaných SKN prostredníctvom webového sídla SKN v digitálnej forme a znížiť informačný deficit zrakovo hendikepovaných.

V roku 2006 dostala SKN aktualizovanú a podstatne vylepšenú verziu nového webového sídla SKN www.skn.sk. Časopis *Nový život* – rok 2005 sa dostal na webovú stránku vo formáte MP3. Sprístupnenie webového sídla SKN zodpovedalo požiadavkám iniciatívy Blind Friendly Web. V súťaži o najlepšie webové sídla knižníc na Slovensku – Top Web Lib 2006 získala SKN M. Hrebendu prvé miesto v kategórii vedeckých a špeciálnych knižníc. Prístupnosť webového sídla potvrdila aj Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska certifikátom o prístupnosti stránky pre nevidiacich druhej úrovne. Slepecká knižnica webovým sídlom splnila aj Štandardy IS verejnej správy podľa výnosu Ministerstva dopravy, pôšt a telekomunikácií

Slovenskej republiky.⁸

Prístup musí byť zabezpečený tak, aby tieto elektronické zdroje mohli využívať výhradne nevidiaci a slabozrakí používatelia z webového sídla www.skn.sk. Sprístupnenie zvukových časopisov a kníh je zabezpečené ochranou prístupu (meno, heslo prípadne grid karta) a ochranou obsahu systémom DRM – Digital Rights Management = Digitálna správa práv, čím sa zabezpečí ochrana pred neoprávneným šírením zvukových kníh, ktoré sú určené pre nevidiacich. Technické sprístupnenie sa týka všetkých zvukových dokumentov SKN, ktoré vznikli po roku 2003.⁹

Nové digitálne informačné služby chce SKN čo najviac spopularizovať interaktívnymi prezentáciami, informatívnymi akciami (školenia, semináre) pre nevidiacich. Očakáva sa ďalšie rozširovanie digitálnych časopisov v tzv. digitálnom balíčku časopisov vo formáte TXT a RTF, ale aj vo formátoch MP3 a audio CD. Veľkou výzvou pre SKN M. Hrebendu je v súčasnosti prechod a zvládnutie knižnično-informačného systému tretej generácie (KIS3G) – Virtua.

4. 2 Slepecká tlač v 21. storočí – štýl magazínový a seriózny

Až zásadné zmeny politického systému, spoločnosti a vlastníckych i ekonomických podmienok umožnili vytvorenie novej štruktúry komunikačných inštitúcií. Prijatím zákona Fede-

⁸ VÉGH, N.: *Informačné služby Slovenskej knižnice pre nevidiacich v Levoči za posledné desaťročie*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 10.

⁹ VÉGH, N.: *Informačné služby Slovenskej knižnice pre nevidiacich v Levoči za posledné desaťročie*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 10.

rálneho zhromaždenia ČSSR č. 86/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch, sa utvorili základné legislatívne predpoklady dynamických zmien systému periodickej tlače na Slovensku. V § 1 ods. 1 sa definuje nové spoločenské poslanie prostriedkov masovej komunikácie ako demokratickej inštitúcie, prostredníctvom ktorej občania v súlade s ústavne zaručenou slobodou prejavu, slova a tlače získavajú informácie a verejne vyjadrujú svoje názory.¹⁰

Kategorizácia UNESCO typologicky delí periodickú tlač podľa periodicity a obsahového zamerania, ale tieto dve kritériá sa ešte rozširujú o kategóriu územného pôsobenia konkrétnych novín, časopisu alebo inej tlačoviny.¹¹

Podľa periodicity rozoznávame denníky (vychádzajú najmenej 4-krát v týždni a môžu mať tri verzie: ranníky, poludníky a večerníky). Redšiu periodicitu majú dvojdenníky (obdeníky – vychádzajú 2 až 3-krát v týždni). Veľmi rozšírením periodikom sú týždenníky (vychádzajú 40 – 52-krát v roku), redšiu periodicitu majú desaťdenníky (30 – 60-krát v roku), dvojtýždenníky, mesačníky, dvojmesačníky, štvrtročníky, občasníky (pokiaľ má byť občasník periodikom, musí vyjsť najmenej dva razy v jednom kalendárnom roku.)¹²

Podľa novelizovaného zákona o periodickej tlači č. 175/1990 Zb. z marca 1990 je slepecká periodická tlač rozdelená do nasledujúcich skupín:

Časopisy podľa *periodicity a jazyka* vydania:

- dvojtýždenník – Prameň,

- mesačníky – Nový život, Pohyb,
- dvojmesačníky – Vierka, Rozhlady, Mladosť, Šach, Novet, Priezor,
- štvrtročníky – Nádej, Kultúrno-literárny vyber, Akord, Dotyky.

Jazykom vydania je štátny jazyk – slovenčina. Slepecké periodiká podľa *tematických skupín* čiže obsahového zamerania:

Periodiká pre širokú verejnosť

- ilustrované – Priezor,
- politické, filozofické, náboženské a kultúrne – Nádej, Kultúrno-literárny vyber,
- pre ženy, mužov a rodinné – Vierka, Nový život,
- o cestovnom ruchu, voľnom čase a športe – Pohyb, Šach,
- populárne spoločenskovedné – Prameň, Rozhlady,
- populárne vedecko-technické – Novet,
- pre deti a mládež – Mladosť.

Periodiká pre špecifické skupiny čitateľov

- odborné – Akord (pre učiteľov hudby), Dotyky (pre masérov).

Ak klasifikujeme slepecké periodiká podľa *územného pôsobenia*, treba povedať, že všetky tituly sú výlučne ústredné, celoslovenské. Každý časopis ma vyprofilovanú svoju obsahovú štruktúru.¹³

Slepecká žurnalistika môže legitímne využívať všetky žánre, metodiky redakčnej práce aj s informačnými zdrojmi; dali by sa vymenovať ešte ďalšie spoločné znaky s bežným novinárstvom a publicistikou. Redakcia časopisov pre nevidiacich je jedným zo siedmich organizačných útvarov SKN a priamo zodpovedá za úroveň všetkých tvorivých fáz žurnalistickej tvorby i za kvalitu neperiodických publikácií, ktoré spracúva. Vo svojej činnosti vychádza z každoročného tematického plánu, no reaguje pohotovo aj

¹⁰ SEČÍK, I.: *Ústavnoprávne zabezpečenie slobody tlače a informácií v Slovenskej republike*. In: *Otázky žurnalistiky*. Roč. XXXVI, č. 3. Bratislava: Novinársky študijný ústav, 1993, s. 145.

¹¹ BREČKA, S.: *Globalizácia a regionalizácia masovej komunikácie – dve strany jednej mince*. In: *Otázky žurnalistiky – časopis pre výskum a prax prostriedkov masovej komunikácie*. Roč. XLII, č. 2. Bratislava: Národné centrum mediálnej komunikácie, 1998, s. 129 – 136.

¹² TUŠER, A.: *Ako sa robia noviny*. Bratislava: SOFA, 1999, s. 25.

¹³ PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 20.

na aktuálne udalosti v celospoločenskom dianí, v živote, práci, aktivitách a záujmoch nevidiacich a slabozrakých.

Redaktor pracujúci pre nevidiacich a slabozrakých ale musí zohľadňovať niekoľko osobitných rysov svojho profesionalizmu. V prvom rade musí citlivo reagovať na komplikovanejší proces percepcie žurnalistických výpovedí a tvorivých prejavov nevidiacimi a slabozrakými čitateľmi. Kritické príspevky nie sú síce v slepeckej tlači tabuizované, ale žiada sa viac sociálnej empatie, etiky a vôbec spoločenského taktu, najmä v stvárňovaní tém o zrakovo hendikepovaných jedincoch, poprípade o nedostatkoch a pochybeniach širšej slepeckej komunity. Moderná psychológia rozlišuje niekoľko druhov človečej inteligencie; dnes vystupuje do popredia najmä sociálna inteligencia, a nielen vo vzťahu vidiacich k zrakovo hendikepovaným.

Na tvorbe slepeckých periodík sa zúčastňuje ako poradný orgán aj 5-členná redakčná rada, ktorej členmi sú výlučne externí spolupracovníci redakcie – zástupcovia Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska, Združenia nevidiacej a slabozrakej mládeže na Slovensku, tyflopädagóg a aktívni dopisovatelia z radov zrakovo postihnutých. Členovia autorsky prispievajú do slepeckých časopisov, upozorňujú na zaujímavé témy, pripomienkujú tematický plán na príslušný kalendárny rok, hodnotia jednotlivé vydania periodík, obsahujú i technickú stránku, navrhujú, resp. schvaľujú témy nástenného reliéfneho kalendára. Redakčné grémium má však výsostne konzultačný charakter a tomu zodpovedajú aj kompetencie rady.¹⁴ Rokovania redakcie s redakčnou radou vytvárajú názorovú pluralitnú platformu, no majú aj skrytú humánnu

¹⁴ V minulosti, hlavne v päťdesiatych rokoch minulého storočia, vydavatelia súdobej straníckej tlače delegovali redakčným radám príliš veľké právomoci. Redakčné rady zasahovali do všetkých sfér žurnalistického života; najvypuklejšie sa postavenie externých grémii prejavovalo v podnikovej tlači. Novembrový zlom roku 1989 bol labuťou piesňou nejedného redakčného grémia. Vydavatelia, privátni obzvlášť, jednoducho nijakú redakčnú radu nepotrebovali a zasahovali do médií priamo, pravdaže nie vždy šťastne... (Poznámka autora).

dimenziu: nevidiaci a slabozrakí čitatelia majú istotu, že ich v kontaktoch s redakciou zastupujú kvalifikovaní, tiež zrakovo hendikepovaní ľudia.

V súčasnosti slepecká redakcia pripravuje do výroby 17 časopisov v Braillovom písme, vo zvukovej forme na audiokazetách, vo zväčšenej čiernotlači, v digitálnej forme (e-mailový balíček a na disketách, resp. CD nosičoch), ktoré sú určené zrakovo postihnutým abonentom.

Roku 2002 začali v SKN experimentálne vydávať *Priezor* v digitálnej forme, ale o rok neskôr prešli k balíčku obsahujúcemu viacero periodík na disketách, resp. prostredníctvom e-mailov. Tento spôsob expedície oslovil najmä mladších abonentov, medzi ktorými možno predpokladať viac majiteľov počítačov než v strednovekej, poprípade staršej generácii nevidiacich. Ostatné dva roky vychádza *Nový život* a *Novet* aj na CD nosičoch a v nastávajúcich rokoch bude tento trend pokračovať. Od roku 2010 chce SKN skončiť s nahrávaním kníh a časopisov na magnetofónové kazety a plánuje prejsť na digitálne nahrávanie na CD nosiče.

Z braillovských časopisov je najstarší kmeňový časopis *Nový život*, ktorý vychádza už 59. rok. Dnes je mesačník, lenže jeho periodicita sa zmenila z dvojtýždenníka na mesačník roku 2004. Od januára roku 2007 vychádzal každé tri týždne, ale o rok na to sa z finančných dôvodov opäť vrátil k mesačnej periodicite. Ťažiskové témy sa spravidla venujú aktuálnym sociálno-právnym informáciám, ktoré sa týkajú zrakovo postihnutých. Keďže ide o časopis o nevidiacich a pre nevidiacich, zodpovedajú tomu aj vyprofilované rubriky, napríklad Sociálno-právna poradňa, Napísali ste nám, Vy sa pýtate – my odpovedáme, Blahoželáme, Nezabúdame na nich, Z redakčnej kuchyne, Knížne novinky a iné. Časť periodika tvoria prevzaté informácie zo slovenských denníkov, týždenníkov či internetu.¹⁵

¹⁵ PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knížnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 24.

Súčasťou kompletizácie dokumentov je aj ručné knihárske spracovanie. Pri tejto činnosti sme zastihli Martu Košťalovú.

Nový život sa považuje za „kmeňové“ periodikum Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska, ktorá sa pravidelne uchádza o grantovú podporu na vydávanie svojho časopisu. Keď sa v januári 1994 Ústredná knižnica pre nevidiacich dostala ako celok pod kuratelnu ministerstva kultúry, uvažovalo sa, že rezort prevezme aj kompletnú agendu slepeckej periodickej tlače. Napokon zo zámeru zišlo a ÚNSS si ponechala Nový život vo svojej vydavateľskej pôsobnosti i za cenu nemalých problémov so získavaním financií. Neskorší vývoj dokázal, že ani priama podriadenosť daktorého periodika pod rezortnú inštitúciu negarantuje stopercentnú ochranu pred zánikom – zrušením časopisu...

Ženám je určený dvojmesačník *Vierka*.

Pre milovníkov umenia a kultúry vychádza štvrťročník *Kultúrno-literárny výber*, ktorý aj po odchode do starobného dôchodku stále zоста-

vuje externá spolupracovníčka, bývalá šéfredaktorka:

L'UDMILA HREHORČÁKOVÁ

V rodnom liste má síce napísaný dátum 19. 1. 1944 a mesto Levoča, ale už základnú školu začala navštevovať v Poprade, kde jej zistili silnú slabozrakoosť. Navzdory poškodenému vitálne dôležitému vnemu absolvovala nielen strednú, ale i vysokú školu v Prešove, kde vyštudovala pedagogický smer kombinácie predmetov slovenčina – ruština. Prvou kantorskou štáciou L. Hrehorčákovej bolo odborné učilište v Novákoch. Keď sa z rodinných dôvodov presťahovala do Košíc, dostala miesto v jednej z tamojších priemysloviek. Po niekoľkých rokoch sa vrátila pod tatranské končiare: usídlila sa v Poprade, učila v neďalekom Svite. V tom čase už aktívne prispievala do Nového života – časopisu pre

nevidiacich. V roku 1985 vystriedala O. Uhrňáka na poste vedúceho redaktora a vo funkcii zotrvala do roku 1992 – rezignovala na vlastnú žiadosť. Lenže po personálnom pohybe v redakcii sa roku 1995 opäť stala šéfredaktorkou.¹⁶ Už ako stredoškolačka sa pokúšala o písanie poézie a táto záľuba ju neopustila podnes.

Ľ. Hrehorčáková je typom kultivovanej, senzitivnej a jazykovo zdatnej novinárky; vysokoškolské štúdium slovenčiny prispieva k vytríbenosti jej písomného prejavu. Problémy nevidiacich spracovávala a interpretovala s úprimnou empatiou, v bohatej publicistickej štylistike. Okrem slepeckých tém sa zaoberá aktuálnymi otázkami slovenského národného života, identity, kultúrnych i mravných hodnôt a historického dedičstva.

Čaro kráľovskej hry opantalo v dobrom slova zmysle aj zrakovo postihnutých, ktorí si môžu informácie, odborné názory o partiách na šachovniciach vymieňať na stránkach dvojmesačníka *Šach*.

SILA VIERY V NÁDEJI

Ani po roku 1989 sa nedá hovoriť o definitívnom zhodnotení, docenení a celostnom uplatnení záverov Druhého vatikánskeho koncilu. Ekumenizmus, evanjelizácia, kresťanské spoločenstvo absolútne korešpondovali, ba súzvučili s ovzduším nežnonovembrových námestí, kde hojne zaznievalo volanie po láske, úprimnej, kritickej a vskutku zvnútornenej sebareflexii, dialógu, tolerancii, ľudskosti, odpustení, pokání. Tieto nadčasové hodnoty mali nájsť svoj duchovný obraz v novej kvalite medziludských vzťahov, komunikácie, spolunažívania a, v neposlednom rade, humánneho spolucítania umocňovaného schopnosťou sociálnej empatie občianskej pospolitosti.

Ekumenické princípy mohli nájsť, a v značnej miere i našli, veľký priestor v náboženskom

periodiku pre zrakovo hendikepovaných *Nádej*. Vznik tohto časopisu treba pripísať vrúcnej oduševnenej viere v zmysle Božieho slova, životom poučenej pokory a v prvom rade neuveriteľnej pracovitosti jedného, nota bene ťažko telesne postihnutého, úplne nevidiaceho korektora, dnes veľmi zdatného, iba vekovo penzionovaného, lež nesmierne činorodého publicistu Ľudovíta Varhánika z Levoče.

Nezainterosovaný vidiaci sotva detailne pochopí akú vytrvalosť hraničiacu – bez zveličenia – s vynakladaním vlastného chatrného zdravia musel tento nenápadný muž preukazovať nad stránkami jednotlivých vydaní *Nádeje*. Autor tejto knihy spolupracoval s Ľ. Varhánikom pri zostavovaní prvých čísel ekumenického štvrťročníka v Braillovom písme, môže teda vierohodne charakterizovať nevidiaceho zakladateľa, neskoršieho redakčného kolegu (Ľ. Varhánik prešiel v roku 1993 z postu korektora do funkcie redaktora slepeckých časopisov na plný úväzok).

Ľ. Varhánik, hoci nikdy ani slovičkom ne naznačil svoj status či potenciálnu príslušnosť k laickému apoštolátu, nastolené kritériá spĺňa. K aktívnej redaktorskej a publicistickej práci sa uňho pridružuje dlhoročná organizačná činnosť v slovenskom hnutí nevidiacich a slabozrakých, pôsobenie v ekumenizácii, evanjelizácii, ale najmä podiel Ľ. Varhánika na celkovom zintenzívnení náboženského života zrakovo postihnutých.

Húževnatý zanietenec predostrel redakcii tematicky ujasnený, starostlivo prepracovaný a v optimálnom časovom horizonte i v reálnej periodicite vyšpecifikovaný projekt ekumenickej prílohy v Braillovom písme. Koncepčnosť edičného zámeru vyplynula z dlhodobejšieho úsilia Ľ. Varhánika, ktorý už pred novembrom 89 žiadal Ústredný výbor a Ústrednú radu Zväzu invalidov v SR o súhlas na vydávanie náboženského časopisu. Žiadosť nevidiaceho korektora však ostávala bez odozvy. Na sklonku roka 1989 preto svoj pokus zopakoval. ÚV ZI SR

¹⁶ Porov.: SMÝKAL, J.: *Tyflopedický lexikon jmenný*. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha-13t.htm> – Vyhľadane 15. mája 2008.

už nemal námietky, ale svoj súhlas deklaroval s maximálnou opatrnosťou, len ústne.

Slúži ku cti nevidiaceho zakladateľa Nádeje, že neprepadol nekritickému nadšeniu a neprečoňoval vlastné sily, ale hľadal kompetentné, kvalifikované cirkevné aj duchovno-intelektuálne authority vo svojom okolí. Prvú pomocnú ruku mu podal levočský farár a správca tunajšieho subdekanátu Mons. Prof. ThDr. ICDr. PaedDr. František Dluhoš, PhD., ktorý okrem duchovného posilnenia poskytol do úvodného čísla Nádeje príspevok Heinricha Friesa, profesora fundamentálnej teológie mníchovskej univerzity a prednostu ústavu pre ekumenickú teológiu, O kríži a vybral taktiež piesne do Jednotného katolíckeho spevníka v Braillovom písme (1990). Doc. PhDr. Ivan Chalupecký a PhDr. Rudolf Lesňák nezištne darovali Ľ. Varhánikovi niekoľko náboženských kníh.¹⁷

„Všemohúci Bože, svojho služobníka Jána si vyvolil za nástupcu apoštolov a za pastiera svojho ľudu, prosíme Ťa, udeľ mu ducha rady a sily, ducha vedomosti a nábožnosti, aby svedomito spravoval ľud, ktorý si mu zveril a tým budoval Cirkev ako znamenie spásy pre celý svet.

Skrze nášho Pána Ježiša Krista, Tvojho syna, ktorý je Boh a s Tebou žije a kraľuje v jednote s Duchom svätým po všetky veky vekov.

Amen.“

Drahý brat v Kristu,

trochu oneskorene odpovedám na Váš list, ktorý ste mi poslali. Teší ma, že máte iniciatívu, aby sa aj nevidiacim dostalo náboženskej literatúry. Žehnám tomu a ja sám sa budem usilovať o to, aby som veci dopomohol.

¹⁷ VARHÁNIK, Ľ.: *Roky s Nádejou a v nádeji* (memoárové reminiscencie nevidiaceho redaktora). Levoča: *autorizovaný rukopis* – osobný archív Ľ. Varhánika, archív autora, Levoča, marec 2003.

Srdečne Vás pozdravujem, spomínam si a posielam svoje arcipastierske požehnanie.

Váš v Kristu a Márii + Ján Sokol¹⁸

Požehnanie od trnavského arcibiskupa, metropolitu Slovenska, myšlienke založenia, vydávania a distribuovania ekumenickej Nádeje bolo v prvom rade morálnym zadosťučinením a mohutnou vnútornou inšpiračnou vzpruhou pre Ľ. Varhánika, ktorý sa na prelome rokov 1989 – 1990 nestretával len s jednoznačne kladnými reakciami na svoje aktivity.

„V poslednom čase badať snahu o zjednotenie, ktorá je evidentná najmä od začiatku pôsobenia brata Rogera Schutza v Taizé, kam chodia desaťtisíce kresťanov rôznych vyznaní a denominácií, aby načerpali sily z jedného prameňa v duchu Ježišovho odkazu. V tomto duchu sme i my zamerali svoju činnosť v zmysle poslania ekumenického časopisu Nádej. Príspevky do Nádeje boli zostavované z náboženskej tlače rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi, ale aj evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, česko-bratskej cirkvi evanjelickej, cirkvi adventistov siedmeho dňa, kalvínskej cirkvi a pravoslávnej cirkvi. Moja zásada je, mať na úvod každého čísla kresťanskú báseň. Kresťanskej poézii sa pritom nevyhýbam ani vo vnútri čísla, no nie je tam vždy.“¹⁹

Napriek precízne sformulovanej koncepcii náboženského slepeckého periodika i odhodlaniu zostavovateľa Ľ. Varhánika neboli príprava a vydanie prvých čísel bezproblémové, už z rýdzo praktického hľadiska. Zostavovateľ, redaktor musel prvé výtlačky v bodovom písme aj korigovať (vrátane vlastných autorských príspevkov), čo bolo mimoriadne náročné; v solídnej polygrafickej praxi sa totiž uplatňuje dvojstupňovitá korektúra, aby sa predišlo „syndrómu vyčítania“.

¹⁸ SOKOL, J.: *Modlitba a list adresovaný Ľ. Varhánikovi (január 1990)*. Levoča: osobný archív Ľudovíta Varhánika, archív autora práce, Levoča, marec 2003.

¹⁹ VARHÁNIK, Ľ.: *Roky s Nádejou a v nádeji* (memoárové reminiscencie nevidiaceho redaktora). Levoča: *autorizovaný rukopis* – archív Ľ. Varhánika, archív autora, Levoča, marec 2003.

ných očí“ – človek totiž takmer na sto percent prehľadne chyby v texte, ktorý sám napísal.

Vidiaci si sotva dokáže čo len predstaviť, aké mravenčie úsilie musel vynakladať korektor, odkázaný výlučne na svoj hmat, pri opravovaní morfológicky, syntakticky, štylisticky, kompozične zložitých textov s náboženskou tematikou, ktoré sa žánrovo radia medzi náučné prejavy a nezriedka dokonca inklinujú k náročným útvaram esejistického štýlu.²⁰

Prvé číslo Nádeje (vtedy ešte len ako prílohy Nového života, bez samostatného registračného čísla) vyšlo v marci 1990. Úvodnej edícii ekumenického štvrťročníka predchádzala živá anketová diskusia o názve pripravovaného časopisu medzi zrakovo hendikepovanými čitateľmi (s návrhom pomenovať periodikum priliehavým, stručným, výstižným slovom Nádej prišiel ako prvý Ľ. Varhánik). Do redakcie, resp. priamo na adresu Ľ. Varhánika do jeho zamestnania prišli návrhy nazvať časopis Mariánske zvony, Ave Mária, Cirkev a spoločnosť, Viera, nádej, láska, Rozsieváč... Väčšina sa ale priklonila k verzii zostavovateľa, ktorý sa podvedome inšpiroval úvodnou strofou známej náboženskej piesne Ó, láska, nádej, spása, – ó, Spasiteľu môj, – len tebe sa oddávam, – ty pravdy, dobra zdroj...²¹

Mladšej vekovej kategórii je určená *Mladosť* s dvojmesačnou periodicitou.

Popri autorských a prevzatých článkoch sú jednou z foriem oddychu a vzdelávania čitateľov kvízy, krížovky, štvorsmerovky a prešmyčky v braillovských periodikách. Súťažiaci sú motivovaní vecnými sponzorskými cenami, ktoré redakcia zabezpečuje v regióne i v širokom okolí.²²

Zvukovú formu periodík obľubujú najmä abonenti, ktorí stratili zrak v dospelom veku. Do

²⁰ Porov.: MISTRÍK, J.: *Štylistika slovenského jazyka*. Bratislava: SPN, 1985, s. 245 – 301.

²¹ JEDNOTNÝ KATOLÍCKY SPEVNÍK – 64. vydanie. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2001, s. 363.

²² PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 25.

zvukovej podoby na audiokazetách a CD nosičoch redakcia pripravuje časopis *Nový život* (ide o braillovskú mutáciu) a časopis *Prameň* s rozhovormi, reportážami a anketami o nevidiacich. Autorské príspevky pochádzajú z celého Slovenska. V dvojtýždenníku *Prameň* každoročne odznievajú zvukové seriály na vybranú tému (zberatelia, živnostníci-podnikatelia, načítavateľa kníh a časopisov, pamätníci slepeckého hnutia a iné), ako aj ankety, rozhovory a reportáže z celého Slovenska, ktorých hlavnými aktérmi sú nevidiaci a slabozrakí.

Pre majiteľov vodiacich psov je určený zvukový časopis *Vodiaci pes*, ktorý vydáva ÚNSS, pričom redakcia zabezpečuje redakčnú apretáciu príspevkov a zadáva časopis na zvukové spracovanie.

Okrem braillovských a zvukových periodík pripravuje redakcia v súčasnosti už len jediný časopis pre slabozrakých čitateľov, a to *Priezor* – ide vlastne o výber článkov z časopisu *Nový život*. Jeho súčasťou je aj periodikum *Vierka*, ktorá kopíruje obsah braillovskej mutácie tohto časopisu. Do roku 2003 (vrátane) vychádzali *Priezor* a *Vierka* samostatne, od roku 2004 opäť, v dôsledku zníženia finančných príspevkov, vychádzajú po fúzii spoločne.²³

Od roku 2003 dostávajú nevidiaci a slabozrakí používatelia internetu tzv. e-mailový balíček obsahujúci 8 časopisov – *Nový život*, *Vierka*, *Rozhlady*, *Mladosť*, *Novet*, *Nádej*, *Pohyb*, *Dotyky* a tiež braillovsky kalendár na príslušný rok. Od roku 2002 ponúka redakcia čitateľom aj ozvučené časopisy, ktoré číta vidiaca verejnosť. Prvým digestovo spracovaným periodikom bol týždenník *Život*, ku ktorému pribudli aj *Rebecca* a *Plus 7 dní*. Na základe ankety medzi čitateľmi v roku 2007 sa zmenila ponuka časopisov na *Život*, *Zdravie* a *100 + 1*. Vyber článkov robí redakcia raz do mesiaca a abonenti si môžu

²³ PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 25 – 26.

Katarína Sámelová, expedientka, má na starosti expedíciu všetkých zvukových i tlačných dokumentov, ktoré levočská SKN vyrába.

časopisy objednať výlučne na audiokazetách.

Okrem periodík sa redakcia podieľa aj na vydávaní neperiodických publikácií. Napríklad odbornú publikáciu *Tyflologické čítanie*, ktorá sa zaoberá problematikou vzdelávania, sociálnej rehabilitácie, integrácie a pracovného uplatnenia nevidiacich a slabozrakých osôb. V rokoch 2000 – 2008 redakcia vydala Zborníky tvorby nevidiacich a slabozrakých autorov, ktorí sa zúčastnili na literárnej súťaži Dni Mateja Hrebendu.²⁴

Samostatnou kapitolou sú kalendáre – stolový, nástenný reliéfny, veľký braillovský a jednolistový. Najväčší záujem prejavili čitatelia o stolový kalendár, ktorý vychádza od roku 1994.

Jeho krstným otcom je Ľudovít Varhánik. Tento najobľúbenejší kalendár vychádza v Braillovom písme a vo zväčšenej čiernotlači súčasne. Využívať ho môžu nielen samotní nevidiaci, ale aj ich vidiaci rodinní príslušníci. Nástenný reliéfny kalendár redakcia prvýkrát vydala roku 1988. Odvtedy sa na jeho stránkach premietli rôzne témy, či už znamenia zverokruhu, psie rasy, dopravné značky, erby slovenských miest, dominanty Levoče, dominanty Bratislavy, symboly európskych veľkomiest, ľudské telo, národné parky a chránené krajinné oblasti, podmorský svet, vysokohorské chaty. Na rok 2007 vybrala redakcia z viacerých možností motív kreslených postavičiek z filmových, resp.

²⁴ PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 26.

z televíznych seriálov.²⁵

Výroba tohto kalendára je nielen finančne náročná, ale aj podmienená získaním sponzorských financií. Napriek všetkým ťažkostiam sa darí tieto prekážky úspešne zdolávať, o čom svedčia mnohé ocenenia kalendárov, či už stolového alebo reliéfného, v celoslovenskej súťaži O najkrajší kalendár, ktorú každoročne organizuje banskobystrická Štátna vedecká knižnica v spolupráci s Klubom fotopublicistov Slovenského syndikátu novinárov.

Financovanie slepeckých periodík je zabezpečené z dvoch zdrojov: z ministerstva kultúry a ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny. Tento spôsob financovania vôbec nie je ideálny, pretože práve najčítanejšie periodiká, tzv. sociálne časopisy – *Nový život*, *Vierka*, *Priezor*, *Rozhľady* a veľký braillovský kalendár financuje ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré po roku 1989 už viac ráz krátilo financie, čo malo za následok znížovanie rozsahu uvedených časopisov, predlžovanie periodicity a fúziu *Priezeru* s *Vierkou*.

Jedným z hlavných faktorov vplývajúcich na čítanosť slepeckých periodík je podľa redakčných štatistík výška predplatného. Kým bola slovenská slepecká tlač pre jej abonentov bezplatná, čitateľov bolo možné rátať na tisíce a stále pribúdali. Výrazná zmena nastala po zavedení symbolického predplatného roku 1990. Na vysvetlenie: za 24 čísel 70-stranového *Nového života* v Braillovom písme zaplatil recipient 12 Kčs a v závere roka dostal aj rozsiahly kalendár na nasledujúci rok. Jedno číslo vyšlo čitateľa teda na 50 halierov! Nie je to možné? Ale áno, takéto doslova symbolické finančné čiastky sa každý rok zvyšovali v závislosti od ekonomickej situácie v spoločnosti. V každom prípade vydavateľ vždy prihliadal na sociálny aspekt zdravotne postihnutých. V prvých rokoch boli od pla-

tenia oslobodení nepracujúci a osoby mladšie ako 18 rokov.²⁶

Ďalší odliv čitateľov nastal po rozdelení Českej a Slovenskej federatívnej republiky. Pre početnú českú čitateľskú obec vznikli problémy s objednávaním a najmä s poukázaním predplatného v slovenských korunách na účet levočskej SKN. Tí najskalnejší našli východisko a časopisy si odvtedy predplácajú prostredníctvom rodinných príslušníkov, priateľov či známych žijúcich na Slovensku.

Roku 1997 predstavovali výrobné náklady periodika *Nový život* v Braillovom písme (papier, matrice, ľudská činnosť) 12 214 Sk, redakčné náklady (mzdy, honoráre a režijné poplatky) 5 803 Sk. Pri náklade 346 výtlačkov by muselo stáť jedno číslo 52 Sk. Celoročné predplatné však predstavovalo iba 25 Sk. Roku 2006 predstavujú výrobné náklady braillovského mesačníka *Nový život* 23 037 Sk a redakčné náklady dosiahli výšku 9 636 Sk. Pri aktuálnom novembrovom náklade 218 výtlačkov by jedno číslo vyšlo približne na 153,40 Sk. Celoročné predplatné 12 čísel predstavuje 80 Sk. Všetci, ktorí sa podieľajú na príprave slepeckých periodík, si uvedomujú, že táto kalkulácia má dve položky: faktickú, racionálnu, zahrňujúcu argument, že čitateľ, ako platca, vlastne poškodený nie je, ale na druhej strane je tu morálny aspekt zníženia informačnej hodnoty pre nevidiacich a slabozrakých.²⁷

Zrakovo postihnutý občan nemôže (alebo môže len v minimálnej miere) získať špecifické informácie z iných zdrojov. Klasické médiá, či už elektronické alebo printové, venujú špecifickej slepeckej problematike pozornosť len okra-

²⁵ PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 26.

²⁶ PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 26.

²⁷ PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 26.

jovo. Naopak, slepecká tlač každú informáciu rozoberá a čitateľom ju poskytuje spracovanú do najmenších detailov a ucelenú.

Posledným, pre mnohých vidiacich čitateľov a objednávateľov nepochopiteľným faktorom ovplyvňujúcim čítanosť slepeckých periodík je ich samotné objednávanie. Kým sa časopisy zasielali nevidiacim a slabozrakým masovo, ba až živelné, podľa databázy odberateľov bývalého Zväzu invalidov, ako aj rôznym inštitúciám, oftalmológom, tyflopédagógom a výchovno-vzdelávacím inštitúciám, mylne sa ich tvorcovia i vydavateľ domnievali, že čitateľská krivka neklesá, ale priam stúpa.²⁸

V súčasnosti sa slepecké periodiká expedujú abonentom výlučne na základe uhradenia celoročného predplatného a po následnom zaregistrovaní recipienta v centrálnej databáze. Náklady jednotlivých slepeckých periodík začínajú pomaličky zaznamenávať index rastu; nejde síce o zvýšenie tiráže v stovkách exemplárov, ale určitý vzostup je neodškriepiteľný.

SLOVENSKO V EURÓPSKEJ ÚNII A SLEPECKEJ TLAČI

V júni 2002 sa v slovinskej Ľublane konala Európska ministerská konferencia Informačná spoločnosť – spojujeme Európu. Delegáti schválili prvú *Správu o pokroku realizácie akčného plánu eEurope+ v kandidátskych krajinách a Závery ministrov o ďalšom vývoji pri budovaní európskej informačnej spoločnosti*. „Kandidátske štáty EÚ,“ uvádza sa v dokumente, „stoja pred veľkou výzvou: chcú dobehnúť zaostávanie v rozvoji znalostnej ekonomiky a zároveň pokračovať v transformácii plánovaného hospodárstva na otvorenú trhovou ekonomiku, ako aj v prístupovom procese do Európskej únie. Napriek značným rozdielom medzi kandidátskymi štátmi v absolútnych údajoch niek-

torým kandidátskym krajinám sa darí očividne lepšie než mnohým členským štátom EÚ.“²⁹

Periodická tlač pre slovenských zrakovo hendikepovaných reflektovala kľúčové obdobie rokov 1998 – 2004 systémovo, komplexne, objektívne a vecne. Informácie o prístupovom procese aj samotnom vstupe Slovenska do EÚ v kontexte s nevidiacimi stvárňovala redakcia slepeckých časopisov (integrálna súčasť Slovenskej knižnice pre nevidiacich M. Hrebendu v Levoči) zväčša v spravodajských i analytických žánroch publicistiky racionálneho typu, predovšetkým v poznámkach a komentároch. Kombinované braillovsko-zvukové vydania časopisu *Nový život* a zvukový magazín *Prameň* (obidve periodiká sú kmeňovými špecifickými médiami zrakovo postihnutých) sa vzťahmi Slovenskej republiky k EÚ nezaoberali v globalizujúcich politických kontextoch; problematika európskej integrácie bola usúvŕažnená i ohraničená aktuálnymi problémami aj témami sociokultúrneho postavenia zrakovo postihnutých v Slovenskej republike. Redaktori slepeckých periodík kontinuálne informovali o medzinárodných aktivitách SKN Mateja Hrebendu aj Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska (ÚNSS), ktorá už od prevratnej celospoločenskej zmeny roku 1989 participuje na dôležitých medzinárodných aktivitách a projektoch. Medzi najvýznamnejšie patria: program spolupráce LIEN s holandskými nevidiacimi, projekt EENAT – East European Network on Access Technology (Východoeurópska sieť na podporu technológií prístupu k informáciám) alebo dlhodobý program spolupráce s Nadáciou Hilton Perkins International a Perkins School for the Blind (Boston).³⁰

Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu (SKN) sa spolu s Úniou nevidiacich a slabozrakých Slovenska úspešne uchádzala o finančné príspevky z grantov Európskej únie zameraných na modernizáciu informatizačno-

²⁸ PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 26.

²⁹ *Správa o pokroku jún 2002 (Progres report eEurope+)*, s. www.culture.gov.sk-Infoteka-Informatizacia.

³⁰ <http://www.unss.sk/slovak/spoluza.htm>.

komunikačných procesov, na rozvoj knižničných služieb a periodickej tlače:

- Štrukturálny fond projektov v oblasti kultúry FEDER;
- Sektorový operačný program Ľudské zdroje – súčasť Národného rozvojového plánu vypracovaného pre Európsku komisiu – v gescii MPSVaR SR;
- Komunitárny program EÚ Kultúra 2000 zameraný na umenie a kultúru.

Obidve slepecké inštitúcie vypracovali ucelebný, systémový manažerský model, aktívne reagujúci na Nový grantový systém MK SR pre rok 2004 alebo Program podpory literatúry, knižnej kultúry a knižníc – Ex libris.³¹

SKN M. Hrebendu práve v roku 2004 – vstupe SR do EÚ – skompletizovala digitalizáciu nahrávacích technológií vo svojich zvukových štúdiách a preinvestovala 18 mil. Sk z grantovej finančnej pomoci japonskej vlády.³² Modernizácia výrazne skvalitnila percepciu žurnalistických obsahov vo zvukovej verzii, napríklad používaním japonského prehrávača PLEXTALK, ktorý obsahuje zodpovedajúce navigačné funkcie a obsluhuje sa počas priebežného počúvania ako bežný CD prehrávač. Zrakovo postihnutí používatelia teda môžu pracovať buď v domácom informačnom prostredí alebo v technologicky adaptovaných oddeleniach knižnice.³³

Redakcia okrem nosných eurotém preberaných z printových slovenských médií, vyhradila dostatok časopiseckého priestoru predsedovi ÚNSS, nevidiacemu RNDr. Branislavovi Mamojkovi, CSc., ktorý 11. novembra 2003 (Európsky rok hendikepovaných) predniesol dôležitý diskusný príspevok na rokovaní Snemovne Európskeho parlamentu v Bruseli v rámci osláv 10. výročia schválenia Štandardných pravidiel OSN o právach ľudí so zdravotným postihnutím. B. Mamojka na stránkach Nového života – časopisu pre nevidiacich a slabozrakých – podrobne vysvetlil ciele projektu Phare „Budovanie organizácií ľudí so zdravotným postihnutím v desiatich kandidátskych krajinách“, koordinovaný EDF (European Disability Forum – Európske fórum zdravotného postihnutia), ktoré výrazne prispelo k založeniu Národnej rady občanov so zdravotným postihnutím v Slovenskej republike 27. októbra 2003.³⁴ Téma vstupu SR do EÚ dominovala v rôznych žánrových podobách a tematických celkoch (rubrika Na mape sveta) zvukového magazínového mesačníka Prameň, do ktorého redakcia zaradila hodnotné príspevky preberané z iných zdrojov – rozhovor s politológom J. Rupnikom „Zjednotenie sa naplní, keď Východ nebude pre Západ synonymom komunizmu, korupcie a zaostalosti.“³⁵

Zrakovo hendikepovaní recipienti však informácie o prístupových a integračných procesoch Slovenska nezískavajú len z periodickej slepeckej tlače. SKN M. Hrebendu sa usiluje operatívne rozširovať fond knižničných braillovských a zvukových dokumentov o aktuálne štúdie a publikácie. Čitatelia majú k dispozícii výsledky komplexných sociologických výskumov analyzujúcich postoje slovenských občanov k nášmu vstupu do NATO.³⁶ Ministerstvo obrany poskytlo levočskej knižnici finančný príspevok na vydanie politologickej štúdie o transformácii NATO v 21. storočí.³⁷

31 VÉGH, N.: *Elektronické informačné služby SKN Levoča a technické prostriedky prístupu nevidiacich k informáciám*. Levoča: SKN M. Hrebendu, 2003, s. 8.

32 VÝROČNÁ SPRÁVA SLOVENSKEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH MATEJA HREBENDU ZA ROK 2004. Levoča: SKN M. Hrebendu, marec 2004, s. 11.

33 DAISY WORKSHOP III – ZBORNÍK ZO SEMINÁRA. Marburg: Deutsche Blindenstudienanstalt, 2001, s. 5.

34 MAMOJKA, B.: *Dvakrát významnejší rok*. In: *Nový život – časopis pre nevidiacich*. Levoča: ÚNSS. Roč. LV, č. 1/2004, s. 3 – 4.

35 PRAMEŇ – zvukový magazín pre nevidiacich. Levoča: SKN M. Hrebendu, Roč. XXXIV, č. 10/2004.

36 ŠRÁMEK, L.: *Vzťah slovenskej verejnosti k vstupu Slovenska do NATO – zv. 1*. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2004. Levoča: SKN M. Hrebendu 2005 (braillo a zvuková verzia).

37 TRANSFORMÁCIA NATO V 21. STOROČÍ (*Stručné dejiny. Severoatlantická zmluva*) – zv. 5. Bratislava: Ministerstvo národnej obrany, 2004. Levoča: SKN M. Hrebendu, 2005 (braillo a zvuková verzia).

Podľa doc. PhDr. Jely Steinerovej, PhD. z Katedry knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislava v súčasnosti už nie je až také dôležité samotné inštitucionálne prostredie, v ktorom informačné správanie prebieha, ale skôr súbor komplexných kognitívnych a sociálnych procesov pri nadobúdaní a aktualizácii informačnej gramotnosti. Podobné problémy informačného správania možno vidieť pri využívaní knižníc, vo vzdelávaní v školách, v mediálnej komunikácii, vo vede, v elektronickej komunikácii, ale aj vo fungovaní organizácií.³⁸

Proporcionalita, frekvencovanosť, obsahová úroveň žurnalistických obsahov s tematikou prístupového procesu a vstupu Slovenskej republiky do EÚ má v periodickej tlači a bibliografických informačných jednotkách levočskej SKN Mateja Hrebendu veľmi dobrú úroveň. Slepecká redakcia zvládla prvý nevyhnutný krok na zložitej komunikačno-mediálnej trajektórii informovania, vzdelávania, sociálnej i profesijnej integrácie nevidiacich a slabozrakých, ktorí sa musia vysporiadať s viacerými problémami domácej komunikačnej scény – masmediálneho časopriestoru na Slovensku, charakteristického pretrvávajúcimi zastaralými stereotypmi. Médiá sa nedokážu vymaniť z korzetu kampaňovitosti, zrakovo hendikepovaným venujú pozornosť najmä v rámci každoročného Dňa bielej palice, prípadne charitatívnych (i keď dozaista ušľachtilých) podujatí typu Biela pastelka...

Myšlienka zakladateľa prvého európskeho ústavu pre slepcov (1784) v Paríži Valentina Haüya: „Dajte nevidiacim prácu a dajte im šťastie“, nestráca nič zo svojej aktuálnej výpovednej hodnoty a humánnej dimenzie, ale uplatnenie zrakovo hendikepovaných na trhu práce je

neporovnateľne zložitejšie než v časoch priekopníkov systémovej tyflopédie.³⁹

Úspešne zavŕšené prístupové rokovania ešte nezaručujú zrakovo postihnutým stabilnú sociálnu bázu odolnú voči varujúucim koncepciám jednotlivých vládnych garnitúr. Slepecká tlač môže byť dôležitou oporou nevidiacich a slabozrakých vo viacerých rovinách svojho pôsobenia. Nejde v tejto súvislosti výlučne o polemické strety s oficiálnymi politickými mocenskými názormi a teóriami (liberalizácia prostredia, presadzovanie princípov voľného trhu do sociálnej sféry, reštriktívne opatrenia vo financovaní občianskych združení rázu ÚNSS).⁴⁰

Vstup Slovenska do EÚ otvoril slovenskej slepeckej žurnalistike nové horizonty aj dimenzie. Približovanie sa našich nevidiacich a slabozrakých spoluobčanov k optimálnym európskym štandardom sociálnej politiky, spoločenskej integrácie, pracovno-sociálnej rehabilitácie, vzdelávania a celostného osobnostného rozvoja sa stáva dôležitou, no taktiež mimoriadne náročnou témou žurnalistických tvorivých prejavov i obsahov subsystemu slepeckej periodickej tlače. Aktuálne či perspektívne vývojové spoločenské trendy, problémy, peripetie života tejto slovenskej invalidizovanej komunity v globalizovanom európskom časopriestore sa totiž dostanú do reálnej konfrontácie s praxou vyspelých európskych krajín.

Periodická tlač pre nevidiacich a slabozrakých informovanie svojich čitateľov o prístupovom procese i vstupe nášho štátu do Európskej únie zvládla veľmi solídne; vytvorila si kvalitnú východiskovú pozíciu na vstup do kvalitatívne náročnejšej etapy svojho účinkovania v nových kontinentálnych kontextoch i podmienkach.

³⁸ STEINEROVÁ, J.: Obzretie sa za seminárom Informačné správanie človeka pri využívaní informácií a percepčii textov. In: *IT lib – Informačné technológie a knižnice*. Bratislava: Centrum VTI SR, Roč. IX, č. 1/2005, s. 44.

³⁹ Porov.: 50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH MATEJA HREBENDU V LEVOČI. Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998, s. 11.

⁴⁰ VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRÁKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2003, s. 145 – 146.

4. 3 Modernizácia knižničných informačných systémov a služieb

„Knižovníčka ma síce upozornila, že knihy mi môže poslať poštou, no ja si radšej idem po ne osobne. Mám zvlášť dobrý pocit, keď požičané knihy vraciam a domov si nesiem nové. Cítim, akoby som bola obslúžená rovnocenne so zdravými. Milujem cestu do knižnice.“

(L. Lawhornová)⁴¹

Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči je jedinečným celonárodným centrom poskytujúcim komplexné knižnično-informačné služby zrakovo znevýhodneným používateľom. Poskytuje absenčné a prezenčné výpožičné služby, zásielkové služby, donáškové služby, kultúrno-spoločenské podujatia, uplatňuje nové technológie vo výpožičnom procese. Článok 26 Ústavy SR zaručuje všetkým občanom bez rozdielu právo na prístup k informáciám, ako jedno zo základných ľudských práv. Viac ako polstoročná existencia a činnosť Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči umožňuje realizovať toto právo špecifickej skupine používateľov – nevidiacim a slabozrakým. Pôsobí v oblasti šírenia informácií nevidiacim a slabozrakým občanom Slovenskej republiky s cieľom zabezpečiť ich kultúrne potreby, záujem o vzdelávanie a uľahčiť ich pracovné a spoločenské uplatnenie. Je jedinečným celonárodným centrom, poskytujúcim komplexné knižnično-informačné služby zrakovo znevýhodneným používateľom. Od 1. 1. 1999 je štátnou príspevkovou organizá-

⁴¹ MATTHAIDESOVÁ, M.: *Znevýhodnený používateľ a knižnica*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 35.

ciou priamo riadenou Ministerstvom kultúry SR. Knižnica spracúva dokumenty (knihy, učebnice, periodiká, kalendáre) do foriem prístupných vnímaniu nevidiacich a slabozrakých (Braillovo písmo, zväčšená čiernotlač, zvukové nahrávky, digitalizácia textov, reliéfná grafika), takto spracované dokumenty sú sprístupňované používateľom knižnice.⁴²

Charakteristika inštitúcie vystihuje rozsah aktivít, odborných činností a služieb, ktoré v takom rozsahu poskytuje jedine levočská špecifická ustanovenie.

Knižnica je čitateľom sprístupnená takmer 40 hodín týždenne, v knižničnom fonde má viac ako 32 000 knižničných jednotiek, čo predstavuje viac ako 4 600 titulov zvukových kníh a takmer 2 100 titulov v Braillovom písme a ročne ju navštívi v priemere 6 000 používateľov. Oddelenie knižničných služieb SKN sídli v bývalom meštianskom dome v historickom centre mesta na Námestí Majstra Pavla. V zrekonštruovanom objekte lahodia oku zachované prvky historickej architektúry, no existujúce architektonické bariéry vzhľadom na pamiatkový charakter budovy nebolo možné zásadným spôsobom odstrániť.⁴³

Bývalý meštiansky dom dostala od MsNV v Levoči slepecká tlačiareň pôvodne iba na uskladňovanie – archivovanie braillovských dokumentov. S pribúdajúcimi rokmi a s narastajúcou priestorovou stiesnenosťou odborných oddelení v budove na Štúrovej 36 vzrastala naliehavá nevyhnutnosť rozšírenia prevádzkových knižničných priestorov. Dnešný stav nie je ideálny z bezbariérového hľadiska, no SKN Mateja Hrebendu poskytuje v rekonštruovanej pamiat-

⁴² BONKOVÁ, D.: *Práca so zrakovo znevýhodneným používateľom v Slovenskej knižnici pre nevidiacich v Levoči*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 12.

⁴³ BONKOVÁ, D.: *Práca so zrakovo znevýhodneným používateľom v Slovenskej knižnici pre nevidiacich v Levoči*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 12.

Knihovnička Agnesa Farkašovská si svojím ľudským prístupom získala medzi čitateľmi dôveru. Pri osobných výpožičkách zvukových kníh a časopisov pracuje vyše 35 rokov.

ke služby na veľmi solídnej úrovni.

Činnosť oddelenia zabezpečuje šesť zamestnankýň na jeho jednotlivých pracoviskách a ich náplňou sú absenčné, prezenčné a výpožičné služby zvukových a braillovských dokumentov.

Používateľom knižnice sa môže stať každý zrakovo postihnutý občan SR, ale aj cudzí štátny príslušník po predložení preukazu totožnosti a preukazu ZŤP alebo členského preukazu občianskeho združenia nevidiacich a slabozrakých, resp. potvrdenia očnému lekárovi o zrakovom hendikepe. Výpožičné služby sú poskytované používateľom zadarmo. Evidencia výpožičiek je vedená v automatizovanom knižnično-informačnom systéme Libris. *Z celkového počtu výpožičiek 40 000 knižničných jednotiek ročne zásielkovou službou knižnica vypožičia 30 000 knižničných jednotiek používateľom na Slovensku i mimo nášho územia.*

Zvukové knihy používateľom zasielame v plastových obaloch, tzv. kontajneroch, ako doporučenú zásielku. V súlade s poštovým poriadkom Slovenskej pošty sú slepecká tlač a zvukové záznamy pre nevidiacich oslobodené od poštových poplatkov. Používatelia vrátia zásielku po otočení adresného štítka takým istým spôsobom. Ku každej vrátenej zásielke používateľ pripája novú objednávku ďalších titulov. Knižnica prijíma objednávky v Braillovom písme, čiernotlačové, zaslané elektronickou poštou i telefonické.⁴⁴

Informácie o nových knihách sú priebežne publikované na stránkach časopisov pre NS, vydávaných tunajšou redakciou a tiež na webo-

⁴⁴ BONKOVÁ, D. *Práca so zrakovo znevýhodneným používateľom v Slovenskej knižnici pre nevidiacich v Levoči.* In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok.* Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 12 – 13.

vej stránke SKN. Knižnica poskytuje zásielkové výpožičné služby aj NS používateľom v zahraničí, predovšetkým v Českej republike.⁴⁵

„Vážení čitatelia!

Skôr než sa započúvate do tejto knihy, venujte pozornosť nasledujúcim informáciám a pokynom. Nahrávky zvukových kníh sú určené výhradne pre nevidiacich. Ak pri prehrávaní zistíte, že je niektorá z kaziet poškodená, je vašou povinnosťou oznámiť toto poškodenie knižnici. Ak zanedbáte túto povinnosť, budeme vás považovať za pôvodcu poškodenia. Odporúčame vám, aby ste po ohlásení ukončenia prvej stopy kazetu otočili a pokračovali v prehrávaní druhej stopy. Pri zakladaní kazety do magnetofónu sa pridriavajte rád výrobcu. Ďakujeme za dodržiavanie týchto pokynov a želáme vám príjemné počúvanie.“

Takto sa zrakovo hendikepovaným používateľom prihovárajú načítavatelja každého zvukového dokumentu a výzva nachádza úrodnú pôdu. Zrakovo postihnutí, zrejme aj pod vplyvom informácií o nákladoch na výrobu zvukových titulov, si svoje knihy vážia naozaj ako vlastné imanie – hmotné, no v prvom rade duševné.

Nástup zvuku do výroby knižničných dokumentov, do slepeckej periodickej tlače vyvolal polemiky o možnom ohrození či dokonca zániku braillovskej tlače. Zrakovo hendikepovaná klientela naozaj dosť výrazne uprednostňuje komfort akustického prijímania informácií. SKN M. Hrebendu sa nechce nečinne prizerať ústupu najklasickejšej verzii slepeckých kníh.

Usiluje sa vytvárať čo najpriaznivejšie podmienky trebárs školopovinným žiakom. Knižnica má snahu podporovať záujem o braillovske knihy vytváraním čo najpriaznivejších výpožičných podmienok, spetrovaním ponuky i uľah-

čovaním prístupu. Napríklad pracovisko detskej a mládežníckej literatúry je umiestnené na Štúrovej ulici v bezprostrednej blízkosti základnej školy pre nevidiacich a slabozrakých. SKN získava každý rok mladých čitateľov, ktorí v rámci vyučovania zvládnu Braillovu abecedu.

Braillovske knihy, ako pretransformované originálne dokumenty, možno pokladať za súčasť národného kultúrneho dedičstva. Oddelenie ich vypožičiava používateľom pri osobných návštevách a tiež formou zásielkovej služby. Braillovske zväzky sú zasielané v brašniach ako slepecká zásielka. Manipulácia s nimi je v porovnaní s predchádzajúcim spôsobom zasielania v kartónových krabiciach jednoduchšia – používateľ pri vrátení prečítaných kníh iba otočí adresný štítok. V snahe zabezpečiť zvýšenú ochranu kníh v Braillovom písme bol úsek braillovskej dokumentov na pracovisku výpožičiek a jeho skladové priestory vybavené kompaktnými posuvnými regálmi. Tým sa zároveň ušetrilo miesto ich priestorovo náročného uloženia.⁴⁶

Priaznivý ohlas medzi používateľmi má donášková služba, t. j. rozvoz braillovskej dokumentov imobilným používateľom v sídle knižnice, ktorá sa realizuje pravidelne každý pondelok na základe telefonického požiadavky používateľa. V roku 2005 bola táto služba rozšírená o rozvoz zvukových dokumentov a v nasledujúcom roku o rozvoz periodík. Záujem o túto službu neustále narastá. Tento spôsob distribúcie síce zvyšuje finančné náklady, ale zároveň zvyšuje kredit slepeckej knižnice medzi nevidiacimi a slabozrakými.

Ťažisko práce oddelenia spočíva v individuálnej práci s používateľom. Používatelia síce majú možnosť vstupovať medzi regály – zvukové dokumenty sú označené štítkami v Braillovom

⁴⁵ BONKOVÁ, D.: *Práca so zrakovo znevýhodneným používateľom v Slovenskej knižnici pre nevidiacich v Levoči*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 13.

⁴⁶ BONKOVÁ, D.: *Práca so zrakovo znevýhodneným používateľom v Slovenskej knižnici pre nevidiacich v Levoči*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 13.

písme, v skutočnosti však čitateľa obsluží personál knižnice. Vo väčšine prípadov si to používatelia želajú zo známych racionálnych dôvodov a tiež v záujme rýchlejšieho výberu požadovanej literatúry. Takáto spolupráca v konečnom dôsledku prináša lepší výsledok – personál rozširuje a usmerňuje ponuku a používateľ odchádza z knižnice spokojný. Knižovníčky SKN majú vďaka svojej dlhoročnej praxi používateľské zázemie dobre zmapované a mnohokrát vedia, aké žánre ten-ktorý používateľ uprednostňuje. Kvalita poskytovania služieb je nielen výsledkom ich prístupu k práci, ale aj vzťahu k ľuďom.⁴⁷

Myšlienka zriadiť špeciálnu čítareň pre zrakovo postihnutých má v SKN svoju prehistóriu a kompetentní odborníci sa ňou zaoberali už v prvej polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia. Okrem nedostatku financií brzdil zriadenie čítárne názor, že nevidiaci najradšej počúvajú zvukové dokumenty v súkromí, nikým nerušení a ničím nerozptyľovaní. Hypotéza mala v sebe príslovečné zrnko pravdy, no zrakovo hendikepovaní tiež postupom času prišli na chuť internetu.

Čítareň s prístupom na internet zriadili v oddelení knižničných služieb SKN začiatkom roka 2006. Počítač je vybavený príslušnými kompenzačnými pomôckami: čítač obrazovky JAWS, ktorý informácie z obrazovky sprístupňuje pomocou hlasového syntetizéra, braillovská tlačiareň Index, elektronický hmatový výstup z počítača – braillovský riadok. Používatelia majú v čítárni k dispozícii: fond čítárne na prezenčné štúdium (povinné výtlačky na magnetofonových kazetách a CD, periodiká z produkcie SKN vo všetkých mutáciách), dokumenty z fondu knižnice (odborná literatúra, rukopisy dokumentov). Prezenčné výpožičné služby sa v knižnici poskytujú v menšej miere; možno aj preto,

⁴⁷ BONKOVÁ, D.: *Práca so zrakovo znevýhodneným používateľom v Slovenskej knižnici pre nevidiacich v Levoči*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 13.

že potreba čítať je u zrakovo hendikepovaných používateľov individuálna. Adaptácia, plnohodnotné docenenie čítárne pre zrakovo hendikepovaných používateľov si vyžiada určitý čas i nevyhnutnú dávku trpezlivosti. Lež už samotné otvorenie tejto sekcie knižničných služieb posúva SKN M. Hrebendu k moderným európskym štandardom.

Nevidiaci a slabozrakí učitelia hudby i ďalší priaznivci jej rôznorodých žánrov sa dlhé roky dožadovali vytvorenia špecializovaného pracoviska na poskytovanie nôt či partitúr v bodovom písme. V lete pred dvomi rokmi také pracovisko notovej literatúry v Braillovom písme vzniklo ako integrálna súčasť oddelenia knižničných služieb.

V súčasnosti má SKN v knižničnom fonde zaradených 326 zväzkov nôt. Po kompletnom spracovaní fondu notovej literatúry bude používateľom k dispozícii viac ako 600 zväzkov skladieb klasických autorov. Náročnejšej skupine používateľov, ktorí majú záujem o digitálne zvukové knihy na CD, nahrané vo formáte DAISY, poskytuje oddelenie špeciálny prehrávač PLEX-TALK.⁴⁸

PREŽIJE KNIHA INTERNET?

Práca s čitateľom (používateľom) sa v ostatných rokoch stala najostrejšie sledovanou sférou posudzovania práce, úrovne, v daktorých prípadoch samotnej opodstatnenosti existencie knižníc. Niet sa čo čudovať, ak sa práve oddeleniu knižničných služieb SKN M. Hrebendu dostalo najviac priestoru i v tejto publikácii. Neznamená to však, že by autor podceňoval význam a zástoj ďalšieho odborného útvaru: oddelenia metodiky a tvorby knižničných fondov. Spracovávanie fondov literatúry v každej

⁴⁸ BONKOVÁ, D.: *Práca so zrakovo znevýhodneným používateľom v Slovenskej knižnici pre nevidiacich v Levoči*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 13.

knížnici môže – najmä v dnešnej konkurencii individuálneho používania internetu a ďalších moderných informačných zdrojov – v mnohých súvislostiach, v dobrom i v zlom ovplyvniť osud celej knížnice...

Oddelenie metodiky a tvorby knižničných fondov v SKN M. Hrebendu:

Poskytuje metodickú, konzultačnú a inštruktážnu pomoc 30 verejným knižniciam na Slovensku, v ktorých sú zriadené pracoviská poskytujúce knižnično-informačné služby nevidiacim a slabozrakým používateľom.

Koordinuje odbornú činnosť SKN.

Spracúva ročné štatistické výkazy.

Zostavuje a edične pripravuje metodické materiály (bibliografie, metodické listy).

Spracováva analytické dokumenty: štatistické prehľady a rozborov činnosti.

Spolupracuje so špeciálnymi školami pre nevidiacich a slabozrakých.

Sleduje, eviduje a štatisticky spracúva prírastkovanie zvukových a braillovských dokumentov a odborné knihovnícke pracovné operácie (klasifikácia, MDT, zhodnocovanie zastaraných a vyradených knižničných jednotiek – dokumentov).

Strohý výpočet ťažiskových funkcií metodického oddelenia síce presne pomenúva priority, ale ani zďaleka nevystihuje špecifické rysy práce so slepeckými knižničnými jednotkami. Nevidiaci a slabozrakí používatelia si poväčšine vážia svoju literatúru, no majú svoj ustálený percepčný stereotyp, a ten nemožno ignorovať. Známa je trebárs značná preferencia literatúry vystavanej obsahovo i formálne na silnom príbehu a na dramatickom vykreslení individuálnych osudov postáv.

Knižnica má, isteže, poskytnúť nevyhnutnú dávku relaxu, rozptýlenia i zábavy prostredníctvom pestrej ponuky. SKN Mateja Hrebendu ale plní aj závažné poslanie celonárodnej ustanovizne, ktorá poskytuje čo najkomplexnejšie informácie, posilňuje potenciál vedomostný, vzdelávací, výchovný a s prihliadnutím na špe-

cifickú zrakovo hendikepovanú používateľskú klientelu aj sociálno-rehabilitačný.

Oddelenie metodiky a tvorby knižničných fondov musí pohotovo reflektovať tendencie i preferencie nevidiacich a slabozrakých používateľov, napríklad čoraz evidentnejší príklon k zvukovej knihe. Nemôže však rezignovať na pestovanie humanizujúcej funkcie Braillovho písma – knižničné dokumenty v tejto mutácii nemôžu skončiť v depozite archíválií, ale musia si udržať svoju životaschopnosť, svoju komunikatívnu a svoje miesto v knižničnom systéme aj v jeho zhmotnenej skladbe súčasných hrebendovských fondov.

Internet s najväčšou pravdepodobnosťou (núka sa slogan: rovnajúcou sa istote) v dohviezdnej budúcnosti slepecké knižničné fondy nijako dramaticky neohrozí. Bude však prichádzať k nevidiacim v rúfusovskom „mene diablovom i božom“ so všetkou rozporuplnosťou.

„Internet,“ konštatuje profesor Daniel Bougnoux, „nie je vydavateľskou mocnosťou, ale nástrojom mimetickej nákazy, ktorá dnes vedie k mediálnemu lynčovaniu Clintona, k tomuto pokusu o audiovizuálnu vraždu. Kto je vinný? Všetci a nikto. Reálne nie je za to, keď sa splaší systém, zodpovednosť pripisovaná nikomu. Médiá, vystavené konkurencii, sú k takémuto preceňovaniu podnecované navzdory sebe samým. Ale všetci sú zodpovední, vrátane nás, čitateľov či televíznych divákov, pretože našou prítomnosťou a ambivalenciou našej zvedavosti schvaľujeme a volíme túto programovú popravu. Každý prenáša vinu na druhých, ale nikto túto hru neriadi. Tento systém pripomína klietky, v ktorých behajú potkany a svojím pohybom zrýchľujú rotáciu celku.“⁴⁹

Počas šesťdesiatich rokov svojej existencie prežila SKN M. Hrebendu veľmi pestré dejinné medzietapy, vrátane periód, v ktorých sa v inštitúcii príliš koketovalo so stratégiami práve na

⁴⁹ RAMONET, I.: *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta, 2001, s. 28.

úkor gruntovného fundamentu – služieb knižničných a informačných. Čo sa stalo, neodstane sa a koniec koncov už dnes nejde o jatrenie starých pochybení či nedorozumení. Informačný novovek levočskej slepeckej inštitúcie treba chápať i prijímať ako výzvu a príležitosť zároveň. Výzvu nesprenveriť sa odkazu rodolúba, znamenitého, rýdzeho národovca Mateja Hrebendu. Vernosť jeho testamentu sa môže stať vhodnou príležitosťou na splnenie múdrej Epiktetosovej sentencie: „Preukážete lepšie služby vlasti a národu, ak pozdvihnete nie strechy domov, ale duše občanov. Lepšie je, keď veľké duše prebývajú v malých domoch, ako nízke v honosných príbytkoch.“

4. 3 Nový vek zvukových štúdií

VÝROBA ZVUKOVÝCH KNÍH V ROKOCH 1962 – 2005

Desať rokov určite nie je historicky rozsiahla panoramaticky rozpriestranená éra. A predsa môže byť obdobím zásadných, dokonca revolučných premien v inovácii ľudského myslenia i v technickej dômyselnosti. Kvôli dôkladnejšiemu pochopeniu časového rozpätia 1998 – 2008 sa ale treba vrátiť do roku 1989 a ešte pár liet dozadu. Nie rekrimovať, dodatočne kádrovať a súdiť, ale zrekapitulovať neveselý stav vedy a techniky na sklonku socializmu.

Centrálne plánovaná ekonomika pred rokom 1989 propagandisticky hlásala najvyššiu prioritu vedecko-technickej revolúcie v strategických cieľoch národného hospodárstva. Technické zaostávanie bývalej ČSSR za vyspelými kapitalistickými štátmi sa však sústavne prehľbovalo. V druhej polovici 80. rokov výdavky na výskumnú a vývojovú základňu síce dosiahli 4,4 percenta z užitého národného dôchodku a počet pracovníkov vo výskume a vývoji na 10 000 obyvateľov predstihoval aj celý rad vyspelých

kapitalistických štátov (bol dokonca vyšší než v Japonsku). Lenže efektívnosť výskumného a vývojového potenciálu (merané počtom vynálezov na pracovníka – vysokoškoláka) bola u nás len polovičná, ba až tretinová. V období 1986 až 1988 poklesol podiel výrobkov vysokej technickej úrovne u výrobkov novozavádzaných do výroby z 30,9 percenta na 25,8 percenta.⁵⁰

Vývoj výroby zvukových kníh v rokoch 1962 – 2005 je rozdelený do troch samostatných grafov. Graf 1 zobrazuje vývoj výroby zvukových kníh od začiatku v roku 1962 až po rok 1978, keď sa už všetky knihy kopirovali na kazety a zároveň obidve zvukové štúdiá už začali pracovať na plný výkon.

Graf 2 zobrazuje vývoj produkcie zvukových kníh od roku 1978 až po rok 1994.

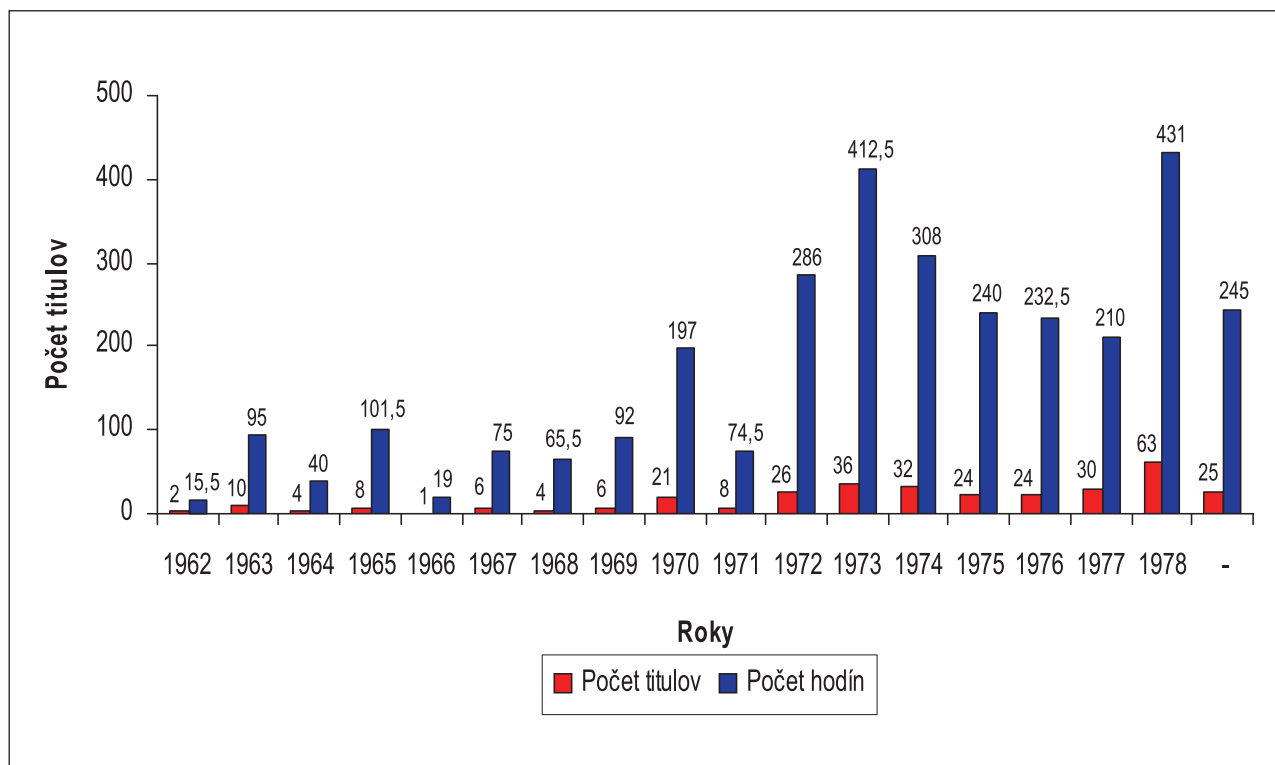
Graf 3 zobrazuje vývoj výroby zvukových kníh až do roku 2005. Pretože z hľadiska posudzovania produkcie zvukových štúdií je nie menej dôležitým údajom aj informácia o počte hodín čistej nahrávky (ččn), a teda aj čas trvania zvukovej knihy, grafické zobrazenia obsahujú obidva uvedené údaje.⁵¹

Časový priebeh nárastu výroby zvukových kníh odráža v prvom rade stúpajúci záujem nevidiacich a slabozrakých o túto formu dokumentov, ale zároveň charakterizuje aj postupne sa meniace podmienky, v ktorých sa vyrábali. Spočiatku, kým nahrávacie podmienky boli na veľmi nízkej úrovni, bolo veľa evidovaných kníh nahraných externe. Tým sa dá vysvetliť aj skokový nárast počtu titulov, napr. v rokoch 1963, 1966, 1967, 1970, 1976, 1975 – 1980; spôsobili ho tituly nenahrané vo zvukových štúdiách v Levoči, ale prevzaté z iných zdrojov. Najčastejšie zo Slovenského, resp. Československého rozhlasu, z Divadla Jonáša Záborského v Prešove a Štátneho divadla v Košiciach,

⁵⁰ KADLEC, V.: *Podivné konce našich prezidentov*. Hradec Králové: Kruh – Okamihy, 1991, s. 307.

⁵¹ HEIMSCHILDŮVÁ, L.: *Vznik a vývoj zvukovej knihy na Slovensku so zameraním na súčasný stav a perspektívy jej ďalšieho vývoja – diplomová práca*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 41.

GRAF 1: Výroba zvukových kníh v rokoch 1962 - 1978

alebo príležitostne z iných nahrávacích štúdií.

Grafy 1 a 2 zachytávajú v počtoch nahraných hodín uvedené všetky tituly kníh vrátane učebníc a odbornej literatúry. Dnes už totiž nie je známe, kde a ako boli nahrávané.

V grafe 3 do týchto hodnôt neboli zarátané učebnice a ostatná náučná literatúra, pretože tá sa preukázateľne nahrávala mimo nahrávacích štúdií (spravidla v spíkovom⁵² súkromí). V grafe 1 je posledná hodnota uvedená bez určenia roka; sú v nej zahrnuté knihy, ktoré v dokumentoch nemajú určený rok výroby a ten sa už z iných zdrojov nedal zistiť.

Povšimnutiahodná je permanentná stúpajúca krivka produkcie zvukových štúdií v počte titulov i v hodinách nahrávok, ktorá trvala až do roku 1995. Vtedy sa dokončilo technické vybavenie a personálne obsadenie obidvoch nahrávacích štúdií, ktoré SKN využíva dodnes. Enormný

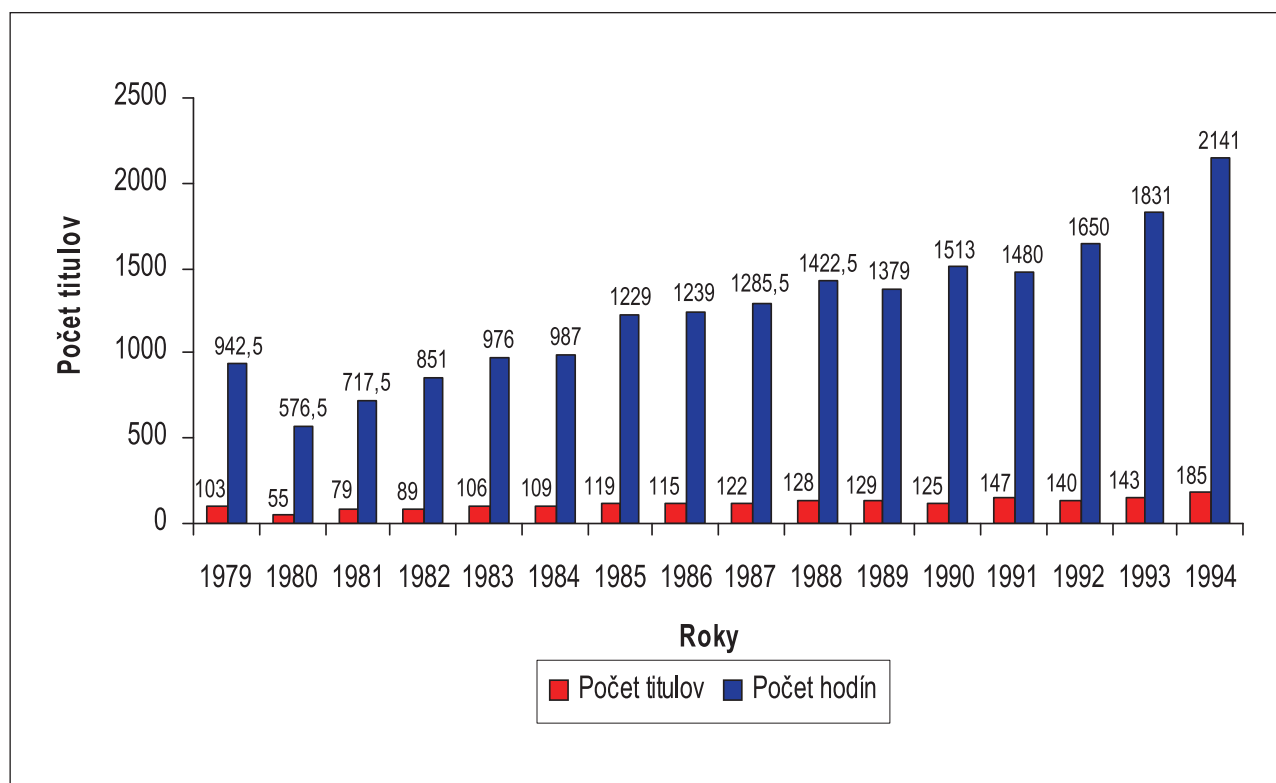
⁵² V pracovnej terminológii zvukových štúdií SKN sa často používa namiesto slova „načítavateľ“ výraz „spiker“ – (z angl. „speaker“ = hovorí). „Spiker“ by však mal podľa logického sémantického významu „hovorí spontánne, neraz improvizovane“, a to sa prieči podstate ozvučovania periodickej spisby a literatúry pre nevidiacich. Vhodnejšie aj prijateľnejšie je preto používanie synonymického substantíva „interpret“. (Poznámka autora).

nárast počtu titulov v roku 1994 bol spôsobený veľkým podielom prevzatých a spracovaných nahrávok do fondu originálov (48 ks). V rokoch 1994 – 1996 sa ročný počet hodín nahrávok ustálil na priemernej hodnote približne 1600 hodín a počet titulov zhruba 140 ks. Také sú aj súčasné reálne kapacity ročnej produkcie zvukových kníh, prirodzene limitované ročným fondom pracovného času zamestnancov zvukových štúdií, ale hlavne ročným objemom finančných prostriedkov. Práve nedostatok financií sa v rokoch 1999 – 2001 odrazil aj na poklese produkcie (graf 3).⁵³

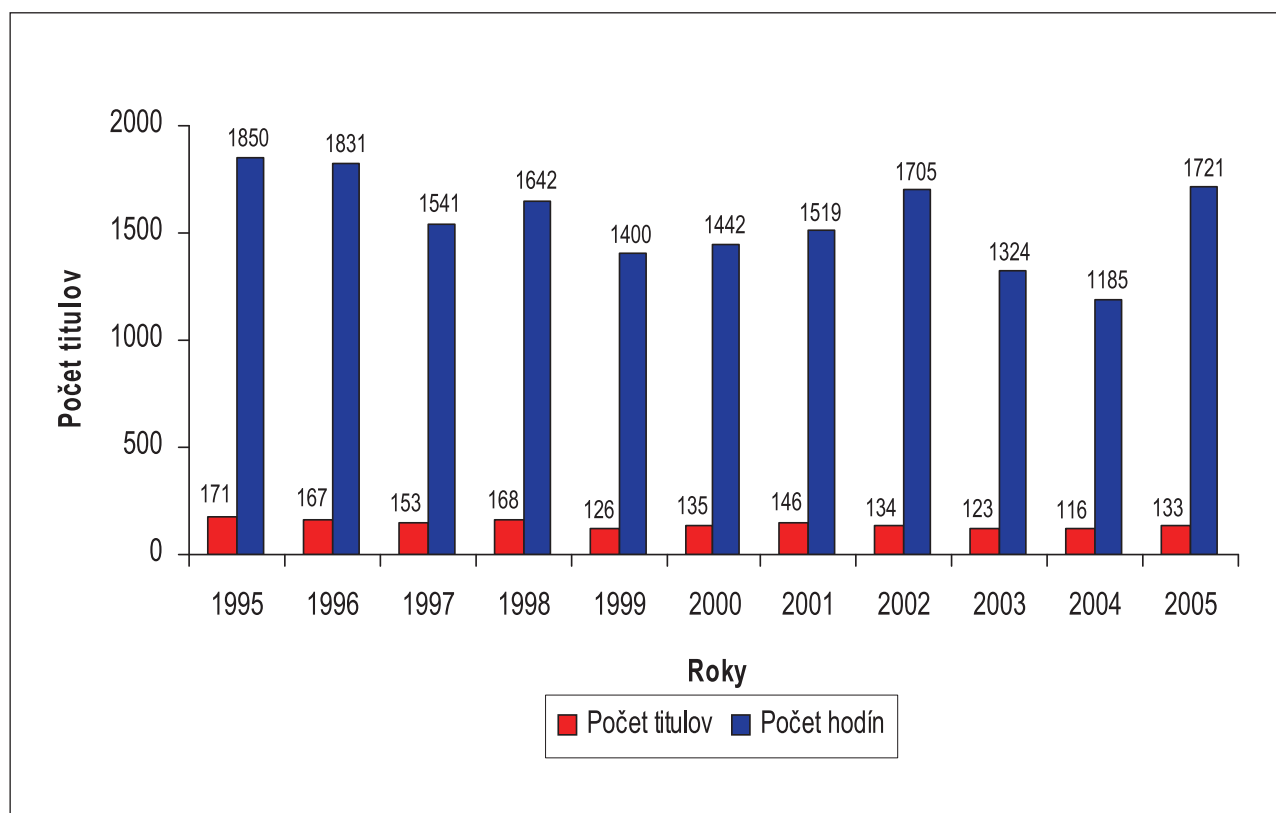
Citeľný pokles produkcie v rokoch 2003 a 2004 bol zase spôsobený modernizáciou celého systému nahrávania, kompletnou výmenou nahrávacej a kopírovacej techniky vo zvukových štúdiách, ktorá trvala niekoľko mesiacov, počas ktorých sa nenahrávalo. Výsledkom wsú však nahrávacie štúdiá, pracujúce na digitálnom princípe, a počnúc rokom 2005 sa pro-

⁵³ HEIMSCHILDŮVÁ, L.: *Vznik a vývoj zvukovej knihy na Slovensku so zameraním na súčasný stav a perspektívy jej ďalšieho vývoja – diplomová práca*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 42.

GRAF 2: Výroba zvukových kníh v rokoch 1979 – 1994¹

GRAF 3: Výroba zvukových kníh v rokoch 1995 – 2005²

¹ HEIMSCHILDVOVÁ, L.: *Vznik a vývoj zvukovej knihy na Slovensku so zameraním na súčasný stav a perspektívy jej ďalšieho vývoja – diplomová práca*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 41.

² HEIMSCHILDVOVÁ, L.: *Vznik a vývoj zvukovej knihy na Slovensku so zameraním na súčasný stav a perspektívy jej ďalšieho vývoja – diplomová práca*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 41 – 42.

dukcia opäť dostáva v oveľa vyššej kvalite a užitkovej hodnote na optimálnu úroveň.⁵⁴

Obdobie rokov 1998 – 2008

Kľúčovú rolu zohrala komplexná modernizácia zvukových štúdií a nahrávacích zariadení z prostriedkov japonského grantu. Okrem technologickej sféry došlo k zásadným priestorovým úpravám, napríklad skladu originálov, v ktorom nahradili obstarožné drevené skrine z rokov sedemdesiatych a osemdesiatych posuvné regály. V štádiu projektovej prípravy je digitálny archív.

Prechod na digitálnu techniku si vyžiadal zvyšovanie kvalifikácie pracovníkov zvukových štúdií. V rokoch 2000 – 2007 si dvaja pracovníci zvukových štúdií doplnili vzdelanie na vysokoškolské prvého stupňa a jeden druhého stupňa.

vlastníctvo či bohatstvo SKN, slovenskej literatúry a napokon i národného imania, ale majú svoju reálnu cenu. Nielen legislatívny rámec, ale vedomie spoločenskej a nadto kultúrnej zodpovednosti bolo silným impulzom rekonštrukcie skladu zvukových originálov, ktorá si vyžiadala investíciu 600 tisíc Sk.

Zrenovované priestory poskytujú:

- lepšiu ochranu originálov pred prachom a svetlom;
- zvýšenie požiarnej ochrany originálov;
- zlepšenie prístupu k originálom.

JAPONSKÝ GRANT

Zvukové štúdiá Slovenskej knižnice pre nevidiacich M. Hrebendu v Levoči boli v roku 1999 vybavené technicky zastaraným zariadením, ktoré neumožňovalo vyhotovovať nahrávky v požadovanej kvalite a forme. Celý technolo-

Produkcija zvukových kníh (1998 – 2008)

Stav originálov	k 31. 12. 1998	3116
	k 24. 7. 2008	4615
Produkcija ZK v rokoch:	2006	129/1561 hod.
	2007	133/1519 hod.
	2008 (30. 6.)	63/742,5 hod.

Od októbra 2006 sú všetky nové zvukové knihy čitateľom prístupné aj na CD nosičoch vo formáte MP3. Do 1. júna 2008 vyrobili v levočských štúdiách 215 zvukových dokumentov v nových formátoch.

Ochrana originálov zvukových kníh a časopisov

Zvukové dokumenty netvoria iba duševné

gický reťazec od režijného pultu cez nahrávací magnetofón až po prepisovú linku pracoval na analógovom princípe a umožňoval nahrávanie na klasické magnetofónové nosiče – audiokazety.

V tých časoch sa však v audioteknike čoraz viac presadzovali a uplatňovali aj digitálne technológie, ktoré umožňujú dosahovať neporovnateľne vyššie kvalitatívne parametre zvukového záznamu. Ich podstatnou výhodou z hľadiska využitia pri nahrávaní zvukových kníh sú však lepšie úžitkové vlastnosti, napríklad:

- vyššia kvalita zvukovej nahrávky (takmer žiadny šum, vyššia dynamika nahrávky);

⁵⁴ HEIMSCHILDVOVÁ, L.: *Vznik a vývoj zvukovej knihy na Slovensku so zameraním na súčasný stav a perspektívy jej ďalšieho vývoja – diplomová práca*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 42.

- podstatne väčší objem informácií, ktoré sa dajú umiestniť na jeden digitálny zvukový nosič (médiu) v porovnaní s audiokazetou;
- dokonalejšia štruktúra uložených údajov umožňujúca rýchly prístup k ľubovoľným údajom na médiu;
- dlhodobá stabilita parametrov nahrávky uloženej na digitálnom médiu (magnetofónové pásy a kazety podliehajú samovoľnému znehodnoteniu);
- možnosť sprístupnenia zvukových nahrávok prostredníctvom internetu.

Chronológia získania japonského grantu

V apríli 1999 dostala SKN M. Hrebendu z MK SR ponuku uchádzať sa v rámci medzinárodnej kultúrnej spolupráce a pomoci japonskej vlády o grant: Technické zariadenie na nahrávanie, kopírovanie a archivovanie zvukového záznamu v analógovej a digitálnej forme pre zvukové štúdio Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči.

- V apríli 1999 oddelenie zvukových štúdií vypracovalo projekt modernizácie technického zariadenia v nahrávacích štúdiách v celkovej sume 8 750 000 Sk;
- V máji 1999 vedenie SKN odoslalo projekt so žiadosťou o grant na MK SR;
- V tom istom roku japonská vláda žiadosť zamietla, pretože špecifikované zariadenia v projekte neboli japonskej výroby;
- Vo februári roku 2000 sa zopakovalo ďalšie kolo uchádzania sa o grant;
- Po prepracovaní projektu na japonské komponenty v rokoch 2000 – 2001, v spolupráci s firmami Toyota a Mitsubishi a po rokovaníach so zástupcom japonskej strany, bol v jeseni 2001 schválený grant v celkovej sume 50 miliónov jenov, čo pri vtedajšom kurze predstavovalo 18 mil. Sk;
- V januári 2002 bola pri príležitosti otvorenia japonského veľvyslanectva v Bratislave pod-

písaná zmluva medzi Japonskom a Slovenskom o dodávke nahrávacieho zariadenia pre SKN M. Hrebendu v Levoči;

- V tom istom roku sa uskutočnil v Tókiu tender na dodávateľa, v ktorom bola úspešná firma Toyota;
- V auguste 2002 bol podpísaný kontrakt medzi SKN a firmou Toyota;
- Vo februári 2003 Toyota dodala nahrávaciu techniku do SKN;
- V máji bola technika nainštalovaná v levočských zvukových štúdiách a od júna 2003 sa začalo nahrávať.

Prínos japonského grantu

Technika dodaná v rámci japonského grantu je jednoznačne veľkým prínosom na ceste k ďalšiemu skvalitňovaniu produkcie zvukových dokumentov a postupnému zavádzaniu nových foriem technológií pri výrobe zvukových kníh. Umožnila nahradiť zastaranú techniku modernou, spoľahlivejšou a vytvorila základ na ceste k celkovej digitalizácii systému nahrávania, kopírovania a archivovania zvukových nahrávok.

Nahrávacie a kopírovacie zariadenie, dodané v rámci japonského grantu, slúži od roku 2003 v SKN na výrobu zvukových dokumentov (zvukových kníh a časopisov) pre nevidiacich a slabozrakých na Slovensku. Po zakúpení a doplnení dvoch harddiskových rekordérov do oboch štúdií a digitálneho mixážneho pultu do štúdia č. II (všetko značky Tascam od firmy Rock Centrum Martin) koncom roka 2003, začali zvukové štúdiá SKN od roku 2004 nahrávať a produkovať všetky nahrávky zvukových kníh a časopisov v digitálnej forme. Vzápätí sa začalo so sprístupňovaním všetkých zvukových nahrávok zrakovo hendikepovaným v digitálnej forme buď na CD alebo prostredníctvom internetu, v tzv. digitálnej knižnici. Zvukové knihy a časopisy, poskytované čitateľom na CD nosičoch, sú vo formáte CD-Digital Audio, DAISY alebo MP3 a na internete vo formáte WMA.

Technika používaná do roku 2003

	Názov zariadenia	Model	Množstvo	Rok výroby
1	režisérsky pult	ESR 1608 (Tesla Elektroakustika)	1	1985
2	režisérsky pult	ESR 1004 (Tesla Elektroakustika)	1	1990
3	hlásateľský pult	Tesla TE77 001	2	1982
4	páskový magnetofón	STM 610 (Mechlabor, Maďarsko)	4	1983
5	zosilňovač	AZS 222 (Tesla)	2	1992
6	kondenz. mikrofón	U 87 (Neuman, SRN)	2	1988
7	kazetový magnetofón	Studer A 721 (Švajčiarsko)	3	1991
8	reprodukčná sústava	ARS 944 (Tesla)	2	1992
9	reprodukčná sústava	Videoton D 132 E	2	1992
10	kopírovacia linka kaziet	SONY CCP310	1	1991
11	kopírovacia linka kaziet	SONY CCP314	4	1991

Hlavné komponenty z japonského grantu

	Názov zariadenia	Model	Množstvo	Rok výroby
1	Digitálny mixážny pult	DMX-R100 (SONY)	1	2003
2	Mixážny pult	SRP V110 (SONY)	1	2003
3	Diskový rekordér	PD 80W (OTARI)	1	2003
4	DAT rekordér	PCM R500 (SONY)	1	2003
5	DAT rekordér CD-RW200	(TASCAM)	2	2003
6	MD rekordér	MD 801 (TASCAM)	2	2003
7	Kazetový magnetofón	122 MKII I (TASCAM)	2	2003
8	Štúdiový mikrofón	C38B (SONY)	4	2003
9	Kopírovacia linka kaziet	SONY CCP2310/2410 (SONY)	1	2003
10	CD/kasette duplikátor	DP3/DP8 (OTARI)	2	2003
11	CD rekording system	DAISY Pro-900 (ENDEAVOR)	4	2003
12	Braillovský display	544 Satellite	4	2003
13	Prehrávač DAISY Plectalk	TK300B (PLEXTOR)	65	2003
14	Braille Labeler	BL100	2	2003 ¹

¹Údaje poskytol Ing. Milan Heimschild, vedúci oddelenia zvukových štúdií SKN M. Hrebendu.

Záver

„Pokiaľ ide o budúcnosť, najpozoruhodnejšia je hádam predstava, že našu dobu raz budú nazývať starými dobrými časmi.“

(John Steinbeck)

Klasický výrok *Historia magistra vitae* nemá zase až takú univerzálnu a neochvejnú platnosť; ľudstvo sa dodnes z dejín nieže mravne nepoučilo, ani sa od nich ničomu súcemu prakticky nepodučilo, ba nezriedka kráča proti nim. Keby bol pravdou opak, neprežívali by sme novodobé apokalypsy, fajnovým jazykom politológie premenované na ozbrojené konflikty, nanajvýš ešte tak definované ako ohniská napätia v príslušnom teritóriu.

Ťažko prognózovať či uplynulých šesť desaťročí Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči budú pokolenia, čo prídu po nás, vnímať ako časy staré alebo dokonca dobré... Práve tak sa nedá vytušiť postoj našich potomkov k terajšej epoche a k ľuďom, ktorí ju profilujú, formujú, podaktorí občas i deformujú.

Nielen kvôli overeným dátumom, archiváliám a životopisom majú dejiny levočskej slepeckej knižnice svoje legitímne dejiny. Pokiaľ sa uplatní v ich skúmaní Rankenovská metóda hľadania historickej pravdy v jej najhlbších, najširších súvislostiach, začínajú sa roky existencie tejto inštitúcie javiť ako pozoruhodný príbeh. Nie epizodický, lež patrične rozkošatený, vystavaný na dramatických udalostiach a jedinečných človečích osudoch.

Napriek všeobecnému nedostatku peňazí v kultúre, literatúre, umení a v takej citlivej sfére akou nepochybne je záchrana historických pamiatok, nielo núde o všakovaké príležitostné historiografické publikácie. Niet pomaly mesta, mestečka, obce, čo by si nepripomenula dáke okružlejšie výročité jubileum prvej písomnej zmienky. Isteže obsahová i typografická hodnota takejto, často ad hoc spísanej a ešte chvatnejším tempom vydanej tlačoviny býva prinajmenej diskutabilná, ale o to teraz nejde. Oveľa dôležitejšie je klíčiace alebo plnšie rozvinuté povedomie súnalezitosti človeka

s rodiskom, s praotcami aj s ich dielom – testamentom.

Môžbyť vyznie prismelo tvrdenie: nadišiel čas čo i skusmo napísať slovko – dve o rovnakom alebo aspoň podobnom prináležaní nevidiacich k Levoči a mesta k nim. Žiada sa dať na pospolitejšiu známosť tunajším aj cudzím, že Levoča vôbec netratila na cti ani na meštianskom honore, keď otvorila brány prvým zrakovo hendikepovaným chovancom slepeckého ústavu.

Knižtička *Zo šerosvitu do informačného novoveku* môže byť malou otvorenou súvahou, poprípade (ako sa dnes zvykne vraviť) reflexiou aj víziou. Trošku zasnenou, ale v dokázateľných faktoch ukotvenou predstavou o obapolnom úžitku mesta a komunity zrakovo postihnutých. SKN M. Hrebendu sa, pri všetkej skromnosti aj súdnosti, môže pomeriť s európskymi ustanovizňami rovnakého zamerania a hlavne poslania. Nuž, a v dnešnej ére prisudzovania všakovakých ratingov a mnohých ďalších kritérií mestám môže Levoča práve skrz polyfunkčné knižnično-informačné centrum slúžiace nevidiacim posilniť svoju povesť, dôveryhodnosť a výnimočnosť. Nielen starobyľý klenot spišských miest; hrebendovská knižnica môže byť, a veruže aj je, dôstojným vkladom Slovenska do globalizujúcej sa európskej kultúry.

„S amputovanými nohami minulosti možno do budúcnosti prísť iba ak na invalidnom vozíku,“ napísal Milan Rúfus vo svojich Epištolách starých i nových. Dejiny slovenského hnutia nevidiacich, slepeckej tlače, knižničných informačných systémov a služieb si zasluhujú nielen úctu, ale v prvom rade primeranú pozornosť. Ak ich nedoceníme či nebudaj podceníme, budúce generácie o nás povedia: zostarnúť stihli, zmúdreť už pomenej...

Jozef LAPŠANSKÝ

Resumé

Ak sa publicista rozhodne napísať štúdiu o šesťdesiatročnej histórii inštitúcie slúžiacej nevidiacim a slabozrakým, môže podľahnúť reportérskemu či esejistickému štýlu a odkloniť sa od konvenčného žánra historiografickej odbornej spisby. Práve také „vybočenie“ však môže priniesť viacero pozitívnych výsledkov. Žurnalista, pokiaľ mu nechýba tvorivá pokora a úprimná skromnosť, nepovie všetko, čo si o téme myslí, ale uvažuje o každom napísanom slove. Novinár stvárňujúci historický námet sa viac pýta, nepodlieha nezdravej suverénosti v interpretovaní faktov.

Ambíciou každého reportéra má byť vydanie osobného svedectva o faktoch, ľuďoch, udalostiach a širších súvislostiach. Autorská výpoveď má byť originálna, svieža, oslovujúca čitateľa na rovine racia (rozumu) aj citu. Tvorca rukopisu knihy *Zo šerosvitu do informačného novoveku – šesťdesiat rokov Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči* sa podujal stvárniť popularizačno-vedeckým štýlom najkľúčovejšie dejinné etapy tohto informačného a knižničného centra, ktoré má nezastupiteľné poslanie v intelektuálnom povznášaní, vzdelávaní, sociálnej rehabilitácii a kultúrno-estetickom raste zrakovo postihnutých.

Prierezová monografická historická štúdia pozostáva zo štyroch tematicky rovnocenných, ale rozsahom textu odlišných kapitol a podkapitol. Prvá kapitola sa zaoberá osudmi, spoločenskými pozíciami, ale hlavne problémami nevidiacich a slabozrakých. Autor polemizuje s často používanou metaforou „nevidiaci žijú vo svete tmy“. Uprednostňuje výraz šerosvit, čím chce naznačiť individuálne vnímanie a riešenie osudu človeka, ktorý utrpel poškodenie zraku.

Druhou podkapitolou tejto časti knihy je pripomenutie charakteru a celoživotného diela nevidiaceho kolportéra a patriota Mateja Hrebendu. K odkazu tejto výnimočnej osobnosti dejín slo-

venského slepeckého hnutia sa najviac priblížili vidiaci tyflopédagogovia Viliam Hrabovec a Jozef Vrabel. Predovšetkým J. Vrabel svojim obdivuhodným nasadením, obetavosťou a všestranným nadaním podstatne ovplyvnil vznik slovenskej slepeckej tlače, žurnalistiky a špeciálnej pedagogiky zaoberajúcej sa výchovno-vzdelávacími procesmi zrakovo hendikepovaných.

Záver úvodnej kapitoly patrí úvahám o motívoch, ktoré viedli československé vládne inštitúcie k pokusom vytvoriť z Levoče centrum zrakovo postihnutých. Autor sa usiloval hypotézy podporiť argumentmi z archívnych zdrojov.

„Nevidomý neznamená nevedomý“, znie názov druhej kapitoly hodnotiacej v stručnom priereze dejinný vývoj špecializovaných školských a sociálno-rehabilitačných inštitúcií, ktoré na začiatku 20. storočia vznikli v Levoči: Československého štátneho ústavu pre slepcov a remeselného ústavu.

V druhej podkapitole autor rozoberá zástož čítania – uvedomelej didaktickej aj intelektuálnej činnosti – vo výchove a vzdelávaní nevidiacich chovancov levočského slepeckého ústavu. Porovnáva vzťah týchto zrakovo postihnutých žiakov ku knihe ako hodnote so súčasnou masívnou krízou čítania v bývalých socialistických krajinách.

Záver tejto state obsahuje faktografický prehľad prvých autentických titulov slovenskej slepeckej tlače doplnený o komentáre autora knihy, najmä v súvislosti s levočským pôsobením Jozefa Vrabela.

Témou tretej kapitoly je takmer polstoročná éra Tlačiarne a knižnice pre nevidiacich v Levoči. Kľúčovou etapou autorovej pozornosti sú roky 1968 – 1989, no niektoré pasáže textu presahujú do skoršieho obdobia prelomu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Bol to čas napredovania, ale aj stagnácie. Politické

a spoločenské pomery v bývalej ČSSR nemožňovali otvorenú a optimálnu výmenu informácií či nových vedeckých poznatkov v oblasti komunikačných technológií medzi štátmi bipolárne rozdeleného sveta. Nová budova slepeckej tlačiarne a knižnice na Štúrovej ulici v Levoči znamenala výrazné pozitívum, no jednostranné preferovanie čiernotlače pred knižničnými službami bolo koncepčným omylom.

Nevstupovať: nahráva sa! Toto upozornenie svieti v každom zvukovom štúdiu a SKN M. Hrebendu nie je výnimkou. Podkapitola o tvorbe zvukových dokumentov pre zrakovo postihnutých sa zaoberá teoretickými hľadiskami interpretačných štýlov načítavania literatúry a vychádza zo zaujímavej kategorizácie médií kanadského vedca Marshalla McLuhana.

Záverečná, a rozsahom textu najväčšia štvrtá kapitola, je pokusom o analytický aj sumarizujúci pohľad na aktuálnu éru 1998 – 2008, nazvanú érou informačného novoveku. Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči sa v tomto desaťročí zaradila medzi špičkové slovenské knižničné a informačné centrá, ale od podobných inštitúcií sa líši svojím špecifickým profilom technológií, organizáciou práce, štruktúrou poskytovaných služieb a najmä spoločenským statusom nevidiacich i slabozrakých používateľov (čitateľov).

Štvrtá kapitola pozostáva z kľúčových tematických celkov: Desaťročie nových informačných a komunikačných technológií. Slepecká tlač v 21. storočí – štýl magazínový a seriózny. Modernizácia knižničných informačných systémov a služieb. Nový vek zvuko-vých štúdií. Časová ohraničenosť načrtnutých podtém poslednej kapitoly rokom 2008 sa nerovná definitívnemu završeniu procesov a poslania levočskej slepeckej knižnice. Naopak: knižka Zo šerosvitu do informačného novoveku síce bilancuje uplynulých šesťdesiat rokov, lenže zároveň chce inšpirovať ďalších tvorcov k novým pohľadom na poskytovanie knižničných a informačných služieb zrakovo hendikepovaným spoluobča-

nom, pretože cieľová stanica novoveku informačných a komunikačných technológií nemá svoje definitívne časové ani priestorové určenie.

Résumé

If a publicist decides to write a study on the sixty-years' history of an institution serving the visually impaired, he/she can yield to the journalistic or essayistic style and turn away from the conventional genre of the historiographical specialistic literature. However, such a „yaw“ can bring couple of positive results. A journalist, if he/she does not lack for the creative humbleness and sincere modesty, would not say all he/she thinks about the topic, but would ponder on every single word. A journalist shaping a historical matter is rather inquisitive, does not resign to an unsound sovereignty of facts interpretation.

The ambition of every journalist should be to bear a personal witness of facts, people, events and wider contexts. An author statement should be original, lively, addressing a reader at both levels, the level of rationality and feelings. The author of the book *„From the clairobscur into the information modern times – sixty years of the Slovak Library for the Blind of Matej Hrebenda in Levoča* has undertaken to describe in a popularization and academic way the most crucial historical stages of this informational and library center, that has the unreplaceable mission in an intellectual uplifting, education, social rehabilitation and cultural and aesthetic growth of the visually impaired people.

The sectional monographic historical study consists of four chapters and subchapters that are equal as for their importance but differ as for their text size. The first chapter records the fates, social positions, but especially problems of the blind and partially sighted. The author disputes the frequently used metaphor „the blind live in the world of darkness“. He prefers the expression clairobscur, and thus he wants to point out the individual perception and coping with the visual impairment.

The second subchapter of this part of the

book recalls the character and life-work of the blind colporteur and patriot Matej Hrebenda. The sighted teachers of the blind Viliam Hrabovec and Jozef Vrabel got the closest to the heritage of this exceptional personality of the history of the Slovak movement of the blind. Especially J. Vrabel with his admirable eagerness, self-sacrifice and universal gift considerably influenced the birth of the Slovak Braille printing, journalism and special pedagogy concerning the educational processes of the visually impaired.

The last part of the first chapter is devoted to the reflections on motives of the Czechoslovak governmental institutions to try to make Levoča the visually impaired people center. An author's effort was to support the hypotheses with the arguments from the archive sources.

„Not seeing does not mean not knowing“, is the title of the second chapter, briefly evaluating historical development of specialized educational and social rehabilitation institutions that were founded in Levoča in the early years of the 20th century: The Czechoslovak National Institute for the Blind and the Vocational Institute.

In the second subchapter the author analyzes the position of reading as a conscious didactic and intellectual activity in the education of the blind inmates of the institute in Levoča. He compares these visually impaired pupils bearing on the book as a value with a current massive reading crisis in former socialist countries.

The end of this section contains the factual list of the first authentic titles of the Slovak Braille printing supplemented with the author's comments especially in connection with Jozef Vrabel's activity in Levoča.

Almost a semi-centennial era of the Printing and Library for the Blind in Levoča is the issue of the third chapter. The key stage of the author's regard are the years 1968 – 1989, but

some extracts exceed to the earlier periods of turning point of the 60s and 70s. It was the time of progress but of stagnation as well. Political and social situation in the former CSSR did not make possible the open and optimal exchange of information or academic knowledges in the field of communication technologies between countries of bipolar divided world. A new building of the Printing and Library for the Blind in Štúrova Street in Levoča meant a significant positive, but a one-sided preference of ink-print to the library services was a conceptual blunder.

No entry: Recording on! This warning lights in every recording studio and the SLB of M. Hrebenda is no exception. The subchapter about production of audio documents for the visually impaired focuses on the theoretic aspects of interpretation styles of literature narration and it is based on the interesting media categorization of a Canadian scientist Marshall McLuhan.

Aspiration of the final and the most extensive fourth chapter is to bring an analytical and summarizing view at the current period of 1998 – 2008, called the era of information modern times. Since this decade the Slovak Library for the Blind of Matej Hrebenda in Levoča has belonged to the top Slovak library and information centers, however, it differs from similar institutions by its specific technology profile, organization of work, provided services structure and above all by the social status of the blind and partially sighted users (readers).

The fourth chapter consists of the key thematic units: Decade of new information and communication technologies. Press for the blind in the 21st century – magazin and serious style. Library information systems and services modernization. New age of recording studios. The terminability of the last chapter outlined subtopics by the year 2008 is not equal to the definite crowning of the processes and mission of the library for the blind in Levoča. On the

contrary: although the booklet From the clair-obscure into the information modern times has been resuming bygone sixty years, but at the same time would like to inspire new authors to present their new views at the events, contexts of library and information services providing to the visually impaired fellow-citizens. It is as the destination of the new age of information and communication technologies does not have its definite time or space determination.

Zoznam použitej literatúry

BENDÍKOVÁ, M.: *Informačná debarierizácia v procesoch sociálnej rehabilitácie zrakovovo postihnutých*. Spišská Kapitula: Teologický inštitút, 2007. 35 s.

BONKOVÁ, D.: *Práca so zrakovo znevýhodneným používateľom v Slovenskej knižnici pre nevidiacich v Levoči*. In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok*. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 12 – 14. ISSN 1336-0965 (online vydanie)

BREČKA, S.: Globalizácia a regionalizácia masovej komunikácie – dve strany jednej mince. In: *Otázky žurnalistiky – časopis pre výskum a prax prostriedkov masovej komunikácie*. Roč. XLII, č. 2. Bratislava: Národné centrum mediálnej komunikácie, 1998, s. 129 – 136. ISSN 0322-7049

DAISYWORKSHOP III – ZBORNÍK ZO SEMINÁRA. Marburg: Deutsche Blindenstudie-nanstalt, 2003. Český preklad: Praha: Knižovna K. E. Macana, 34 s.

DARMO, J.: Slovenská žurnalistika v zápase o demokraciu. In: *Otázky žurnalistiky – Časopis pre teóriu, výskum a prax prostriedkov masovej komunikácie*. Roč. XVI, č. 3, Bratislava: Národné centrum mediálnej komunikácie, 1998, s. 205 – 212.

DEJINY EURÓPY – od najstarších civilizácií po začiatok tretieho tisícročia. (Zost. J. Stevenson). Praha: Ottovo nakladateľství, 2003. 512 s. ISBN 80-7181-874-7

DEJINY ŠPECIÁLNEHO ŠKOLSTVA NA SLOVENSKU – stála expozícia. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, Múzeum špeciálneho školstva v Levoči, 1997, s. 9.

DLUGOŠ, F.: *...a do svätyne vedú kroky naše – 760 rokov Mariánskej hory v Levoči (1247 – 2007)*. Levoča: Vydavateľstvo MTM,

2007. 117 s. ISBN 978-8089187-18-8

DOLGOŠ, L.: *Kriteriálny problém protimonopolnej politiky*. Bratislava: Iris, 2006. 134 s. ISBN 80-89238-03-3

DORIČOVÁ, D. – GÁLIS, T.: Totalita medzi riadkami. Dostupné na http://www.hnonline.sk/1-10052250-17596240-k04800_detaile2 – Vyhľadane 6. decembra 2007.

ENCYKLOPÉDIA HISTÓRIE SVETA – Úplný chronologický sprievodca dejinami ľudstva. Praha: Ottovo nakladateľství, 2001. 496 s. ISBN 80-7181-568-3

FIALA, P.: *Katolicismus a politika*. Praha: Nadace Patriae, 1995. 349 s. ISBN 80-85959-01-1

FRANER, J.: Pravý čas zrodu publikácie – svedectvá. In: *Výchova a vzdelávanie nevidiacich a slabozrakých na Slovensku od roku 1922*. (Zost. Ľ. Hrehorčáková, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2003. 164 s. ISBN 80-7098-359-0

GAJDOŠOVÁ, E.: Ambulancia pre slabozrakých a prakticky nevidiacich. In: *Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých*. Levoča: Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Roč. XI, č. 3/2000, s. 71 – 78.

HAYESOVÁ, N.: *Aplikovaná psychologie*. Praha: Portál, s. r. o., 2003. 220 s. ISBN 80-7178-807-4

HEIMSCHILDVOVÁ, L.: *Vznik a vývoj zvukovej knihy na Slovensku so zameraním na súčasný stav a perspektívy jej ďalšieho vývoja – diplomová práca*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006. 74 s.

HORŇÁK, L. – KOLLÁROVÁ, E. – MATUŠKA, O.: *Dejiny špeciálnej pedagogiky*. Prešov: PdF Prešovskej univerzity, 2002, 199 s. ISBN 80-8068-122-8

HREHORČÁKOVÁ, Ľ.: *Periodická slepecká tlač na Slovensku*. In: *Knižnica. Revue pre kni-*

hovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 19 – 24. ISSN 1336-0965 (online vydanie)

CHALUPECKÝ, I.: *Dejiny Levoče, zv. II.* Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975. 320 s.

CHALUPECKÝ, I.: *Prehľad dejín levočskej nemocnice – zdravotníctvo na Spiši do 20. storočia.* [In: *100 rokov Nemocnice s poliklinikou v Levoči.* (Zost. M. Papcun, J. Stolina). Levoča: Polypress, 2000, s. 11 – 27.]

ŁOWIECKI, T. M. – ZASEPA, T.: *Moc a nemoc médií.* Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2003. 183 s. ISBN 80-224-0704-2

JEDNOTNÝ KATOLÍCKY SPEVNÍK – 64. vydanie. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2001. 379 s. ISBN 80-85198-57-6

JOHNSON, P.: *Zrození moderní doby: Devatenácte století.* Praha: Academia, 1991. 869 s. ISBN 80-200-0694-X

KADLEC, V.: *Podivné konce našich prezidentov.* Hradec Králové: vydavateľstvo Kruh – edícia Okamihy, 1991. 327 s. ISBN 80-7031-612-8

KOMPLEXNÁ STAROSTLIVOSŤ O ZRAKOVO POSTIHNUTÉ DETI, ŽIAKOV A ŠTUDENTOV. ZBORNÍK Z ODBORNÉHO SEMINÁRA. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 2001. 65 s. ISBN 7164-322-X

KORTEN, DAVID, C.: *Keď korporácie vládnu svetu.* Košice: Vydavateľstvo Michala Hučka, 2001. 351 s. ISBN 80-968603-0-5

KOVAČKA, M.: *Hrebenda 200.* In: *Knižnice a informácie*, roč. 28, 1996, č. 7.

KRÁL, A.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti.* Bratislava: SPN, 1984, 626 s.

LAPŠANSKÝ, J.: *Čaká nás sedem neúrodných rokov – sedem otázok pre Milana Drotára.* In: *Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých.* Levoča: TKN. Roč. I, č. 2/1990, s. 31 – 37.

LAPŠANSKÝ, J.: *Princípy tolerancie v duchu ekumenizmu v periodickej tlači a v literatúre pre zrakovo postihnutých v rokoch 1989 – 2002 – rigorózna práca.* Ružomberok: FF KU, 200. 92 s.

LAPŠANSKÝ, J.: *Sociálna náuka Cirkvi v stanoviskách novinárov – dizertačná práca.* Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, 2007. 129 s.

LAPŠANSKÝ, J.: *Utrpenie zasnúbené s nádejou.* In: *Slobodný piatok – nezávislý demokratický týždenník.* Bratislava: F. F. Press. Roč. V, č. 18/1994, 16 s.

LEHOTSKÁ, I.: *Využitie detských slepeckých časopisov vo výchovno-vzdelávacej činnosti.* In: *Zborník 50 rokov časopisov pre nevidiace deti.* Levoča: ZŠI pre nevidiacich, 2001. 53 s.

LIČKO, J.: *Slúži mi od začiatku.* In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok.* Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 26. ISSN 1336-0965 (online vydanie)

LOMENČÍK, J.: *O prístupe k literárnemu dielu.* In: *Pedagogické rozhľady.* Roč. 3, 1994, č. 4, s. 10.

LOPÚCHOVÁ, J.: *Vyšetrenie funkčného zraku a uplatnenie zrakovej stimulácie v praxi.* In: *Tyflologické čítanie.* Levoča: ÚKN M. Hrebendu. Roč. VI, č. 3/2001. s. 60 – 68.

MAMOJKA, B.: *Dvakrát významnejší rok.* In: *Nový život – časopis pre nevidiacich.* Levoča: ÚNSS. Roč. LV, č. 1/2004, s. 3 – 4.

MAMOJKA, B.: *Technické aspekty prípravy zrakovo postihnutých žiakov na integrované štúdium na stredných školách.* In: *Komplexná starostlivosť o zrakovo postihnuté deti, žiakov a študentov – zborník z odborného seminára.* Bratislava: Metodické centrum mesta, 2001, s. 61.

MATTHAEIDESOVÁ, M. a kol.: *Knižničná práca so zdravotne postihnutými používateľmi.* Levoča: Slovenská knižnica pre nevidiacich

Mateja Hrebendu, 1999. 143 s. ISBN 80-8047-245-9

MATTHAIDESOVÁ, M.: Znevýhodnený používateľ a knižnica. In: Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 35. ISSN 1336-0965 (online vydanie)

MELUCH, J.: Vývoj slepeckej tlače na Slovensku. In: Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 27 – 29. ISSN 1336-0965 (online vydanie)

MISTRÍK, J.: Rétorika. Bratislava: SPN, 1978. 185 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vydanie Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 582 s.

MORAVČÍK, L.: *Lži, ktoré menili svet*. Bratislava: Regent, 2005. 346 s. ISBN 80-88904-42-0

PEŠEK, J. a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948: 1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. 389 s. ISBN 80-7165-417-5

PETREKOVÁ, Š.: *Slepecká tlač v 21. storočí*. In: Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok. Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VIII. č. 1/2007, s. 24 – 27. ISSN 1336-0965 (online vydanie)

50 ROKOV ÚSTREDNEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH M. HREBENDU V LEVOČI. (Zost. J. Lapšanský). Levoča: ÚKN M. Hrebendu, 1998. 111 s.

PRAMEŇ – zvukový magazín pre nevidiacich. Levoča: SKN M. Hrebendu, Roč. XXXIV, č. 10/2004.

PREDMERSKÝ, V.: Dejiny špeciálnej peda-

gogiky. Bratislava: SPN, 1976. 294 s. Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých. Levoča: Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Roč. I, č. 1-6/1990.

RAMONET, I.: *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta, 2001. 226 s. ISBN 80-204-1037-6

RICHVALSKÝ, P. – NOVOVESKÝ, Š.: *Starostlivosť o slepcov*. Levoča: Štátny ústav pre slepcov, 1948. 68 s.

RÚFUS, M.: *Epištoly staré i nové*. Bratislava: Národné literárne centrum – edícia Prameň, zv. 1/96, 1996. 184 s. ISBN 80-88878-01-2

SEČÍK, I.: Ústavnoprávne zabezpečenie slobody tlače a informácií v Slovenskej republike. In: Otázky žurnalistiky – časopis pre teóriu, výskum a prax prostriedkov masovej komunikácie. Roč. XXXVI, č. 3. Bratislava: Novinársky študijný ústav – vydavateľstvo Obzor, 1993, s. 145 – 150. ISSN 0322-7049

SMÝKAL, J.: Tyflopédický lexikon jmenný. Dostupné na <http://smykal.ecn.cz/publikace/-kniha13t.htm> – Vyhľadanie 15. mája 2008.

SOKOL, J.: *Modlitba a list adresovaný L. Varhánikovi (január 1990)*. Levoča: osobný archív Ľudovíta Varhánika, archív autora, Levoča, marec 2003.

SPRÁVA O POKROKU JÚN 2002 (*Progres report eEurope+*), s. 29. www.culture.gov.sk-Infotéka-Informatizácia.

STEINEROVÁ, J.: *Obzretie sa za seminárom Informačné správanie človeka pri využívaní informácií a percepčii textov*. In: *IT lib – Informačné technológie a knižnice*. Bratislava: Centrum VTI SR, Roč. IX, č. 1/2005, s. 44 – 45. s. 10 – 14. ISSN 1335-793X

100 ROKOV NEMOCNICE S POLIKLINIKOU V LEVOČI. (Zost. M. Papcun, J. Stolína). Levoča: Polypress, 2000. 159 s. ISBN 80-88704-34-0

SULAČEK, J.: Posledný spišský župan JUDr. Ján Rumann. In: Z minulosti Spiša XII/2004 – Ročenka Spišského dejepisného spolku (Zost. I. Chalupecký). Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2004. 237 s. ISBN 80-966964-9-1

ŠARBACH, Z.: 80 let časopisu pro nevidomé Zora. Praha: Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých České republiky, 1997. 55 s.

ŠEFČÁK, L. – DUHAJOVÁ, Z.: Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999. 241 s. ISBN 80-223-1254-1

ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny, zv. II.* Turčiansky sv. Martin: Neografia, 1943. 592 s.

ŠRÁMEK, L.: *Vzťah slovenskej verejnosti k vstupu Slovenska do NATO – zv. 1.* Bratislava: Národné osvetové centrum, 2004. Levoča: SKN M. Hrebendu 2005 (braillo a zvuková verzia), 123 s.

TINAJOVÁ, O.: Remeselný ústav pre slepcov – autorizovaný rukopis. Levoča: Múzeum špeciálneho školstva, 2003. 11 s.

TINAJOVÁ, O.: *Výchova a vzdelávanie zrakovo postihnutých – výber z archívnych dokumentov.* Levoča: Múzeum špeciálneho školstva, 2003. 30 s.

TRANSFORMÁCIA NATO V 21. STOROČÍ (*Stručné dejiny. Severoatlantická zmluva*) – zv. 5. Bratislava: Ministerstvo národnej obrany, 2004. Levoča: SKN M. Hrebendu, 2005 (braillo a zvuková verzia).

TRUBÍNIOVÁ, V.: *Dejiny predškolskej pedagogiky 1.* Ružomberok: Pedagogická fakulta KU, 2007. 364 s. ISBN 978-80-8084-165-2

TUŠER, A.: Ako sa robia noviny. Bratislava: SOFA, 1999. 219 s. ISBN 80-85752-66-2

TUŠER, A. – ŠEFČÁK, L.: Okresné noviny na Slovensku (Stručný náčrt vzniku a vývinu regionálnej tlače na území Slovenska od najstarších čias po súčasnosť). Bratislava: Slovenský zväz novinárov, 1986. 177 s.

UHRIŇAK, O.: Pri prameňoch vzdelávania. In: Priezor, časopis o živote nevidiacich a slabozrakých. Levoča: Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Roč. IX, č. 3/1998, s. 76 – 82.

VARHÁNIK, L.: *Míľniky našej histórie – seriál o slepeckej tlači na Slovensku.* In.: *Nový*

život – časopis pre nevidiacich. Levoča: Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Roč. XXXVI, č. 7 – 11/1998. 64 s.

VARHÁNIK, L.: *Roky s Nádejou a v nádeji (memoárové reminiscencie nevidiaceho redaktora).* Levoča: autorizovaný rukopis – osobný archív L. Varhánika, marec 2003.

VÉGH, N.: *Elektronické informačné služby SKN Levoča a technické prostriedky prístupu nevidiacich k informáciám.* Levoča: Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu, 2003, 32 s.

VÉGH, N.: *Informačné služby Slovenskej knižnice pre nevidiacich v Levoči za posledné desaťročie.* In: *Knižnica. Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok.* Martin: Slovenská národná knižnica. Roč. VII. č. 11 – 12/2006, s. 10 – 12. ISSN 1336-0965 (online vydanie)

VÝCHOVA A VZDELÁVANIE NEVIDIACICH A SLABOZRAKÝCH NA SLOVENSKU OD ROKU 1922. (Zost. L. Hrehorčáková, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2003. 164 s. ISBN 80-7098-359-0

VÝROČNÁ SPRÁVA SLOVENSKEJ KNIŽNICE PRE NEVIDIACICH MATEJA HREBENDU ZA ROK 2004. Levoča: SKN M. Hrebendu, marec 2004, 52 s.

VÝZNAMNÍ ŠPECIÁLNI PEDAGÓGOVIA Z LEVOČE. (Zost. Š. Dunčko, J. Lapšanský, O. Tinajová). Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2001. 97. s. ISBN 807098-266-7

ZASEPA, T. – OLEKŠÁK, P.: *Internet a globalizácia. Antropologické aspekty.* Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, 2006. 210 s. ISBN 80-8084-092-X

ZASEPA, T.: *Média v čase globalizácie.* Bratislava: Lúč, 2002. 425 s. ISBN 80-7114-387-1

ZO ŠEROSVITU DO INFORMAČNÉHO NOVOVEKU

Šesťdesiat rokov Slovenskej knižnice
pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči

© PhDr. Jozef Lapšanský, PhD.

Vydala:

Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči
za finančnej podpory Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

Náklad:

500 ks

ISBN
978-808110-030-7